

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**Habsburglar ve Luthercilik: Türk Tehdidi Çerçevesinde
Bir İnceleme 1517-1532**

Yüksek Lisans Tezi

Emre Çelik

Eylül 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**Habsburglar ve Luthercilik: Türk Tehdidi Çerçevesinde
Bir İnceleme 1517-1532**

Yüksek Lisans Tezi

Emre Çelik

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan

Eylül 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Emre Çelik tarafından hazırlanan " Habsburglar ve Luthercilik: Türk Tehdidi Çerçevesinde Bir İnceleme 1517-1532" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Unvanı Adı Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Unvanı Adı Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Tuğba İsmailoğlu Kacı

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Unvanı Adı Soyadı: Doç. Dr. İlhan Gök

Kurumu: Gümüşhane Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30/ Eylül / 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Turabian tez yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürçan

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Emre Çelik

ÖZET

Habsburglar ve Luthercilik: Türk Tehdidi Çerçevesinde Bir İnceleme 1517-1532

Çelik, Emre

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Gürcan

Eylül 2024

Dünya tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olan Protestanlık, 16. yüzyılın başlarında Alman topraklarında ortaya çıkmıştır. Martin Luther'in takipçileri olan ilk Protestan gruplar Lutherciler olarak anılmışlardır. Ortaya çıktıktan sonra Avrupa tarihinin sonraki gelişiminde önemli etkileri olan Luthercilik hareketinin hayatta kalmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bu çalışmada bu föktörlerin neler olduğuna değinilecektir. Bu çalışmada öne sürülen tez bu föktörlerin en önemlilerinden birinin Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya yönelik tehdididi olduğudur. Araştırma kapsamında bu hareketin ilk ortaya çıktığı 1517 yılından Katolik otoritelerce ilk kez tanınmış olduğu 1532 yılına kadarki dönem incelenmiştir. Lutherciliğin ortaya çıktığı dönemde Orta Avrupa ve Akdeniz'e yönelik Osmanlı tehdidi, en büyük Katolik güç olan Habsburgları, bu hareketten uzak tutmuş ve Luthercilerle uzun süre anlaşmak zorunda bırakmıştır. Bu çalışmamızda, konu ile ilgili Türkçe ve İngilizce literatürden faydalanmanın yanı sıra dönemin ana aktörleri olan Şarlken ve Luther'in mektupları ve diğer birincil kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bu veriler aracılığıyla söz konusu Osmanlı tehdidi ile Lutherciliğin hayatta kalması arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlıların Mohaç Seferi ile birlikte Orta Avrupa siyasetine doğrudan dahil olmasından önce Lutherciler için Alman prenslerinin kendilerine sağladığı koruma, Katolikler arasındaki çekişmeler ve imparatorluk seçimleri gibi faktörler avantaj sağlamış olsa da özellikle Mohaç'tan sonra Osmanlıların etkisi daha bariz bir şekilde görülebilecektir. Özellikle 1526 yılındaki Mohaç Seferi'nin etkisiyle Lutherciliğe ilk tavizler verilmiş ve onların o döneme kadar elde etmiş oldukları kazanımlar geçici süreliğine de olsa tanınmıştır. 1532 yılındaki Alman Seferi sebebiyle de Osmanlılara karşı askeri güç toplamak isteyen Katolik otoriteler ve Lutherciler arasında Nürnberg Din Barışı yapılmıştır. Habsburglar başta olmak üzere Katolik otoritelerin Luthercilerin o dönemdeki mevcut konumlarını tanımak zorunda kaldıkları 1526 ve 1532 yıllarındaki bu anlaşmalarla 1555 yılındaki Augsburg Din Barışı'nın ilk adımları atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Luthercilik, Osmanlılar, Habsburglar, Martin Luther, Şarlken, I. Ferdinand, I. François

ABSTRACT

Habsburgs and Lutheranism: A Study in the Context of the Turkish Threat 1517-1532

Çelik, Emre

Master's Thesis, Department of History

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Fatih Gürcan

September 2024

Protestantism, one of the most important developments in world history, emerged in German lands in the early 16th century. The first Protestant groups that were followers of Martin Luther were called Lutherans. Many factors were effective in the survival of the Lutheran movement, which had a significant impact on the subsequent development of European history after its emergence. The thesis of this study is that one of the most important factors was the threat of the Ottoman Empire to Europe. Within the scope of the research, the period from 1517, when this movement first emerged, to 1532, when it was first recognized by the Catholic authorities, was examined. The Ottoman threat to Central Europe at the time of the emergence of Lutheranism kept the Habsburgs, the largest Catholic power, away from this movement and forced them to deal with the Lutherans for a long time. In this study, in addition to Turkish and English literature on the subject, the letters of Charles V and Luther, the main actors of the period, and other primary sources were also used. Through these data, the relationship between the Ottoman threat and the survival of Lutheranism has been tried to be revealed. Before the Ottomans' direct involvement in the policy of Central Europe with the Mohac Campaign, Lutherans had the advantage of the protection provided by German princes, conflicts between Catholics and imperial elections. But especially after Mohac, the influence of Ottomans became more evident. Especially with the effect of the Mohacs Campaign in 1526, the first concessions were made to Lutheranism and the gains they had achieved until that period were recognized, albeit temporarily. But In 1532, the Catholic authorities who wanted to gather military power against the Ottomans due to the German Campaign, signed the Religious Peace of Nuremberg with the Lutherans. With these agreements in 1526 and 1532, when the Catholic authorities, especially the Habsburgs, had to recognize the current position of the Lutherans at that time, the first steps of the Religious Peace of Augsburg in 1555 were taken.

Keywords: Lutheranism, Ottoman Empire, Habsburgs, Martin Luther, Charles V, Ferdinand I, François I.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA KONUSU.....	1
2. TEZİN BÖLÜMLERİ.....	5
3. LİTERATÜR.....	7
BÖLÜM I.....	17
DİN MÜCADELESİNİN TARAFLARI	17
1.1. LUTHERCİLER	17
1.1.1. Martin Luther ve Sivil Takipçileri	17
1.1.2. Alman Lutherci Prensler	25
1.2. KATOLİKLER	28
1.2.1. Habsburglar	28
1.2.2. Papalık.....	31
1.2.3. Alman Katolik Prensler.....	33
1.3. DİN MÜCADELESİNE ETKİ EDEN DIŞ SİYASİ UNSURLAR.....	35
1.3.1. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Yapısı	35
1.3.2. Fransa Krallığı.....	37
1.3.3. Osmanlılar	39
BÖLÜM II	41
LUTHERCİLİĞİN DOĞUŞU VE OSMANLILAR 1517-1521	41
BÖLÜM III.....	52
İTALYA SAVAŞLARI VE OSMANLI-FRANSA İTTİFAKININ KURULMASI	
1521-1525	52
BÖLÜM IV	59
ORTA AVRUPA'DA OSMANLI-HABSBURG MÜCADELESİ VE	
LUTHERCİLER 1526-1532.....	59
4.1. MOHAÇ SAVAŞI VE I. SPEYER DİYETİ 1526.....	59
4.2. VİYANA KUŞATMASI VE II. SPEYER DİYETİ 1529	71

4.3. ALMAN SEFERİ VE NÜRNBERG DİN BARIŞI 1532	78
4.4. NÜRNBERG DİN BARIŞI'NDAN AUGSBURG DİN BARIŞI'NA	93
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	113

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA KONUSU

16. yüzyılın başlarında bugünkü Almanya'da¹ ortaya çıkıp Hristiyanlık dünyasında bölünmelere yol açan Reformasyon Hareketi dünya tarihinin en önemli olaylarından birisi olarak görülmektedir. Yakın çağların büyük dönüşümleri anlatılırken Rönesans ile birlikte bu dönüşümlere örnek gösterilen birkaç olaydan biridir. Birçok tarihçi, Reformasyon'u onun dönem olarak kardeşi Rönesans'la birlikte Orta Çağ Medeniyeti'nin bitip modern dünyanın başladığını belirleyen olgular olarak görür. Bu iki olgu aslen birbiriyle ilintili olup, dönem olarak da örtüşmektedirler. Birçok tarihçiye göre Rönesans, Aydınlanma'nın ve modern dönemin gerçek başlangıcının simgesi olmuştur. Diğer birçoğu ise, Orta Çağ Kilisesi'nin otoritesini parçalamasıyla, modern dünyayı doğuran etken olarak Reformasyon'u görür.² Reformasyon Hareketi ile, Batı Avrupa'da yüzyıllarca hüküm sürmüş tek ve hâkim olan inanç sistemi Roma Katolik inancını sorgulanmış ve inanç sisteminde onun yerine Protestanlık adı altında alternatif yaklaşımlar getirmiştir. Avrupa'da din kaynaklı birçok çatışmaya da yol açan Protestanlık kolonicilik faaliyetleriyle birlikte diğer kıtalara da yayılmıştır.³

Orta Çağ boyunca Papalık ve Katolik Kilisesi liderliğinde kurumsallaşan Katolik inancı, Orta Çağın sonraki dönemlerinde kısmen sorgulanmaya başlanmıştır. Katolik kilisesine yönelik sorgulamalarda dini liderlerin inanç çerçevesinde karşı çıkışları kadar ekonomik, politik ve sosyal sebepler de etkili olmuştur. Husçuluk gibi inanç hareketlerinin yanında Konsilcilik gibi gelişmeler de Katolik inancının ve Papalığın otoritesini sarsmıştır. Özellikle 14. ve 15. yüzyıllardaki Konsilcilik, Roma'daki Papa'ya alternatif Avignon Papaları'nın ortaya çıkması ve aynı anda üç Papa'nın göreve getirilmesine kadar uzanan karışıklıklar Batı Avrupa toplumları nezdinde Papalığın ve Papa'nın, imajını olumsuz etkilemiş görünmektedir. Bütün bunlara Reformasyon öncesinde Papalar ile Kutsal Roma-Germen İmparatorlarının ve giderek

¹ Erken modern dönem için günümüzde ifade ettiği şekliyle 'Almanya' tabirini kullanmak biraz tartışmalıdır. Joachim Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire, Volume I: Maximilian to the Peace of Westphalia 1493-1648*, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. xi.

² Robert D. Linder, *The Reformation Era*, Westport, CT: Greenwood Press, 2008, s. xiii.

³ Scott H. Hendrix, *Martin Luther: Visionary Reformer*, New Haven: Yale University Press, 2015, s. ix. Carter Lindberg, *Avrupa'da Reform Tarihi: Ortaçağ Avrupası'ndan Modern Avrupa'ya Reformların Tarihçesi*, Özgür Umut Hoşafçı (çev.), İstanbul: İnkılap, 2014, s. 356-389.

yükselmekte olan ulusal devletlerin otorite kurma çabasındaki hükümdarlarının hakimiyet mücadelelerine girmeleri de eklenmiştir.⁴ Reformasyon döneminden önce de Avrupa’da Katolikliğe aykırı inançlar ortaya çıkmış olsa da 16. yüzyılın ilk yarısında Martin Luther önderliğinde ortaya çıkan hareket daha geniş bir kitleye ulaşmıştır. Bunda çeşitli siyasi ve toplumsal faktörlerin etkisi olmuştur. Luther, ilk itirazlarında yeni bir inanç sistemi ortaya koymasa⁵ da başlangıçta Papalığın siyasi ve ekonomik yapısını etkileyen bu itirazlar⁶ giderek teolojik boyutlar kazanmıştır.

Bu çalışmada, Protestanlığın 16. yüzyılda Orta Avrupa’da doğuşu, Doğu’dan gelen Osmanlı tehdidi çerçevesinde incelenmiştir. Osmanlıların Protestanlığın doğuşuyla aynı döneme denk gelen, Orta Avrupa’ya yönelik seferlerinin, bu inanç hareketinin hayatta kalışında belirgin bir olumlu etkisinin olup olmadığı araştırılacaktır. Bu dönemdeki tarihi olaylara iki olgunun (Protestanlığın yükselişi ve Osmanlıların Orta Avrupa’ya yönelik askeri hareketleri) birbiriyle irtibatı çerçevesinde bakıldığında büyük bir paralelliğin göze çarptığı görülebilmektedir. 1526 ve 1532 yılları arasındaki Orta Avrupa’ya yönelik üç sefer Luthercilere, Habsburg otoriteleri tarafından çeşitli tavizler verilmesini gerektirmiştir.⁷ 1521 yılındaki Worms Bildirisi ile önemli kısıtlamalar ve yaptırımlar getirilen Luther hareketi ilk defa Mohaç Seferi sebebiyle 1526 yılındaki Speyer Diyeti’yle kısmi serbestlikler kazanmıştır. 1532 yılındaki Alman Seferi esnasında Nürnberg’te yapılan bir din barışı ile tekrar sağlanan statükonun 1555 yılındaki Augsburg Din Barışı’na kadar süregeldiği ve 1555’teki barışın Speyer ve Nürnberg’te sağlanan barışın bir teyidi olduğu görülebilmektedir.

⁴ Reformasyon öncesi Avrupa’nın genel durumu için bkz: Lindberg, G. R. Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, Aziz Yardımlı (çev.), İstanbul: İdea, 2012, Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa, 1450-1789*, Hamit Çalışkan (çev.), 5. Bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, John Merriman, *Rönesans’tan Bugüne Avrupa Tarihi*, Şükrü Alpagut (çev.), İstanbul: Say Yayınları, Andrew Pettegree, (Ed.), *Reformasyon Dünyası*, Mehmet Doğan (çev.), İstanbul: Alfa, 2020, Linder.

⁵ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Fethi Aytuna,(çev.), İstanbul: İnkılap, 2019, s. 315.

⁶ “Luther, 1517’nin daha erken bir safhasında kilise teolojisi aleyhine daha yenilikçi bir darbe indirip “Skolastik Teolojiye Karşı Münazara” adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserde Orta Çağ alimlerinin kendi teolojilerini kurdukları Aristotelesçi temellere saldırılıyordu. Teolojik Reformasyon’un asıl başlangıcının bu saldırı olduğu söylenebilir. Bu durumda, aslında Luther’in reformcu faaliyetlerini, kurulu siyasi düzenin gelir elde etme yetkileri bakımından muazzam içerikleri olan, endüljanslarla ilgili daha geç tarihli bir itirazın başlatmış olması, sonraki olaylar zincirindeki ekonomik ve siyasi etkenlerin önemine açıkça işaret ediyor.” Carl Truman, “Luther ve Almanya’da Reformasyon”, Pettegree, (Ed.), *Reformasyon Dünyası* içinde (113-140), s. 122.

⁷ Sinclair Atkins, “Charles V and The Turks.” *History Today*, Vol. 30, No. 12 (1980), s. 14-18.

Protestanlık, bir inanç olarak ortaya çıktığı günden bugüne kadar dünyamızı önemli ölçüde etkilemiştir. Halen Batı fikir ve inanç dünyasının temel kültürel bileşenlerinden biri olmayı da sürdürmektedir. Katolik inancından sonra sayısal olarak Hristiyan inancı içerisinde en büyük ikinci⁸ ana dini grubu oluşturmaktadır. Bazı tarihçilere göre birçok dini mücadele neticesinde dini hürriyet ve hoşgörü⁹ kavramlarının tarihinde önemli bir etken olmuş, din ve devlet işlerinin ayrılması tartışmalarında da itici bir güç olmuştur. Hatta bu konuda zaman zaman eleştirilse de en önde gelen sosyologlardan Max Weber'in tezine göre günümüz dünyasının ekonomik sistemi olan Kapitalizm'in ortaya çıkış sebeplerinden biri olmuştur.¹⁰

Çalışmanın adında Protestanlık yerine Luthercilik'in seçilmiş olması bilinçli bir tercihtir. Bugün Reformasyonla ortaya çıkan dini hareketlerinin tamamı Protestanlık adı altında anılsa da Protestanlık kelimesi tarihi kayıtlarda ilk olarak 1529 yılında geçmektedir.¹¹ 1529 yılında kullanılmaya başlanacak bir tabirin, bundan on iki yıl öncesinde başlayan bir anlatı için kullanılması yerinde olmayacaktır. Ayrıca çalışmanın kapsamında incelenen reformcu gruplar da aslen sadece Luthercilerdir. İkinci önemli nokta Protestanlık kavramının geniş muhtevasıdır. Martin Luther'den sonra ve onun hareketinden ayrı olarak çıkmış radikal hareketler ve Kalvincilik ve Zwinglicilik gibi diğer akımlar da Protestanlık çatısı altında değerlendirilmektedir.

Reformasyon üzerine yayımlanan çağdaş çalışmalarda, tek bir Reformasyon hareketinden değil Lutherci Reformasyonu, Kalvinci Reformasyonu, Anglikan Reformasyonu, Radikal Reformasyon ve Katolik Reformasyonu gibi ayrımlar yaparak "Reformasyonlar"dan söz etmek daha yaygın hale gelmiştir.¹² Yeni tarih çalışmalarında, aynı zamanda "Protestan" tabiri yerine alternatif kullanımlar geliştirilmiştir. Bunun yerine, Reformcuların ve onların takipçilerinin kendilerini tanımladıkları gibi doğrudan "İncilin takipçileri" manasında "Evanjelistler" tabiri daha

⁸ Jacques Waardenburg, "Protestanlık." *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Ankara: TDV Yayınları, 2007, s. 353-354. "Bugün doğrudan Lutherci kiliseye mensup insanların sayısı ise 60 milyon civarındadır." Robert Kolb, Martin Luther and German Nation", R. Po-Chia Hsia, (Ed.), *A Companion to The Reformation World* içinde, Malden, MA: Blackwell Publishing, 2004, s. 39. "Yaklaşık 2.2 Milyar Hristiyanın %37'si Protestandır." Christopher Ocker, *Luther, Conflict, and Christendom: Reformation Euro and the Christianity in the West*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 1.

⁹ Eric Leland Saak, *Luther and the Reformation of the Later Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 350.

¹⁰ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Zeynep Gürata (Çev.), Ankara: Ayraç, 1999.

¹¹ Ocker,, s. 3.

¹² Linder, s. xiv.

yaygın kullanılmaktadır. Yine “Protestan” yerine “Reform kiliseleri” daha yaygın kullanılmaya başlanan başka bir terimdir.¹³

Bu aşamada çalışmanın sınırlarını da netleştirmek gerekirse, tez başlığında da belirtildiği üzere dönem olarak 1517 ve 1532 yılları arası, coğrafya olarak da Kutsal Roma İmparatorluğu’nun oluşturduğu Orta Avrupa coğrafyası incelenmiştir. Bu çalışmada Reformasyon’u doğuran etkenlere ve süreçlere ayrıntısıyla değinerek önceki dönemlere eğilme amacı taşımadığımız gibi, Kalvinciliğin yükselişi ve Karşı Reform veya Protestanlığın sonraki yüzyıllardaki durumu gibi sonraki gelişmeler de konu dışında tutulmuştur. Ayrıca Orta Avrupa’da Reform’un çıkış aşaması inceleneceği için, bu hareketin aynı dönem içerisinde İskandinav ülkeleri veya Almanya çevresine ikincil yayılımları ve Fransa, Hollanda ve İskoçya’da Kalvincilik ve İngiltere’de Anglikan Kilisesi olarak gösterdiği dolaylı gelişme kapsamımızın dışında tutulmuştur.

İkinci olarak bu çalışmada, konuya siyasi ve askeri gelişmeler açısından yaklaşıldığı için, hareketin dönem içerisindeki sosyal ve kültürel etkileri incelenmemiştir. Reform hareketlerinin kültürel arka planı ve bu hareketlerin düşünsel olarak beslendiği kanallar da incelenmeyecektir. Yine Kemal Karpat ve farklı Batılı tarihçilerinin önerdiği gibi Reformasyon hareketleriyle Osmanlı İmparatorluğunun doğusunda yükselen Şii hareketlerinin aynı döneme denk gelmesinin arasında bir ilişki olup olmadığı sorusu¹⁴ da inceleme alanımızın dışındadır. Son olarak, bu çalışma bu dinî hareketin dönemin siyasi koşulları altında kurumsal bir yapıya dönüşerek nasıl hayatta kaldığı sorusuna cevap aradığı için konunun teolojik ayrıntıları ve Katolik kilisesi ile düşülen fikir ayrılıkları, çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Askeri gelişmeler de savaşları ayrıntıları ile müstakil olarak ele almak suretiyle değil, bunların siyasal ortamı nasıl şekillendirdikleri üzerinde durulmuştur.

Bu tezde Lutherliliğin güçlenmesinde Osmanlıların herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Osmanlıları doğrudan mı yoksa dolaylı bir etkisi mi olmuştur, eğer bir etki varsa bu etki belirli bir politika çerçevesinde bilinçli bir hareket midir,

¹³ “Bazı revizyonist tarihçiler tarafından “Reformasyonun kökenleri” tabiri dahi sorgulanmaktadır çünkü bu Reformasyon’u meydana gelmesi zorunlu bir şey gibi görür ve bu da sonuç olarak bütün bir Geç Orta Çağ tarihini çoğunlukla Reformasyon’u “zorunlu” kılan faktörleri ortaya çıkarma çabası olarak okumaya yol açar. Oysa tarihte hiçbir şey “zorunlu” değildir.” Linder, s. 3.

¹⁴ Karpat, s. 2 ve 91.

yoksa Osmanlı başka politikalar yürütse de bunların Protestanlığın güçlenmesine etkisi olmuş mudur gibi sorular araştırmanın diğer temel sorularıdır. Osmanlı'nın yanında başka etkenler nelerdir, Osmanlı'nın etkisi bu diğer etkenlerin yanında ne kadar ağırlıkta olmuştur gibi sorular da ikincil derecede cevabı aranacak sorulardır. Şarlken ve kardeşi Ferdinand'ın genel dış politikası, gerek Lutherci gerekse Katolik Alman Prenslерinin Habsburglara karşı tutumu da Osmanlı tehdidi konusuyla ilişkili olduğu için daha ayrıntılı incelenmiştir. Bu soruların cevaplarıyla birlikte önceki başlıkta da belirttiğimiz gibi Osmanlıların Avrupa'ya sadece askeri anlamda bir tehdit olmaktan ziyade¹⁵ yine askeri temelli de olsa sosyal ve dini anlamda nasıl bir etkisinin olduğu sorusuna da cevap verilmeye çalışılacaktır.

2. TEZİN BÖLÜMLERİ

Tezin yapısı değerlendirildiğinde öncelikle Giriş kısmında ilgili mücadelenin tarafları belirtilmiştir. Lutherci ve Katolik grupların mücadelesine dolaylı da olsa bir üçüncü taraf olarak Katolik Fransa Krallığı ve Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemdeki siyasetlerinin etkisi konu edilmiştir. Bu iki gücün dolaylı olarak Luthercileri destek sağlamış olduklarını iddia etmek mümkündür. Fransa'nın Lutherci prenslerle bilhassa sonraki dönemlerde doğrudan ittifak arayışlarına girdiği de bilinmektedir.¹⁶ Çalışmanın üç ana bölümünü oluşturan II., III. ve IV. Bölümlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri hareketlerinin Lutherciliğe muhtemel etkisi incelenmiştir. Lutherciliğin doğduğu ve geliştiği 1517-1532 yılları arasındaki iç gelişmeler ve özellikle İtalya Savaşları etrafında gelişen olaylar bu bölümlerde incelenmiştir.

II. Bölüm, 1517 yılındaki Lutherci hareketin ilk ortaya çıktığı dönemden Osmanlı İmparatorluğu'nun Belgrad'a yönelik seferi ile birlikte Orta Avrupa cephesine yönelmesi arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ilk olarak, Papa'nın, bir yandan Sultan Selim'in doğuda kazandığı büyük zaferlerle yönünü Batı'ya çevirecek olması düşüncesi çerçevesinde bütün Avrupa devletlerini birleşmeye çağırması ve Haçlı Seferleri planları incelenmiştir. Bunun hemen ardından İmparator Maximilian'ın ölümüyle boşalan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tahtına yönelik iki genç adayın,

¹⁵ Christine Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak: 16. yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, Ayla Ortaç (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s. 17

¹⁶ Setton, *The Papacy and the Levant 1204-1571*, s. 398-99.

Fransa Kralı I. François (1494-1547, h. 1515-1547) ve İspanya Kralı Şarlken'in (1500-1558, 1506-1555 arası Burgonya Kontu, 1516-1556 arası İspanya Kralı, 1519-1556 arası Kutsal Roma İmparatoru) mücadelesine yönelik Habsburg Hanedanı ve Papalık gibi önemli Katolik güçlerinin gündeminin değişmesi ve Luther'in hareketinden uzaklaşması konu edilmiştir. Şarlken'in İmparator seçilmesinin hemen akabinde Fransa Kralı ve yeni İmparator, İtalya toprakları için mücadeleye girişmişlerdir.¹⁷

Bu gelişmeler yaşanırken III. Bölümde inceleneceği üzere tahta yeni çıkan Osmanlı Sultanı genç Süleyman'ın Avrupa'nın doğusunda, daha önce Fatih'in kuşatıp alamamış olduğu Orta Avrupa'ya yönelik kritik bir üs olan Belgrad ve Akdeniz ticaretinde önemli bir yeri olan ve Katolikliğin Doğu Akdeniz'deki uç karakolu mesabesindeki güçlü Rodos Adası'nı birbiri ardına ele geçirmesi Katolik devletlerin ve Papalığın dikkatini bu yöne çevirmesinde etkili olmuştur. 1525 yılında Şarlken'in ordusu François'yı kesin olarak yenip esir aldığında Habsburglar Avrupa'da güçlü bir konuma yükselmişlerdir. Ancak hem Papa'nın hem de Venedik'in yükselen Habsburg gücüne karşı Fransa ile ittifak kurması, Katolik güçleri birbirleriyle çatışmaya sürüklerken diğer taraftan Osmanlıların Orta Avrupa'ya yönelik hareketleri Habsburglar için olumsuz bir durum olacaktır.

IV. Bölüm, Osmanlıların Habsburgları Orta Avrupa'da tehdit ettikleri 1526-1532 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde Osmanlıların Orta Avrupa'ya yönelik üç seferi, bu sıralarda toplanan üç Alman diyetiyle birlikte incelendiğinde ilgili zaman aralığında yaşanan gelişmelerin Lutheriler için ne kadar önemli olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu diyetlerden özellikle 1526 I. Speyer Diyeti ve 1532 Regensburg Diyeti'nde Habsburglar'dan, Osmanlılara karşı askeri yardım sözü karşılığında belirli bir süre için dokunulmazlık hakkı elde eden Lutheriler, bunu takip eden yıllarda inançlarını yayacak, kurumsallaştıracak ve güçlendirecek zamanı bulmuşlardır. Bu bölümünü son kısmında ise doğrudan araştırma kapsamımızda olmasa da 1555 Augsburg Din Barışı'na kadar olan döneme kadarki olaylar için genel bir bilgi verilmiştir. Şarlken, 1545 yılında Osmanlılarla ateşkes yaparak "din sorunu"na, ortaya çıkışından yaklaşık otuz yıl sonra, kesin bir çözüm arama imkânı bulduğunda bu

¹⁷ Joseph Von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5. Cilt, s. 27.

süreçte iyice kurumsallaşıp yerleşmiş bulunan Lutherciliğin ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı görülecektir.¹⁸

3. LİTERATÜR

Bu konu, Avrupa tarih yazımı için yeni olmadığı gibi, özellikle İngilizce literatürde Osmanlı tehdidinin Protestanlığın hayatıyetinde kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir.¹⁹ Hatta bazı tarihçiler eğer Osmanlılar olmasaydı Protestanlık da olmazdı²⁰ diyecek kadar iddialı ifadeler kullanmışlardır.²¹ Türk tarihçiliğinde de tamamen yabacı olmayan bu konuya başta Uzunçarşılı, Karpat ve İncalcık olmak üzere birçok tarihçi kısaca dikkat çekmiştir. İlgili konuya İngilizce literatürde ayrıntılı olmasa da değinen birçok kaynak olmasına rağmen Türkçe literatürde Protestanlık ve bu hareketin Osmanlılarla ilişkisi konusuna çok az değinildiği söylenebilir. Bu konuya yeri geldiğinde birkaç cümleyle değinilmekle beraber, konuyla ilgili herhangi bir müstakil eser veya kapsamlı bir makale mevcut değildir. Konuya eğilen Türk tarihçilerinin bazıları Osmanlıların bilinçli olarak Protestanlara somut yardımlarda bulunduklarını ve onlara yardım etmenin Osmanlıların benimsediği bir siyaset olduğunu iddia etmişlerdir.²² Ancak bu çalışmada ise resmi bir politika olarak Protestanlara somut bir yardım girişiminin olmadığı kanısına ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, araştırma konusuna hem Türkçe hem de İngilizce kaynaklardan bakılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca ilgili dönemin Osmanlı tarihleri ve birincil kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasına da gayret edilmiştir. Türkçe literatürde Martin Luther'in Türkler ve İslam hakkındaki görüşlerine değinen makaleler bulunmakla beraber konuya genelde çeşitli makalelerin ve kitapların içinde kısmen değinilmiştir. Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi'nde Kanuni'nin doğrudan Luther ve Protestanlarla iletişime geçip onlara yardım gönderdiğini ve onlarla ortaklaşa hareket etmek için mektup gönderdiğini ima ettiği rivayet bazı yanlışlıklar barındırmaktadır.

¹⁸ G. R. Elton, (Ed.), *The Reformation 1520-1559*, 2. Bs. The Cambridge Modern History, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 349.

¹⁹ Murat İyigün, "Luther and Suleyman.", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 123, No. 4 (2008), s. 1466.

²⁰ Kenneth M. Setton, *Lutheranism and the Turkish Peril*, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, Society for Macedonian Studies, 1962, s. 133.

²¹ Egil Grisliis, "Luther and The Turks", *The Muslim World*, Vol. 64, (1974), s. 157.

²² Halil İncalcık, *Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, 2. Bs., İstanbul: Kronik, 2017, s. 155-156. Kemal Karpat, (Haz.), *Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri*, 5. Bs., İstanbul: Ufuk, 2000, s. 24-25.

İlgili mektup Kanuni döneminde değil II. Selim döneminde Hollanda'daki Kalvincilere hitaben yazılmış olup²³ gönderildiğine dair elimizde bir veri yoktur. İncılık ve Karpat gibi tarihçilerin Protestanlara yardımın Osmanlı'nın temel siyasetlerinden biri olduğuna dair sözlerini²⁴ de Osmanlı topraklarında yaşayan Protestanlara diğer gayrimüslim teba gibi hoşgörüyü yaklaşması olarak anlamak daha doğru olacaktır. Osmanlıların Orta Avrupa'daki Luthercilere doğrudan yardım ettiğine dair elimizde somut bir belge bulunmamaktadır. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri de bu tip yanlış anlaşılabilirlik düzelterek Osmanlı etkisinin dolaylı boyutunu vurgulamaktır.

Türkçe kaynaklar incelendiğinde İslam Ansiklopedisi'nin Protestanlıkla ilgili bölümünde "*Reform Hareketi ve Müslümanlar*" başlığı altında bu konuya değinilmektedir. Burada Luther'in Müslümanlar hakkında en önemli kaynaklarından birinin uzun yıllar Türk esaretinde yaşamış olan Macar Georg'un eserinin olduğu ifade edilmektedir. Muhaliflerinin, Luther'i Türklere karşı pasif tutumu nedeniyle eleştirdikleri ve bu bağlamda "*Türkler reformun müttefikidir.*" sözünün 16. yüzyılda şöhret bulduğu ifade edilmektedir. Padişahın, yardım talebinde bulunan Protestanlar için ferman çıkardığı ve Papa'ya karşı savaştıkları takdirde onlara karadan ve denizden yardım edeceğini söylediği aktarılmaktadır. Ki bu yukarıda bahsetmiş olduğumuz mektup olmalıdır. Hristiyanlar arasındaki bölünmenin İstanbul'da bazı çevreler tarafından tartışıldığı ve hatta Protestanların başarısı için camilerde dua edildiğine dair rivayetler olduğu ifade edilmekte²⁵ ise de bu doğrultuda somut bir kaynak sunulmamaktadır.

İngilizce yazılmış eserlerde konuya Türkçe eserlerden çok daha fazla değinildiği göze çarpmaktadır. Reformasyon tarihini doğal olarak hem teolojik hem de politik olarak

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, 2. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 488. İncılık da böyle bir mektubun 1552 yılında Kanuni tarafından Almanya'daki Protestanlara gönderildiğini iddia etmektedir. Halil İncılık, "Modern Avrupa'nın Gelişmesinde Türk Etkisi", Kemal Karpat (haz.), *Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihi İçindeki Yeri* içinde, İstanbul: Ufuk Kitap, 2000, s. 81.

²⁴ Karpat, s. 24 ve s. 81. Karpat ayrıca konu hakkında şunları söylemektedir: "Öyle görünüyor ki, Avrupa Protestanlığı aleyhtarı (lehinde olmalıdır) Osmanlı siyasetinin dört başı mamur bir incelemesi, ilk olarak Türk yardımının Avrupa kültür tarihinin gidişatını herhangi bir şekilde etkileyip etkilemediğini, ikinci olarak ise Osmanlıların genelde dinî protestoya, özelde ise Hristiyanlığa yeni bir kavrayış getirip getirmediğini kesinleştirmeyi amaç olarak önüne koymalıdır." s. 25.

²⁵ Hakan Olgun, "Reform Hareketi ve Müslümanlar." *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Ankara: TDV Yayınları 2007, s. 533-534.

inceleyen çok sayıda kitap ve makale olup²⁶ bunların özellikle siyasi olarak meseleye yaklaşanlarının büyük çoğunluğunda az ya da çok Osmanlı etkisi vurgulanmaktadır. Özellikle G. R. Elton, Kenneth Setton ve Stephen Fischer-Galati'ye ait²⁷ eserlerde bu vurgular daha ayrıntılı olarak görünmektedir. Reformasyon tarihinin en önemli isimlerinden olan Elton, hem Reformasyon hem de Osmanlıların etkisi hakkında oldukça doyurucu bilgiler vermektedir. Kenneth Setton ise hem birçok makalesi hem de *The Papacy and the Levant 1204-1571* isimli değerli eseriyle konuya en çok değinen tarihçilerden biri olmuştur. Temelde Papalığın doğuyla ilişkisine değinen eser Reformasyon sürecinde Papalığın, Fransa'nın, Habsburgların ve Osmanlıların tutumlarıyla ilgili birçok birincil Batı kaynağından faydalanarak ayrıntılı bilgiler vermektedir. İlgili dönemi birincil kaynaklardan inceleyen Karl Brandi, Beresford Kidd, Geoffrey Parker, William Bradford ve Eric Lund isimli tarihçilerin kitaplarına araştırmamızda başvurulmuştur. Yine Luther'in mektuplarının İngilizce çevirileri de birincil kaynaklar açısından önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

İngilizce literatürde konumuzla doğrudan alakalı müstakil bir çalışma ise Stephen Fischer-Galati'ye aittir ki konu üzerine çalışan birçok tarihçi Fischer-Galati'ye referans vermeyi sürdürmektedirler. Eser, ilgili tarihçinin Harvard Üniversitesi'nde 1949 yılında tamamlamış olduğu *The Turkish Impact on the German Transformation 1520-1555* adlı doktora tezinden ortaya çıkmıştır. Fischer-Galati, daha sonra bu tezi *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555* adıyla 1959 yılında kitaplaştırmıştır. İlgili eser 1992 yılında Neval Öke tarafından *Türk Cihadı ve Alman Protestanlığı, 1521-1555* adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.²⁸ Çalışmamızın temel başvuru kaynaklarından olan bu kitap ağırlıklı olarak Avrupa kaynaklarından

²⁶ Sorensen'e göre sadece Luther'in hayatı ve düşünceleri hakkında on binlerce kitap ve makale yayınlanmıştır ve bunlara her yıl yüzlercesi eklenmektedir. Ona göre en adanmış bir akademisyen bile bunun ancak küçük bir kısmını özümseyebilir. Rob Sorensen, *Martin Luther and the German Reformation*, Londra: Anthem Press, 2016, s. 1.

²⁷ G. R. Elton, *The Reformation 1520-1559*, 2. Bs. The Cambridge Modern History, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant 1204-1571, Volume III: The Sixteenth Century*, 1984. Stephen A. Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.

²⁸ "Başlangıçta ismi *"The Turkish Impact..."* olan çalışmanın kitaplaştırılırken *"Ottoman Imperialism..."* e, daha sonra Türkçeye çevrilirken ise *"Türk Cihadı..."*na dönmesi ise aynı tarihsel olgunun farklı dönem ve bağlamlarda nasıl algılanıp kurgulandığına ilginç bir örnek olarak dikkat çekmektedir." Seyfi Kenan, "Sosyal ve Kültürel Farkındalığın Sınırlarında Osmanlılar ve Avrupa," *Osmanlılar ve Avrupa; The Ottomans and Europe*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, s. 23-24.

faydalanıp Orta Avrupa'daki mücadeleye odaklanmışken, bu tezde Türkçe kaynaklardan da faydalanılmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili makalelere bakıldığında, Nina Berman, Mohaç Savaşı'na kadar Almanların Türkler hususunda ciddi bir tehdit hissetmediklerini ifade etmektedir. Luther'in 1518 gibi erken tarihlerde Papa'yı Türklerden daha kötü görmesi ve Türklerle karşı yapılacak en iyi savaşın günahlardan korunmak olduğunu söylerken, tehdit büyüdükçe savunmayla ilgili daha somut yazılar yazması ile ilgili diğer kaynaklarla benzer şeyler söylemektedir. Makaledeki biraz daha farklı husus Luther'in Türklerle karşı savunma savaşı hakkındaki söylevlerinde bu hususta bir nevi Alman milliyetçiliğine hitap ettiğini ifade etmesidir. Burada Osmanlı tehdidinin Alman milli bilinci oluşturma ve bunu yükseltmede önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır.²⁹ Ian Almond da konuyla ilgili bir çalışmasında yukarıdakilere benzer bir yaklaşımda bulunmuştur.³⁰

Setton, Protestanlığın gelişimine Türklerin etkisi noktasındaki bir çalışmasında şu sözü söylemektedir: *“Genellikle Reformasyon'un Türklerle yardım etmiş olduğu söylenir, aslında Türkler Reformasyon'a yardım etmişlerdir. Eğer onlar olmasaydı Protestanlık Albigençilik gibi yok olup gidebilirdi.”*³¹ Burada Setton'un değindiği Reform'un Türk ilerlemesine yardımcı olduğu tezi başka bazı makalelerde de tekrarlanmış olup Türklerle Protestanlar arasında karşılıklı bir fayda ilişkisi olduğunu göstermektedir. Katharcılık olarak da bilinen Albigençiliğin ise Batı Avrupa'da on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda var olmuş ve neticede mensuplarının bir Haçlı Seferi ile ortadan kaldırıldığı yerleşik Katolik inanca karşı ayrılıkçı bir dini hareket³² olduğunu zikretmek de Setton'un bu sözünün önemini göstermektedir.

²⁹ Nina Berman, “Ottoman Shock-and-Awe and the Rise of Protestantism: Luther's Reactions to the Ottoman Invasions of the Early Sixteenth Century.”, *Seminar* 41:3, (September 2005), s. 130-141.

³⁰ Ian Almond, “Deconstructing Luther's Islam: The Turk As Curse or Cure?”, *Yearbook of Muslims in Europe*, s. 3 (2011), s. 640.

³¹ Setton, *Lutheranism and the Turkish Peril*, s. 133. Başka bir kaynakta bu sözü Montpellier piskoposunun Fransa Kralı François'a söylediği aktarılmaktadır: *“Alman Protestanlara gelince onlar da sultandan nefret ediyorlardı, ama kabul etseler de etmeseler de ona hatırı sayılır derecede borçluydular. Ama Montpellier piskoposunun François'ya işaret ettiği üzere, Türkler olmasaydı Reform kolayca Albi heretikleriyle aynı akıbete uğrayabilirdi.”* John Julius Norwich, *Dört Hükümdar, VIII. Henry, I. François, V. Karl, Kanuni Sultan Süleyman ve Modern Avrupa'nın Oluşması*, Ebru Kılıç (Çev.). İstanbul: Hep Kitap, 2023, 164.

³² Murat Iyigun, “Luther and Suleyman.”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 123, No. 4 (2008), s. 1466.

Yazar, çalışmasının ilerleyen kısımlarında Luther'in doğrudan Türklerle bir ittifaka girmese de Hesseli Philip (1504-1567, h. 1509-1567) ve Saksonyalı Johann Friedrich (1503-1554, 1532-1547 arasında Saksonya Elektörü, 1547-1554 arasında Saksonya Dükü) gibi Protestan önderlerinin Habsburgların doğuda Türklerle, batıda Fransızlarla mücadeleye girip güçlerini bölmelerinden, bu durum Protestanlığın Almanya'da kök salmasına hizmet ettiği için çok memnun olduklarını belirtmektedir. Türklerin otuz yıllık tehditleri boyunca Protestanların Habsburglardan en az sekiz kez önemli taviz kopardıklarına dair tespiti ifade etmektedir. Setton'a göre bunlar: 1- Bir genel konsil toplanana kadar Luthercilere bazı askeri ve hukuki imtiyazlar tanınmasını sağlayan Speyer Diyeti (1526), 2- Bir genel konsil toplanana kadar Protestanlara o güne kadar hâkim oldukları topraklarda tolerans tanıyan Nürnberg Din Barışı (1532), 3- Kadan Anlaşması (1534), 4- Frankfurt Barışı (1539), 5- Regensburg Deklarasyonu (1541), 6- İkinci Speyer Diyeti (1542) ve 7- Augsburg Din Barışı (1555)'nin yolunu açan 8- Passau Barışı (1552)'dir. Yazar son olarak Luther, Türklerin hareketinden onlarla bir anlaşmaya girmeden çok faydalanmış olsa da onun Türklerle ittifak halinde olduğu iddiasının on altıncı yüzyılda da yirminci yüzyılda da tarihi bir iftira (a historical libel) olduğunu söylemektedir.³³

Gregory Miller isimli bir diğer tarihçi konuyla ilgili bir makalesinde Setton'ın bu görüşlerini abartılı bulmaktadır. Ona göre Türklerin, Protestanların bazı yasal güvenceler edinmesinde etkisi olmuştur ancak bu etki bazı tarihçilerin zannettikleri kadar değildir. Setton'un eğer Türkler olmasaydı Protestanlığın Albigenlerin akıbetini paylaşacağını ya da Fisher-Galati'nin, Lutherciliğin 1555'e kadar gelişip güçlenmesi ve hukuki bir dayanak kazanmasının diğer her faktörden daha fazla Osmanlı emperyalizmine dayandığını söylemesi Miller'e göre abartılı yorumlardır. Buna ek olarak Türk hakimiyetinin Lutherciler tarafından arzulanmadığını ve onların Habsburglar ve Osmanlılar arasındaki çekişmeyi kendi çıkarları için acımasızca kullanmadıklarını savunmaktadır. Buna örnek olarak da Luther'in 1538'de Saksonya Elektörü'ne, Türklere karşı topraklarını savunmak için ve sonucunda Protestanlara

³³ Setton, *Lutheranism and the Turkish Peril*, s. 163-164.

saldıracak olsa bile Ferdinand’a destek verilmesi gerektiğini söylediğini paylaşmaktadır.³⁴

Murat İyigün, “*Luther and Suleyman*” isimli, istatistiksel verilerden de faydalandığı çalışmasında konuya farklı bir bakış açısı getirerek diğer makalelerin iddialarını farklı bir yoldan ispata girişmektedir. İyigün, Osmanlıların Avrupa’da en etkin olduğu dönem olarak İstanbul’un Fethi ile başlayıp Karlofça Anlaşması’na kadar süren yaklaşık iki yüz elli yıllık sürecin genel olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. İstatistik yöntemleriyle bu tarih aralığında Avrupa genelindeki ve Türklerin Avrupalılarla olan askeri çatışmalarının frekansını inceleyerek bunlardan bir sonuç çıkarmaya çalışmıştır. Bu verilere göre Osmanlı’nın daha etkin olduğu on altıncı yüzyıl boyunca her yeni Osmanlı-Avrupa çatışmasının Avrupalıların kendi aralarındaki çatışmaları en az %25 oranında azalttığı ve her Osmanlı-Avrupa çatışmasının Avrupalıların kendi aralarındaki çatışmaların süresini %50’den fazla bir oranda kısalttığını saptamıştır. Sonuç olarak, bu durumun dolaylı yoldan Osmanlı-Habsburg çatışmalarını kendileri için bir pazarlık kozu olarak kullanan Protestanlara fayda sağladığını belirtir.³⁵

İyigün, Protestanların Türk tehdidinden nasıl bir fayda gördüğünü yukarıdaki veriler dışında farklı bir yaklaşımla da açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin, Luther’dan önce Wycliff, Hus ve Albigenler gibi aykırı dini hareketlerin hiçbiri başarılı olmamıştır. Onların ortaya çıktığı dönem, Osmanlıların Avrupa’da etkin olmadığı bir dönemdir. Osmanlılar, Protestanlığın ilk dönemlerindeki yoğun askeri faaliyetleriyle bu harekete destek sağlamıştır. Ancak 1571’deki İnebahtı Bozgunu’ndan sonra Osmanlıların Avrupa’daki etkinliği azalmıştır. 1571 sonrası ise Karşı Reform’un Protestanlara karşı en büyük ilerlemeleri kaydettiği dönem olmuştur. Ayrıca en büyük Protestan-Katolik çatışması diyebileceğimiz Otuz Yıl Savaşları’nın da Osmanlıların askeri olarak zayıf olduğu bir dönemde gerçekleşmiş olması da Osmanlıların Katolik-Protestan ilişkilerindeki etkisine bir örnektir. Osmanlı gücünün zirvesini XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyılın ilk dönemleri oluşturmuş ve onun bu dönemki etkin faaliyeti de bu dönemde ortaya çıkmış olan Protestan hareketine yaramıştır. İyigün, Osmanlı gücü ve

³⁴ Gregory J. Miller, “Wars of Religion and Religion In War: Luther and the 16th Century Islamic Advance Into Europe.”, *Luther Colloquy*, (2006), s. 44-51.

³⁵ İyigün, “Luther and Suleyman.” s. 1466-1471.

tehdidinin Protestanların başarısında önemli bir etken olarak değerlendiren tarihçiler olarak Benz, Fischer-Galati, Setton, Coles, İnalçık, Kortepeter, Shaw, Goffman ve MacCulloch'ı sayar.³⁶ MacCulloch, Luther Türlele yönelik olumsuz ifadelerde bulunsa da Türk ilerlemesinin paradoksal bir şekilde onun için şans olduğunu söyler. Şarlken'in Protestanlığın emekleme çağı olan 1520'ler ve 30'lar boyunca içlerinde Osmanlıların da olduğu tehditlerle uğraşması sebebiyle bu tehditleri kısmen bertaraf edip 1540'larda Lutherçiler üzerine yürüdüğünde çok geç kaldığını söylemektedir.³⁷

Osmanlı tehdidinin etkisinin yanında başka faktörleri de vurgulayan çalışmalarda Alman prenslerinin ve İmparatorluk şehirlerinin Habsburg otoritesinden politik ve ekonomik özgürlük istemelerinin de Protestanlığın güçlenmesinde bir diğer etken olarak sayılır. Osmanlı tehdidinin bu şekildeki özgürlük talepleri için Katolik ve Protestan prensler tarafından kullanıldığı belirtilir.³⁸ Yukarıda çalışmalarından bir çok örnekler verdiğimiz Fischer-Galati de Protestanlığın ilk dönemlerindeki Osmanlı etkisine dair incelemelerini ayrı bir makale olarak yayınlayıp yukarıda bu dönemle ilgili özet olarak belirtmiş olduğumuz düşüncelerini geniş olarak aktarmaktadır.³⁹ Aynı tarihçi Nürnberg Din Barışı ile ilgili bir başka makalesinde de bu barışın yapılmasında Türklerin nasıl büyük bir etkisinin olduğundan ve bu barışın Protestanlığın ilk dönemlerinde onun güçlenmesi ve yayılması için nasıl kritik bir öneme sahip olduğundan ayrıntılı olarak bahsetmektedir.⁴⁰

Konuya Habsburglar merkezli bakan bir başka çalışmada Şarlken'in Fransa ve Osmanlılarla sürekli mücadelesinden dolayı dini sorunlara kesin bir çözüm bulma işini

³⁶ İyigün, "Luther and Suleyman." s. 1465-1472. Shaw, "Sultan Sülyman'ın yaptığı, nüfuzunun derinliği nedeniyle, Avusturya'ya ve Avrupa'nın çoğunu şok etmekti; Şarlken'in, onların desteğini kazanmak için Almanya'daki Protestanlara taviz vermesi Lutherci hareketin daha sonra Batı Avrupa'da hayatta kalması ve yayılmasında önemli bir faktördür.", Goffman ise, "Protestanların çoğu kendileriyle yok oluş arasında sadece Osmanlıların kaldığını anlamıştı...İtalya'daki hanedan iddiaları ve siyasi hırslar kadar Osmanlı tehdidinin de Şarlken'i kuzeyindeki Protestan isyanını bastırma niyetinden uzaklaştırdığı kesindir." demektedir. Murat İyigün, *War, Peace and Prosperity in the Name of God, The Ottoman Role in Europe's Socioeconomic Evolution*. Chicago: The University of Chicago Press, 2015, s. 91. Karl Max Kortepeter, *The Ottoman Turks, Nomad Kingdom to World Empire*. Istanbul: The Isis Press, 2010, s. 2.

³⁷ Diarmaid MacCulloch, *The Reformation*, New York: Penguin, 2004, s. 57.

³⁸ Ahmed Akgunduz ve Ertugrul Gokcekuyu, "The Ottoman Sociopolitical Impact on the West during the European Reformation.", *Muslim World*, Vol.107, (2017), s. 635.

³⁹ Stephen A. Fischer-Galati, "Ottoman Imperialism and the Lutheran Struggle for Recognition in Germany, 1520-1529", *Church History*, Vol. 23, No.1, (1954), s. 46-67.

⁴⁰ Stephen A. Fischer-Galati, "Ottoman Imperialism and the Religious Peace of Nürnberg (1532)" *Archive for Reformation History*, Vol. 47, No. 1-2, (1956), s. 160-179.

sürekli ötelemek zorunda kaldığı teyit edilmektedir. Makaleye göre, buna örnek olarak Protestan devletlere karşı daha önceden onlara ciddi kısıtlamalar getirmiş olan Worms Bildirisi'nin uygulanmasının 1532 Nürnberg Din Barışı ve yedi yıl süreli Frankfurt Din Barışı ile ertelenmesi sayılabilir.⁴¹ Başka bir makalede ise Mohaç Savaşı ertesinde basılmış bir Katolik kitapçıkta Lutherciliğin yükselmesinin Tanrının gazabını çekmesi dolayısıyla Türklerin bu zaferleri kazandığını yazması dikkat çekicidir. Sultan Süleyman'ın Hristiyanlar arasındaki bölünmeden haberdar olduğunu 1530'larda Draç'tan bir ajan tarafından İstanbul'a gönderilip Protestanların Katoliklere karşı hareketlerini anlatan bir mektubu örnek vererek gösterir.⁴²

Tezimizin konusuyla en ilgili çalışmalardan biri de Christian. Raul Kemp tarafından yazılan 2011 tarihli "The Hapsburg and the Heretics: An Examination of Charles V's Failure to Act Militarily Against the Protestant Threat (1519-1556)" isimli tez çalışmasıdır. Bu tezde Şarlken'in neden Luthercilere arşı uzun bir süre somut olarak harekete geçmediği konusuna değinilmiştir. Bu konunun tarihçiler tarafından uzun süredir tartışıldığını ifade eden Kemp, hala tam olarak aydınlatılamadığını ifade etmektedir. Tarihçilerin bu noktada üç temel açıklamasının olduğunu iddia etmektedir. Bunlar finansal, coğrafi/hanedan kaynaklı (dynastic) ve stratejik/askeri sebeplerdir.⁴³

Finansal açıklama tezinin en büyük savunucusu olarak Impresario of War adlı çalışmasıyla James Tracy'yi gösteren Kemp, Tracy kadar ayrıntılı olmasa da Maltby, Rady, Kohler, Kleinschmidt, Brandi, Seibt, Kidd, Bradford ve Schulin gibi tarihçilerin bu açıklamayı benimsediğini söylemektedir. Tracy, Şarlken'in, birçok kaynağa sahip olmasına rağmen Türkler, Fransızlar ve Schmalkalden Birliği gibi çok sayıda düşmanı olduğu için her seferinde finansal kaynak bulmakta zorlandığını ifade etmektedir. Ona göre Şarlken, vergi geliri daha düşük olan Almanya'yı ikinci plana atmış ve Akdeniz'deki korsanlar tarafından da tehdit edilen geliri yüksek İtalya ve İspanya

⁴¹ Barbara Stollberg-Rilinger ve Yair Mintzker, "The Challenge of the Reformation, 1521–1555." *The Holy Roman Empire: A Short History* içinde, Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2018, s. 68.

⁴² Richard W. Bulliet, "The Other Siege of Vienna and the Ottoman Threat: An Essay in Counter-Factual History.", *ReOrient*, Vol. 1, No. 1, 2015, s. 16-19. İlgili mektupta Luther isminde birinin Papa'ya karşı ayaklandığından ancak ordusunun başında katıldığı savaşta öldürüldüğünden bahsetmektedir. Mektup muhtemelen Zwingli ve Kappel Savaşları hakkındaki bilgilerin Draç'a farklı bir şekilde ulaşmasından dolayı ortaya çıkmıştır.

⁴³ Christian Raul Kemp, *The Hapsburgs and the Heretics: An Examination of Charles V's Failure to Act Military Against the Protestant Threat (1519-1556)*. Brigham Young Univesity MA. *Yayınlanmamış YLT*. Provo, Utah. <https://scholarsarchive.byu.edu/etd/2496>, s. 9-10.

topraklarının korunmasına öncelik vermiştir. Şarlken'in masraflı İtalya seferleri sebebiyle 1530-1532 yılları arasındaki nisbi barış döneminde Luthercilerin üzerine yürüyemediğini savunmaktadır. Şarlken'in birçok gelir kaynağı olduğunu, hükümdarlığının herhangi bir dönemindeki gelirin diğerinden az olmadığını ve Schmalkalden Birliği'ne karşı olan savaşlarda harcadığı paranın saltanatının diğer herhangi bir seferinden daha fazla olduğunu söyleyen Kemp, bu açıklamanın yeterli olmadığını savunur.⁴⁴

Coğrafi ve hanedan kaynaklı açıklamaların savunucuları olarak Brandi, Elton ve Kleinschmidt'i gösteren Kemp, onlara göre Habsburglar için daha az önemli görünen Almanya'nın diğer meselelerin arasında sırasını beklemek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Ona göre bu tarihçiler Şarlken'in büyük gücünün aynı zamanda onun zayıflığını getirdiğini, Orta Çağ zihniyeti ile hareket eden İmparatorun çok geniş topraklarının sorunlarını çözümlemede yetersiz kaldığını iddia etmektedirler. Kemp, yeni çalışmalarla Şarlken için daha önce öne sürülen Orta Çağ zihniyetli ve zaman zaman yetersiz kalan bir hükümdar olduğuna dair düşüncelerin sorgulandığını ve onun çok sofistike bir hükümdar ve devlet adamı olduğunu söyleyerek bu teze karşı çıkar. Ona göre Şarlken, mümkün olduğu her zaman hükümdarlığı altındaki topraklara seyahat etmiş, gelişmeleri yakından takip etmiş, başta Ferdinand (Avusturya-Almanya), Mary (Hollanda) ve Philip (İspanya) olmak üzere, kendisi bu topraklarda olmadığına arkasında güçlü temsilciler bırakmış ve Almanya'ya da her zaman büyük önem vermiştir.⁴⁵

Stratejik ve askeri açıklamaların temsilcileri olarak Maltby ve Rady'i zikreden yazar, bu tarihçilerin, dış tehditlerin, özellikle Fransızların ve Türklerin Şarlken'i Luthercilerin üzerine yürümekten alıkoyduğunu savunduğunu söylemektedir. Türk tehdidinin yeni olmadığını 1453'ten başlayıp 1683'e kadar devam ettiğini söyleyen Kemp, Fransa ile çatışmaların da çeşitli aralıklarla Şarlken'in hükümdarlığının sonuna kadar devam ettiğini söyler. 1523'ten 1541'e kadar, özellikle 1530-1532 tarihleri arasındaki barış döneminde bu aralıkları Luthercilerin üzerine yürümek için

⁴⁴ A.g.t, s. 10-15.

⁴⁵ A.g.t, s. 16-25

kullanmamıştır. Şarlken'in stratejist yönlerine de birçok örnek veren yazara göre stratejik ve askeri tehdit açıklaması da yetersizdir.⁴⁶

Yazara göre bu gecikme için yapılabilecek en iyi açıklama Şarlken'in dini düşüncelerinde yatmaktadır. Bunun için en iyi kaynak onun birinci ağızdan yazdığı mektuplar veya doğrudan onun düşüncelerini bilen yakınlarının yazdıklarında bulunabilir. Ona göre Şarlken, Hümanizmin güçlü reform çağrılarından etkilenmişti. Dolayısıyla reformları ele alacak ve şikayetleri giderecek anlamlı bir çıkış yolu bulunamadan askeri müdahaleyi reddetmiştir. Şarlken ayrıca gelenekten, özellikle de inancın evrenselliği ve Hristiyanlığın siyasi birliği düşüncesinden etkilenmişti. Bu, Kilise'yi sapkınlardan ve Türklerden kurtarabilirdi. Şarlken ayrıca Hristiyanlık içinde bir bölünme yaratarak birliği tehlikeye atabilecek tüm çatışmalardan kaçınmak için kendini kişisel olarak sorumlu hissediyordu.⁴⁷

⁴⁶ A.g.t. s. 27-39

⁴⁷ A.g.t. s. 39-40

BÖLÜM I

DİN MÜCADELESİNİN TARAFLARI

Bu bölümde ilgili konunun anlaşılması için söz konusu dönemde din mücadelesindeki taraflar belirlenmeye çalışılacaktır. İmparatorluğun yönetici unsuru ve kendilerine Katolikliği korumayı misyon edinmiş olan Habsburg Hanedanı, mutlak olarak Luthercilerin karşısında yer almıştır. Hatta Lutherciliğin ortaya çıktığı dönemdeki karışık siyasi ortam devreye girmeseydi bu hareketi daha başlangıçta ortadan kaldırmaları olası görülebilirdi. Katolik Alman Prensleri ve özellikle Papalık zaman zaman Habsburglarla ters düşse de onlar da Luthercilerin karşısında yer almışlardır. Martin Luther ve sivil takipçileri ve Lutherci Alman prensleri de Lutherci cepheyi oluşturmuşlardır. Osmanlılar ve Fransa ise Habsburgların siyasi rakipleri olarak Luthercilere dolaylı yoldan fayda sağlamışlardır.⁴⁸ O yüzden, ilgili dönemde hangi siyasi teşekkülün hangi cephede konumlandığını anlamlandırmaya çalışırken onları doğrudan Lutherci tarafta değil de bir üçüncü grup olarak incelemek daha doğru görülmüştür. Dönemin siyasi aktörlerinin çoğu bir şekilde Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile ilgili siyasi hesaplaşmaların içerisinde yer aldıkları için bu karmaşık yapıyı mücadelenin bir tarafı değil de ayrı bir başlık altında incelemek de konunun anlaşılması açısından faydalı görülmüştür.

1.1. LUTHERCİLER

1.1.1. Martin Luther ve Sivil Takipçileri

Martin Luther (Alm. Martin Luder, 1483-1546), Carl Truman’a göre Reformasyon’un kıvılcımını ateşleyen kişi olsa da tek başına Reformasyon hareketlerinin kurucusu veya bunların hayatta kalmasını sağlayan kişi değildir. Bu kadar büyük çapta bir hareketin sadece bir kişinin çabalarıyla ortaya çıktığını düşünmek pek mümkün

⁴⁸Alexander Anievas ve Kerem Nişancıoğlu, “The Ottoman Habsburg Rivalry over the Long Sixteenth Century”, *How the West Came to Rule: The Geopolitics of Capitalism* içinde, Pluto Press, 2015, s. 113.

görünmemektedir.⁴⁹ Luther, düşüncelerini ilk yaymaya başladığında çevresinde bu hareketi Luther'in de tahmininden çok ötelere ulaştıran bir kitle bulmuştur.⁵⁰ Katolik inancının içinde farklı seslerin çıkması durumu Luther'den daha eskilere dayanmaktadır. Hem geçmişteki Husçuluk gibi hareketler hem de Konsilcilik gibi yapılanmalar 13. yüzyıldan beri Papalığın otoritesini sarsmaktaydı. Erasmus (1466-1536) gibi hümanist yazarların da içinde bulunduğu bir grup düşünür, Girolamo Savonarola (1452-1498) ve John Wycliffe (1328-1384) gibi o dönemin ve önceki yüz yılın din adamları Katolik Kilisesi'nin en azından uygulama düzeyinde süregiden pratiklerinde ve suiistimallerin giderilmesi hususlarında bir iç reformun sözcülüğünü yapıyorlardı. Ockhamlı William (1287-1347) ve Wycliff, Papa'nın ilahi kökenini Luther'den çok önce sorgulamışlardı.⁵¹ Bunlara ek bir faktör olarak da Reformasyonun ortaya çıktığı dönemde, 16. yüzyılın başlarında ulus devletlerin yükselerek bölgelerindeki kiliselerde kendi otoritelerini kurmak istedikleri ve Papalığın otoritesinin bu açıdan da sarsılmaya başladığını söyleyebiliriz.⁵²

Linder, başka birçok tarihçiyle aynı görüşü paylaşarak Reformasyon'un Alman topraklarında ortaya çıkmasının diğer bölgelere göre daha mümkün görüldüğünü söylemektedir. 15. yüzyılın ortalarından itibaren merkezi devlet yapıları olarak yükselen Fransa ve İngiltere, daha sonrasında da İspanya, Papalıkla yaptıkları anlaşmalarla kendi topraklarında bulunan kilise yapılanmalarıyla ilgili büyük oranda denetim elde etmişlerdi. Merkezi bir otoriteden yoksun olan ve geniş Kilise arazileri bulunan Alman toprakları ise Papalığın rahatsızlık veren otoritesinin ve hakimiyetinin daha sıkı hissedildiği bir bölgeydi.⁵³ Papalığın finansal istismar olarak düşünülen uygulamalarına karşı itirazlar 15. yüzyılın ortalarında büyük boyutlara ulaşmıştı. 1447'den beri, İmparatorluğun danışma meclisleri olan diyetlerin her toplantısında Alman devletlerinin Papalığın suiistimal ve parasal sömürsü iddialarına yönelik

⁴⁹ "Elbette Avrupa Reformasyonu sadece (hatta öncelikle) bireylerle ve fikirlerle ilgili değildi; bilakis Avrupa toplumunu ve siyasetini dönüştürmekte olan genel toplumsal ve ekonomik değişikliklerle ilişkiydi." Truman, s. 113.

⁵⁰ "Luther'in büyük etkisi vurgulansa da Luther'in biyografisini yazanlar bunu bir problem olarak görür. Reformasyon öyle büyük bir hikâyeye sahip olmuştur ki onun öncüsü, Reformu Luther'in hiç hayal etmediği yerlere taşıyanlar arasında kaybolmuştur. Luther, izolasyon halinde bir reformcu değildi. O, akrabalarına, arkadaşlarına, meslektaşlarına ve siyasi danışmanlara yakın bir şekilde yaşadı ve çalıştı." Hendrix, s. x-xii.

⁵¹ Linder, s. 7-9.

⁵² Lindberg, s. 24 ve 52.

⁵³ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 23.

şikayetleri dolaşıma giriyordu.⁵⁴ Bunu o dönemde yükselen Alman ulus bilinciyle birlikte değerlendirdiğimizde bu bölgenin Papalığı buradan uzaklaştıracak her düşünceye açık olduğunu da söyleyebiliriz.

Reformasyon öncesi Almanya'nın durumuna değinmemizin ardından Luther'in Osmanlılar hakkındaki düşüncelerine değinmek de faydalı görünmektedir. Luther'in Türkler hakkındaki görüşlerini, başlangıçtaki görüşleri ve Türklerin Alman topraklarını da doğrudan tehdit etmeye başlamasından sonraki görüşleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Türklere karşı iki zıt fikri farklı zaman zarflarında ifade ederken hepsi için Kutsal Kitap'tan istifade etmiştir.⁵⁵ Türkler onun için hep yabancı ve düşmandır, bu hususta bir değişiklik olmamıştır. Değişen durum Türklere karşı Almanların ve genel olarak Hristiyanların tutumunun ne olması gerektiği hususunda olmuştur. Luther'in zaman zaman Türklerin bazı hususiyetlerini övdüğü de görülmektedir. Luther'e göre Türklerin azla yetinmeleri, şatafata meraklı olmamaları, ibadetlere düşkün olmaları ve sabırlı olmaları gibi hasletleri iyi bir Hristiyana yakışacak hususiyetlerdir. Yönetimlerinin iyi tarafları Alman köylülerini kendi topraklarından kaçıp onlara sığınmaya teşvik etmektedir.⁵⁶ Türkler için yapılacak en doğru davranışlardan biri onları Hristiyanlığa kazandırmak olacaktır. Hatta Luther'e göre onlar Papa'dan daha az derecede Hristiyanlığın düşmanıdır.⁵⁷ Papa da aynı şeyi karşıt açıdan düşünmektedir: Luther, Müslümanlardan bile daha kötü bir örnektir.⁵⁸

Luther'in ortaya çıktığı dönemde doğudan gelen bir tehdit olarak Türkler ve onlara karşı nasıl bir savunma yapılması gerektiği birçok düşünürün zihnini meşgul eden bir konuydu. Luther'in bu konudaki başlangıçtaki görüşü ise oldukça şaşırtıcı ve çarpıcıdır: Türkler, Tanrının onlar eliyle günahlarından dolayı Hristiyanları cezalandırdığı bir araçtır.⁵⁹ Bundan dolayı onlara karşı koymak Tanrının iradesine

⁵⁴ Linder, s. 9.

⁵⁵ Harvey Buchanan, "Luther and The Turks 1519-1529.", *Archive for Reformation History*, Vol. 47, No. 1-2, (1956), s. 145-159.

⁵⁶ Hüseyin Köftürcü, "Martin Luther ve Osmanlı Devletiyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 10, Sayı XXXI, (Eylül 2017), s. 57-70.

⁵⁷ Berman, s. 230. Grislis, s. 284.

⁵⁸ James Reston, JR., *Kanuni ve Şarlken: Avrupa Uğruna Savaş 1520-1536*, İstanbul: Timaş, 2011, s. 116.

⁵⁹ George W. Forell, "Luther and the War Against the Turks.", *Church History*, Vol. 14, No. 4, (1945), s. 259-270. Leopold von Ranke, *History of the Reformation in Germany*, Robert A. Johnson, (Ed.), Sarah Austin, (Çev.), Londra: Georg Routledge and Sons, 1905, s. 580.

karşı koymaktır⁶⁰ ve bu mümkün değildir. Türklerden kurtulmanın tek yolu Hristiyanların kendilerini düzeltmeleridir.⁶¹ O dönemde Türkler, Luther'in baş düşmanlarının düşmanı olduğu için Luther'in bu durumun az çok farkında olduğunu iddia edebiliriz.⁶² Türkler, Katolikliğin baş savunucusu Papa ve Habsburg Hanedanı için büyük bir tehditti. Türk tehdidinin ortadan kalkması Luther'e karşı harekete geçmeye hazır bu iki unsuru büyük oranda serbest bırakacaktır ki ileride göreceğimiz üzere Habsburg İmparatoru Şarlken, Luthercilerin üzerine ancak Türklerle barış sağladıktan sonra yürüyebilecektir.⁶³ Ancak Türkler, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ve Almanların topraklarını doğrudan tehdit etmeye başladığında Luther'in Türklere karşı savunmanın gerekliliği üzerine "*Türklere Karşı Savaş Hakkında*" (*Vom Krieg wider den Türken*) isimli bir kitap yazdığını görmekteyiz.⁶⁴

Luther'in 1529 yılında Türkler Viyana'yı kuşattıklarında ve şehrin çevresine ve Avusturya'nın iç kısımlarına zaman zaman akınlar yapmaya başladıklarında Türklere karşı savunma anlayışında değişikliğe gitmesi de ilk görüşünde olduğu gibi zamanın gerçeklerine göre makul görünmektedir. Bu değişikliğin sebeplerinden birinin Türklere karşı savaşa girmenin anlamsızlığına dair tezinin Papalığın elinde sağlam bir argüman olarak kendisini zor durumda bırakması olduğunu söyleyebiliriz. Papalık ve Katolik vaizler, çeşitli yazılarını delil göstererek onun Türklere karşı savaş noktasındaki görüşlerini, onun sapkınlığına sağlam bir delil olarak propaganda malzemesine dönüştürmüştü. Luther, buna karşı artık bir cevap vermeliydi, ki bu cevapların içeriğinde de önceki sözlerinin yanlış anlaşıldığına dair açıklamalar mevcuttu.⁶⁵ Sonuncu ve belki de en somut sebep olarak Luther'in, artık kendisini, takipçilerini ve kendi vatan topraklarını tehdit altında hissetmiş olabileceğini söyleyebiliriz.⁶⁶

⁶⁰ Martin Luther, *Works of Martin Luther*, Vol 3, Albany, OR: Ages Software, 1997, s. 93

⁶¹ Adam S. Francisco, "Crusade, Pacifism, and Just War: Responses to Ottoman Imperialism in the Early Reformation Era", *The Muslim World, Hartford Seminary*, (2017), s. 625. doi: 10.1111/muwo.12212. Gregorg J. Miller, *The Turks and Islam in Reformation Germany*. New York: Routledge, 2018, s. 133.

⁶² Lindberg, s. 372. Köftürcü, s. 65-66. Grislis, s. 284.

⁶³ Lindberg, s. 372.

⁶⁴ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 2. Cilt, Nilüfer Epçeli (Çev.), İstanbul: Yeditepe, 2011, s. 482,

⁶⁵ Zinkeisen, s. 482.

⁶⁶ Forell, s. 259-270.

Luther'in sonraki görüşlerine göre Türklere karşı savaş verilmeliydi ama bu bir Haçlı Seferi ile değil⁶⁷ Hristiyanların kendi topraklarını meşru hakları olarak savunması şeklinde olacaktı.⁶⁸ Böylece Papa veya bir diğer Katolik dini otorite, herhangi bir Hristiyan seferberliğinde başı çekerek güçlenemeyecekti. Luther, Türklere karşı savaşın Hristiyan ülkelerin hükümdarlarının sorumluluğu olduğunu söylüyordu. Ona göre bir orduda Haç taşıyan papazlar görülüyorsa o ordunun mağlup olacağından emin olunabilirdi. Geçmişte de Türklere karşı düzenlenen Haçlı hareketlerinin sonucu böyle olmuştu. Luther, böylece Türklere karşı savaşı bir din mücadelesi değil de bir vatan savunması haline getirerek sekülerleştiriyordu.⁶⁹ Miller'e göre bu devrimsel bir hareketti ve birçok tarihçi bunu Reformasyonun mirasları arasında sayarak dini ve dünyevi işlerin birbirinden ayrılmasında bir kırılma olarak görmüştür.⁷⁰

Luther'in Türkler hakkındaki görüşlerine baktıktan sonra yine bununla alakalı olarak onun Türklerle doğrudan bir ilişkisi olup olmadığı sorusu incelebilir. Luther'in Türkler veya Türk Sultanı ile doğrudan bir iletişimi olup olmadığı konusunda elimizde fazla bir veri yoktur. Burada sadece ilginç bir rivayetten bahsedebiliriz: Bu rivayet Luther'in kendi "*Masa Konuşmaları*" (*Tischreden*) adlı eserinde aktardığı bir anekdottur. Buna göre Türk Sultanı'na giden bir İmparatorluk elçisi Luther'e, Sultan Süleyman'ın onunla ve hareketiyle oldukça ilgilendiğini ve elçilere onun yaşını sordurduğunu ve kırk sekiz yaşında olduğunu duyunca "*Onun daha genç olmasını dilerdim, beni kendisi için yardımsever bir koruyucu olarak bulurdu.*" dediği aktarılır. Bu sözleri duyunca hemen istavroz çıkaran Luther bundan duyduğu büyük korkuyla haykırarak "*Tanrı beni böyle yardımsever bir koruyucudan korusun.*" demiştir.⁷¹

Türkler, inanç meseleleri konusunda sık sık Luther'in eserlerinde yer bulurken, onların politik durumları ve hareketleri da neredeyse aynı derecede yer bulmuştur. Şarlken'i başka mücadelelere odaklandığı için Türklere karşı yeterince mücadele etmemekle

⁶⁷ Miller, "Wars of Religion and Religion in War", s. 44-51.

⁶⁸ Lindberg, s. 372. Francisco, s. 627-28.

⁶⁹ Francisco, a.y.

⁷⁰ Gregory J. Miller, "The Turks", *Martin Luther in Context*, David M. Whitford, (Ed.), içinde Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 154-157.

⁷¹ Grislis, s. 275-291. Forell, s. 260. Luther o dönemde kırk sekiz yaşında olduğuna göre bu olay 1531 yılında gerçekleşmiş olmalıdır. Draç'tan Luther ve onun hareketine yönelik gelen rapor da aynı tarihlere rastlamaktadır. 1530'lu yılların başlarında Luthercilerin hareketlerine yönelik İstanbul'da daha büyük bir ilgi uyandığı söylenebilir. Aynı zamanda bu yıllar Şarlken'in ve Ferdinand'ın elçilerinin İstanbul'a yoğun olarak geldiği dönemler olduğu için ilgili rivayetin makul bir yönü vardır.

suçlayan Luther, Osmanlıların askeri ve devlet yapısı hakkında bilgiler aktarmış, Macaristan'daki mücadeleleri takip etmiş, Türklerin Viyana kuşatması esnasındaki kamplarının durumundan dahi haberdar olup eserlerinde yer vermiştir. İspanyollar gibi koruyuculardansa Türkler gibi düşmanları tercih edeceğini ifade etmiştir. *“Korkarım her şey yolunda gitmiyor. İspanyolların gururu ve tiranlığı şüphesiz bizi Türklere teslim edecek ve onlara tabi kılacaktır.”* demektedir. Papa'nın sultanın oğullarının sünnetini kutladığını da söylemektedir. Gururlu Fransa kralının sonunda esir düştüğünü, Tanrı'yı ve insanları hor gören Papa'nın da aynı akıbeti paylaştığını, Tanrı'nın takdiriyle Türklerin fethedilmesinin de bir zamanı olduğunu söylemiştir. İlerleyen yıllarda Türkler hakkında daha umutsuz bir düşünceye sürüklenen Luther, onların çöküşünü kendi içlerindeki mücadelelere bağlamaktadır:

Büyük umudum Türk İmparatorluğunun, Pers, Keldani, İskender ve Roma gibi dünyadaki tüm krallıklarda olduğu şekilde iç çekişmelerle sona ermesidir. Büyük Türk'ün oğlu olan dört kardeşin, saltanat konusunda kendi aralarında çekişeceklerini umuyorum. Kim yükseğe tırmanırsa düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır, en iyi yüzücü bile boğulabilir. Eğer Tanrı'nın isteği bu ise, Türk yükseğe tırmanmış olsa bile bir anda parçalanabilir.⁷²

Luther'in görüşlerinde zaman zaman görülen değişikliklerin, giderek siyasal bir düzleme de oturmaya başlayan bir inanç hareketinin en önde gelen lideri olarak kendisini şartlara göre konumlandırma ihtiyacından ileri geldiğini de düşünebiliriz. Köylü Ayaklanmaları esnasında da görülen bu duruşu, kendi konumu göz önüne alındığında anlaşılabilir. Luther'i destekleyenler ve koruyanlar güç sahibi Alman prensleriydi ve köylülere desteklemekte kendisi için bir çıkar yoktu.⁷³

Luther, Köylülere karşı olan tavırlarını Anabaptistler gibi Radikal Reformcu akımlara karşı da göstermiştir.⁷⁴ Oysa Anabaptistler de Papalık gibi araçları aradan çıkararak Kutsal Kitap'la daha doğrudan bir iletişimi savunuyorlardı. Onun Yahudilere karşı

⁷² William Hazlitt (Ed.), *The Table Talk of Martin Luther*, Londra: Bell&Daldy, 1872, s. 354-360.

⁷³ *“Luther, 1524-25 yılları arasında kendi iddialarına delil olarak İncil'i gösterip ayaklanan köylülere karşı siyasal otoritenin iddialarını güçlü bir şekilde destekledi. Kurtuluş anlayışına devrimsel yaklaşımlar ve din adamlarının sosyal ve siyasal haklarındaki dramatik kısıtlamalar toplumun hiyerarşik düzeninde en ufak bir değişiklik yapılmasına eşlik etmeyecekti. Diğer bir deyişle, yeni evanjelik inanç kendisini çok sayıda Alman prensine ve İskandinav krallıklarının hükümdarlarına satmıştı.”* Marshall, s. 55.

⁷⁴ Luther, Melancthon'a Anabaptistler hakkında şunları yazıyordu: *“Anabaptistlerin, tavırları, inançları uğruna şehit düşme istekleri sizi aldatmasın. Tüm olumlu nitelikleri düzmecidir, tevazuları göstermelidir, büyük kardeş sevgileri, ıstıraba sabırla katlanmaları, ölüm karşısında yitlikleri, inatları da öyle. Tüm bunlar, şeytanın hileleridir.”* Sigrun Haude, “Anabaptizm”, Andrew Pettegree, (Ed.), *Reformasyon Dünyası* içinde, s. 328.

şiddetli sözleri de birçok eleştirinin hedefi olmuştur.⁷⁵ Birçok tarihçiye göre Luther'in değerlendirilmesine yönelik temel sorun bu değerlendirmelerin farklı inanç yönelimlerinden etkilenmesidir.⁷⁶

Luther'in sivil takipçileri bu hareketin hayatîyetinde büyük rol oynamışlardır. Luther'in arkadaşı Philip Melanchthon (1497-1560), Lutherciliğin sivil anlamda en önemli ikinci ismidir. Worms Diyeti'ndeki yasaklama kararından sonra Luther'in hareket alanı ölümüne kadar kısıtlanmış⁷⁷ ve koruma altında olduğu Saksonya topraklarının dışına çıkamamıştır. Bu sırada Melanchthon, birçok konuda Luther'in yerini almıştır. Karşıt görüşteki Zwinglici Reformcularla o doğrudan iletişime geçmiş, İnalçık'a göre İstanbul'daki Patrik'le sık sık mektuplaşmış⁷⁸ ve Luthercilerin inanç manifestosu olan Augsburg İnanç Bildirisi'ni o kaleme almıştı. Melanchthon, daha asabi ve polemikçi olan Luther'in aksine daha ılımlı ve uzlaşmacıydı. Melanchthon'un, Luther'den daha fazla, Lutherciliğin kesin ve organize bir inanç sistemi olarak kurucusu olduğu iddia eden tarihçiler de bulunmaktadır.⁷⁹

Luther ve Melanchthon'dan sonra Bucer ve Bugenhagen gibi isimler Lutherciliğin önde gelen diğer isimleri ve Luther'in reformunun diğer liderleri olmuşlardır. Martin Bucer (1491-1551), reformcuların en önde gelenlerinden birisi olup, güney Almanya'da reformdan geçen şehirlerin lideriydi ve Melanchthon gibi giderek farklılaşan Protestan grupları arasında uzlaşmanın taraftarıydı. Katolik ve Protestan Kiliselerini dahi uzlaştırmaya çalışmıştı.⁸⁰ Alsace'lı bir Dominiken keşişi olan Bucer, aynı zamanda papazlık da yapıyordu. 1518'de Luther'le Heidelberg Münazarası esnasında tanışmış ve ondan oldukça etkilenmiştir. Katolik kilisesini terk etmiş ve sonrasında Strasbourg'a reformu yerleştiren kişi olmuştur. Daha sonraki süreçte

⁷⁵ Wiesner-Hanks, s. 228.

⁷⁶ “Luther ne bir kahraman ne de zalim bir adamdı. Bir insan olarak doğruları da yanlışları da vardı. Kendisinin teolojik bir prensibi olan ‘aynı anda hem bir aziz hem de bir günahkâr’, en iyi Luther’e uyan bir sözdür.” Hendrix, s. xi.

⁷⁷ Barbara Stollberg-Rilinger, “The Challenge of The Reformation, 1521-1555,” *The Holy Roman Empire A Short History* içinde, Princeton University Press, 2018, s. 61.

⁷⁸ İnalçık, s. 155.

⁷⁹ “Melanchthon, Reformasyon’un ortaya çıkarılmasında Luther’in en yakın arkadaşı ve işbirlikçisiydi. Rhine bölgesinde doğmuş olup, prestijli Tübingen ve Heidelberg Üniversitelerinin bir ürünü olan muhteşem bir bilgindi. Luther’in bir müridiydi ancak onun tersi bir karakterdeydi. Luther, sert ve yıpratıcı bir karizmaya sahipken o, ihtiyatlı ve uzlaşmacıydı...Luther, fikirlerini bazen iyice düşünmeden etrafa saçarken, Melanchthon, onları düzeltir ve düzenlerdi.” Marshall, s. 17.

⁸⁰ D. F. Wright, (Ed.), *Martin Bucer: Reforming Church and Community*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 2.

Almanya'daki şartların değişmesi ve Cranmer'in çağrısı üzerine 1549'da İngiltere'ye gitmiştir. Buradaki reformlarla ilgili ona yardımcı olmuştur. Kral VI. Edward tarafından da çok güvenilen bir isim olmuştur. Cambridge'de teoloji profesörü olarak hayatının sonuna kadar görev yapmıştır. Luther ve Melanchton'dan sonra Almanya'daki en büyük üçüncü reformcu olarak anılmaktadır. Almanya ve İngiltere arasında bir iletişim sağlamış ve Anglikan doktrinini ve inancını etkilemiştir.⁸¹

Pomerania'lı bir eğitimci ve rahip olan Johann Bugenhagen (1485-1558) ise Wittenberg'e gidip Luther'in eserlerini okuduktan sonra 1521 yılında üniversiteye kaydoldu. Luther ve Melanchton'un hem meslektaşı hem de arkadaşı oldu. Wittenberg kent kilisesi papazı seçildikten sonra Luther'in aynı zamanda ruhani danışmanı olmuştu. Kitab-ı Mukaddesin halk diline çevirisi yanında dört İncil'in popüler bir derlemesini yaptı. Lindberg'e göre Bugenhagen, özellikle örgütsel dehası sayesinde öne çıkmış ve 1522 yılında, Luther'in yokluğunda çıkan karışıklıkların ardından Wittenberg Kilisesi'nin yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. Kuzey Avrupa'daki şehirler kendi bölgelerinde reformların düzenlenmesi için ondan yardım istemişti. O da Kuzey Alman toprakları ve Danimarka için kilise kuralları yazdı ve mevcut kuralları yeniden düzenledi. Bugenhagen'ın Danimarka'daki etkinliği Reformasyon'un İskandinavya'ya yayılması için oldukça önemliydi. Kral ve kraliçeye taç giydirdi. Danimarka ve Norveç kiliselerine Katolik başpiskoposlarına denk yeni Lutherci başpapazlar atayarak Papa'nın atama geleneğini kasten bozdu. Bu şekilde Reformasyon'a büyük katkı sağlayarak "Kuzey Reformcusu" diye anılmaya başlanmıştır. Teolojik kuralları kilise yasaları haline getirerek reformun pratik anlamda yerleşmesinde başrolü oynamıştır. Onun için Reform doktrininin kurumsallaştırılması en az onun teolojik yönü kadar önemliydi.⁸²

Bu isimlere ek olarak, Andreas Rudolf Bodenstein von Karlstadt'ı (1486-1541) da sayabiliriz. Bu kişi Luther'in dostlarından olup onunla fikir ayrılıklarına düşen önemli bir figürdür. Erfurt Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Köln'de eğitim hayatına devam etmiş, sonrasında Reformasyon'un başlangıcından önce gelecek vaat eden bir teolog olarak Wittenberg'e yerleşmiştir. Sonrasında İtalya'da hukuk tahsili yapmış ve

⁸¹ Philipp Schaff, *History of the Christian Church, Volume VII, Modern Christianity. The German Reformation*, Grand Rapids, 1882, s. 320-321.

⁸² Lindberg, a.g.e., s. 12 ve 125. Elton, *Reformasyon Dünyası*, s. 44.

yeniden Wittenberg'e dönmüştür. Başlangıçta Luther'e karşı çıksa da zamanla onun düşüncelerini benimsemiştir.⁸³ Reformasyon'un yönü noktasında Luther'le fikir ayrılıklarına düşmüştür. O, Reformasyon'u devrimsel yollarla yerleştirme amacındaydı. Bu konuda büyüyen gerilimle birlikte sonunda Luther'in de onayıyla 1524'te Saksonya'dan çıkartıldı. Ardından vebadan dolayı hayatını kaybettiği Basel'de 1534 yılından 1541'e kadar teoloji profesörü olarak görev yaptı.⁸⁴

1.1.2. Alman Lutherci Prensler

Reformasyonun yayılmasında tabandan gelen destekler görülse de Reformasyon'un tabandan yukarı yayılan bir hareket olmaktan ziyade yönetici tabakalarının onu kabulü ile yayılan bir hareket olduğunu söylemek daha doğru olur. Skinner'e göre ilk hareketin genelde seküler hükümdarlardan geldiği gözlemlendiği için Reformasyon'un, sadece bölgesel hükümdarın ona izin verdiği bölgelerde geliştiği gözlemlenebilmektedir. Bu yeni dini akım birçok yerde başlangıçta Lutherci din adamları zulüm gördükten ve susturulduktan sonra, yönetici tabakanın onları koruması ve inançlarını yaymaları noktasında teşvik etmeleriyle yerleşmiştir. Nürnberg şehri buna güzel bir örnektir. Bu şehirde Osiander,⁸⁵ ancak resmi vaiz olarak atandıktan sonra Lutherciler yerleşik kiliseye karşı hızlı bir zafer kazanmıştır. Almanya'daki bu örnek, Danimarka, İsveç ve İngiltere'de de benzer şekilde hayata geçmiştir.⁸⁶

Luther'in Katolik inancını revize ederek vaz ettiği yeni inancın hayatta kalmasında bu yeni inancı benimseyen Alman prenslerinin büyük bir rolü olmuştur. Başta İmparatorluk nezdinde İmparatoru seçme hakkına sahip olan yedi üyeden (Elektör) biri olarak kritik bir öneme sahip olan ve İmparator seçileceği zaman ismi aday olarak gündeme gelecek kadar ön planda bir kişi olan⁸⁷ Saksonya Elektörü Friedrich olmak üzere, Hesseli Philip, İmparatorluk şehirlerinden Ulm, Strasbourg, Nürnberg ve

⁸³ Lindberg, a.g.e., s. 90-91.

⁸⁴ Schaff, s. 220-22.

⁸⁵ Andreas Osiander (1498-1552), Lutherci teolog ve reformcu.

⁸⁶ Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought, Volume Two: The Age of Reformation*, Cambridge:Cambridge University Press, 1978, s. 82-83. "Bu ilk adımdan sonraki adım, o bölgedeki Papalık ve Katolik Kilisesi'nden bağımsız, meşru ve yargı yetkisine sahip güçler oluşturmak ve sonuncu adım ise yeni oluşturulan bu bağımsız güçlerle, kilisenin güçlerine karşı harekete geçmek oluyordu. Bunun sonucu da kralın, kilisenin başı olarak Papa'nın yerini alması ve kilisenin tüm bağımsız yetkilerinin kralda toplanması oluyordu." s. 84-87.

⁸⁷ Lucien Febvre, *Martin Luther: Alın Yazısı*, Serpil Gürer (Çev.), Cümle Yayınevi, s. 135.

Augsburg Luther'in baş savunucuları oldular.⁸⁸ Özellikle Hesseli Philip, Saksonya Elektörü'nden sonra Luther'in en büyük savunucusu olarak görünmektedir.⁸⁹

Burada şu konuya da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Birçok tarihçi Almanya'daki bazı prenslerin Lutherciliği benimsemesinde uhrevi beklentiler kadar, belki onlardan daha fazla dünyevi çıkarların da rol oynadığını iddia etmektedir.⁹⁰ Onlara göre, İmparatorluk içinde irili ufaklı birçok yapılanmanın içinde kendi otoritelerini kurmaya çalışan hırslı prenslikler dikkat çekmektedir. Habsburglar bu topraklarda İmparator olarak hükmederken, Papalığın da birçok mülkü vardı.⁹¹ Burada Luther'in devlet yönetimini Kilise'den koparıp seküler otoritelere verme görüşü bu prenslere cazip geliyordu. Luther'e göre Papalığa ait özel kilise toprakları diye bir şey olmamalıydı ki sonraki dönemde bölgelerindeki kilise topraklarını hakimiyetleri altına alacak olan prensler için bu büyük bir kazançtı.⁹² Ayrıca bu yeni inanç Almanya'da güçlü bir Habsburg otoritesine karşı durmak için yeni ve anlamlı bir kimlik sunmaktaydı.⁹³

Luther'i başlangıçtan itibaren koruyan Alman Lutherci prensler 1521 Worms Diyeti'nde yasaklanan Luther'in daha geri planda kalmaya başlamasıyla Melanchthon, Bugenhagen ve Bucer gibi isimlerle birlikte Lutherci mücadeleyi özellikle politik düzlemde devralan ve yürüten unsurlar olarak görünmektedirler. Worms Diyeti'nden sonraki süreçte Alman Köylü Ayaklanmaları'nı başarıyla bastıran bu prensler bu noktada Luther'in de desteğini görmüşlerdi. Luther, hareket alanı kısıtlı olsa da Alman Prenslerine hitaben yazdığı eserleriyle ve onlarla mektuplaşmalarıyla onları dini ve dünyevi noktalarda yönlendirmeyi ihmal etmemiştir. Alman Lutherci prensler karşılarında, Alman Katolik prensler ve Katolik İmparatorluk şehirleri, Papalık ve İmparatorluğun başındaki Habsburglar gibi güçlü hasımlar bulmuşlardı. Ancak bu güçlü hasımlar kadar bazı diğer güçlü faktörler de Luthercilerin üzerindeki tehditleri uzak tutuyordu. Öncelikle, bahsedilen Katolik güçler arasında da çeşitli çıkar çatışmaları ve mücadeleler vardı. Papalar, Habsburg Hanedanı'nın İtalya'daki varlığından ve gücünden rahatsızdı. Bu mücadele giderek büyüyerek Şarlken ve

⁸⁸ Fisher-Galati, "Ottoman Imperialism and the Lutheran Struggle" s. 54.

⁸⁹ Lindberg, a.g.e., s. 222.

⁹⁰ Stollberg-Rilinger, "The Challenge of the Reformation", s. 67. Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 46.

⁹¹ Wiesner-Hanks, s. 228

⁹² Whaley, s. 261.

⁹³ Wiesner-Hanks, s. 229.

Papalık arasında bir çatışmaya dönüşecek ve sonunda Şarlken'in birlikleri 1527'de Roma'yı yağmalayacaklardır.⁹⁴

Luthercilerin üzerindeki muhtemel Katolik baskısını uzaklaştıran bir diğer unsur Fransa'ydı. Habsburglar Fransa'yı kesin olarak 1525 yılında mağlup ettiklerinde Lutherciler'in üzerindeki muhtemel Katolik baskısını uzaklaştıracak bir diğer unsur Osmanlılar olacaktır. Bu tarihten sonra Fransa batıdan, onların müttefiki Osmanlılar da doğudan Habsburglar'ı tehdit ederken⁹⁵ Lutherci prensler bu mücadelede büyük kazanımlar elde etmişlerdir. Habsburgların Fransa ile mücadele etmek için genellikle dışarıdan bir yardıma ihtiyacı yoktu. Kendi İspanyol ve Alman birlikleriyle bu savaşı yürütebiliyorlardı. Ancak Osmanlılara karşı böyle bir durum söz konusu değildi. Büyük ve sürekli bir ordusu bulunan Osmanlılar, Habsburgların üzerine büyük ordularla yürüyebilecek ekonomik ve idari kapasiteye sahipti. Osmanlılar gibi düzenli bir imparatorluk ordusu bulunmayan Habsburglar, topraklarını ve siyasi haklarını savunabilmek için her seferinde tekrar tüm kaynaklarını seferber etmek zorunda kalıyorlar ve diğer siyasi otoritelerden yardım istiyorlardı. Bunun için Alman Lutherci prenslere de sıklıkla başvurmak zorunda kalıyorlardı. Lutherci prensler için bu önemli bir fırsat olarak görülmüş ve zamanla bunu kendi faydalarına nasıl kullanabileceklerini görmüşlerdir.⁹⁶ Özellikle 1526'da ve 1532'de Habsburglar kendilerinden Osmanlılara karşı askeri ve parasal destek istediklerinde bunu sadece kendi inançlarına dokunulmaması şartıyla yerine getirebileceklerini iletiler. Habsburglar kritik anlarda bu şartı kabul etmek zorunda kaldılar. Lutherciler de gereken yardımı kısmen sağladı. Karşılığında da büyük faydalar kazanmış görünmektedirler⁹⁷

⁹⁴ Andre Clot, Muhteşem Süleyman: Osmanlı'nın Altın Çağı, Turhan İlğaz (Çev.), 5. Bs., İstanbul: Epsilon: 2005, s. 123.

⁹⁵ Arnaud Blin, *War and Religion: Europe and the Mediterranean from the First through the Twenty-first Centuries*, Oakland, CA: University of California Press, 2019, s. 243.

⁹⁶ Ahmed Akgündüz ve Ertuğrul Gökçekuyu, "The Ottoman Sociopolitical Impact on the West during the European Reformation", *The Muslim World*, Hartford Seminary, (2017), s. 635. DOI: 10.1111/muwo.12213

⁹⁷ Stephen A. Fischer-Galati, *Türk Cihadı ve Alman Protestanlığı 1521-1555*, Neval Öke (Haz.), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992, s. 46-47, Martyn Rady, *Habsburglar: Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü*, Cem Demirkan (Çev.), 2. Bs., İstanbul: Kronik, 2021, s. 60-61.

1.2. KATOLİKLER

1.2.1. Habsburglar

Luthercilerin karşısındaki Katolik gruplarından en önde geleni olarak Habsburg Hanedanı'nı zikredebiliriz. İsviçre'nin Aargau Kantonunda sahip oldukları Habsburg Kalesi'nden adını alan hanedan⁹⁸ ilk olarak Friedrich Barbarossa döneminde hatırı sayılır bir güç haline gelmiştir.⁹⁹ Hanedanlarından İmparator dahi seçtiren Habsburglar¹⁰⁰ zaman zaman çalkantılı dönemler yaşamalarına rağmen¹⁰¹ Avusturya topraklarını yurt edinmeleri ile birlikte tekrar yükselişe geçmişlerdir.¹⁰² Özellikle III. Friedrich (1452-1491) imparator olarak seçildikten sonra Habsburg Hanedanı'nı güçlendirecek adımlar atmıştır. Evlilik bağlarıyla Batı Avrupa'daki geniş Burgonya topraklarında hakimiyet sağlamasının yanı sıra¹⁰³ hanedanın kökeni için meşruiyet efsaneleri üretmiş ve ona dünya hakimiyeti ve Katolikliğin koruyucusu olma nosyonu katmıştır. Friedrich'ten sonra yıkılışına kadar Kutsal Roma İmparatorları bir iki istisna hariç Habsburglardan seçilmiştir.¹⁰⁴ Friedrich'in bu başarılarının yanında 1460'lı yıllardan itibaren Stirya bölgesine akınlar düzenleyen Türklere ve Macaristan Kralı Corvinus'un Avusturya yönelik işgallerine karşı koyamaması tebaası arasında huzursuzluklara neden olmuştur.¹⁰⁵

III. Friedrich'ten sonra hanedanın başına geçen oğlu I. Maximilian'ın (1486'dan 1493'e kadar babası III. Friedrich'le birlikte hükümdar, 1493'ten sonra tek hükümdar, 1508'den 1519'a kadar İmparator)¹⁰⁶ saltanatı Habsburgların hakimiyetinin Avrupa'nın her yanına uzanıp, buradan da yeni dünyaya yayıldığı büyük bir yükselişin

⁹⁸ John S. C. Abbott, *History of the Habsburg Empire*, Madison&Adams Press, 2018, (İlk baskı 1868), s. 1.

⁹⁹ Rady, *Habsburglar*, s. 33-56.

¹⁰⁰ "Habsburglu Rudolf (1273-1291), elektörler tarafından küçük bir hanedandan geldiği için ve kendi özgürlüklerine müdahale etmeyeceği düşüncesiyle imparator seçilmişti." Paula Sutter Fichtner, *The Habsburg Monarchy, 1490-1848: Attributes of Empire*, New York, NY: Palgrave Macmillian, 2003, s. 1.

¹⁰¹ Rady, *Habsburglar*, s. 60-61.

¹⁰² "Habsburglu Rudolf, İmparator unvanının da avantajlarını kullanarak Avusturya ve Stirya'yı işgal etmiş olan Bohemya Kralı II. Ottokar'ın (1233-78) bu topraklarını hanedanına katmıştı." Sutter-Fichtner, s. 1.

¹⁰³ Sutter- Fichtner, s. 2.

¹⁰⁴ Rady, *Habsburglar*, s. 56-82.

¹⁰⁵ Friedrich Heer, *The Holy Roman Empire*, Janet Sondheimer (Çev.), New York, NY: Frederick A. Praeger, 1968, s. 123. Whaley, s. 31

¹⁰⁶ Whaley, s. 19

hikayesi olmuştur.¹⁰⁷ Aynı zamanda Kutsal Roma İmparatoru da seçilen Maximilian'ın hükümdarlığının başlangıcında Habsburglar sadece Avusturya ve çevresine egemenken vefatında Habsburg toprakları, bütün Burgonya, Güney İtalya ve İspanya'yı kapsamış, vefatından kısa bir süre sonra da yine onun organize ettiği evlilik bağlarıyla Bohemya ve Macaristan da Habsburg hakimiyeti altına girmiştir. Habsburglar evlilik politikasıyla birçok toprağın sahibi olmuş olsalar da daha sonra İmparator Şarlken'in de daha sonra itiraf edeceği gibi bu çok riskli bir stratejidir.¹⁰⁸

Burgonya'daki hakimiyet Habsburglara önemli bir ekonomik kazanım sağlamış ayrıca buranın iyi yetişmiş idarecileri özellikle Şarlken döneminde Habsburg idaresine yön veren bürokratlar ve diplomatlar olmuşlardır. İtalya'daki Aragon mülkleriyle birlikte Burgonya mirasında iddiası olan Fransa ile uzun yıllar sürecektir mücadele de bu sebeple başlamıştır.¹⁰⁹ Macarsitan örneğinde de görüleceği üzere her yeni toprak kazanımı hanedanı başka mücadelelere sürüklemiştir.¹¹⁰ Aragon-Kastilya ve Jagilleon Hanedanları ile kurulan evlilik bağları¹¹¹ ile İspanya¹¹² tahtına çıkan ve Bohemya ve Macaristan'da¹¹³ hakimiyet iddiasında bulunan Habsburglar Macar toprakları için Osmanlılarla çatışmak zorunda kalmışlardır.¹¹⁴ Habsburglar doğuda ve batıda geniş toprakları evlilik yoluyla kolaylıkla elde etmiş gibi görünse de asıl mücadele bu topraklardan miras aldıkları çekişmeleri sürdürmekte gerçekleşecektir.¹¹⁵ Bu kazançlardan uzun vadede daha kalıcı olacak olan Macaristan için uzun yıllar Türklerle savaşmak zorunda kalan¹¹⁶ ve Avusturya'yı da savunması gereken Habsburglar için bu mücadele İmparatorlukla olan ilişkilerini güçlendirirken¹¹⁷ aynı

¹⁰⁷ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 4. "Habsburglar Maximilian döneminde potansiyel olarak kendilerinden önceki hanedanların tamamından daha evrensel bir imparatorluk oluşturmuşlardı." Whaley, s. 19

¹⁰⁸ Rady, *Habsburglar*, s. 96.

¹⁰⁹ Sutter Fitchner, s. 3-4.

¹¹⁰ Elton, *The Reformation*, s. 344.

¹¹¹ Sutter Fitchner, s. 6-7.

¹¹² Rady, *Habsburglar*, s. 83-97

¹¹³ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Ali Berktaş, (Ed.), 2. Bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 243.

¹¹⁴ Feridun M. Emecen, "Süleyman I." TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, Ankara: TDV Yayınları, 2010, s. 64-66.

¹¹⁵ Elton, *Reformation Europe 1517-1559*, s. 344. Fischer Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 11-12.

¹¹⁶ Rady, *Habsburglar*, s. 83-123.

¹¹⁷ Whaley, s. 24.

zamanda dünya geneline yayılan toraklarının savunması ve yönetimi onlar için önemli bir sınav olmuş gibi görünmektedir.¹¹⁸

Bazı tarihçilere göre, oğlu kendinden daha önce ölmüş olan Maximilian'ın, Habsburg Hanedanı'nın lideri olarak kendisinden sonra torunu Şarlken'in değil onun küçük kardeşi Ferdinand'ın geçmesini dilediği rivayet edilir. Ferdinand'ın ağabeyi Şarlken'den daha donanımlı, kabiliyetli ve zeki olduğunun söylenmesi bunun bir sebebi olabilir. Papa X. Leo da böyle düşünenlerden biridir.¹¹⁹ Ancak neticede, hanedanın başına yaşayan en büyük erkek ferdin geçmesine yönelik teamül uygulanarak Maximilian'ın ardından onun topraklarında genç Şarlken hükümdar olarak ilan edilmiştir. Zaten 1516 yılından beri İspanya Kralı olan Şarlken, daha sonra kardeşi Ferdinand'a da Avusturya'nın yönetimini verecektir. İmparatorluğun iç meseleleri de kendisine yüklenen Ferdinand'ın mevcut kuvvetleriyle bu sorumluluklarla baş etmede yetersiz kaldığı görülecektir.¹²⁰ Bu İspanya-Avusturya ikiliği daha sonra resmiyete dönüşecek ayrılığın ilk fiili varyasyonu olacaktır.

Maksimilian'dan sonra Habsburgların yeni lideri olan Şarlken Gent'te doğup büyümüş ve ilk yönetim deneyimlerini bu topraklarda kazanmıştır. Çok büyük bir mirasın başına geçen Şarlken, birçok tarihçiye göre Orta Çağların son büyük İmparatorudur.¹²¹ Kendisinden sonra devam etmeyecek bir idealin son temsilcisi olduğu iddia edilmiştir: Dindar bir Hristiyan olarak¹²² Hristiyanlığı tekrar bir hükümdarlık altında birleştirmek¹²³ ve bir dünya monarşisi kurmak. Burgonya burjuvazisi tarafından yetiştirilmiş ve birçok dili öğrenmişti. İleride Kutsal Roma İmparatoru olacak

¹¹⁸ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, Kahraman Şakul (Çev.), İstanbul: Timaş, 2013, s. 114.

¹¹⁹ Özlem Kumrular, "İmparatorluğun 'Uçbeyi' I. Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları, Özlem Kumrular, (hızl.) *Muhteşem Süleyman*, içinde (147-163), İstanbul: Timaş, 2017, s. 148.

¹²⁰ Fischer Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, 11-12. "Ferdinand'ın Osmanlılara karşı zayıflığı açıktı. Onun hakimiyetindeki toprakların nüfusu 7 milyondan azdı. Osmanlıların ise 20 milyonu. Sultan 60.000 kişilik bir orduyu kolaylıkla toplarken Ferdinand ancak olağanüstü durumlarda 20.000 kişi toplayabilirdi. Bundan dolayı 1523'te 12 yaştan büyük herkese Türk vergisi getirdi ancak yine de gerekli parayı toplayamadığından Fuggerlerden de yüklü miktarda borç almak zorunda kaldı." Benjamin Curtis, *The Habsburgs: The History of a Dynasty*. Londra: Bloomsbury, 2013, s. 119.

¹²¹ Elton, *The Reformation*. s, 339.

¹²² 1534'te Katolik inancı ve Vatikan'ın iyice güç kaybettiği bir dönemde hayata veda eden Papa VII. Clement'in, ölmeden önce, Şarlken'den duyduğu bazı sözler şöyleydi: "Tanrı'nın hepimizi Müslüman yapmaya niyetli olduğundan endişeleniyorum. Ama dininden dönen son kişi kesinlikle ben olacağım." Reston Jr., s. 394.

¹²³ Fischer Galati, "Lutheran Struggle", s. 47.

olmasına rağmen bu diller arasında Almanca yoktur.¹²⁴ Danışmanı Gattinara (1465-1530) ise onu politikalarını belirleme hususunda oldukça etkileyen bir isimdir.¹²⁵ Döneminde giriştiği siyasi mücadelelerin ağır mali yükünün İspanya'nın kaynaklarını tüketme noktasına getirmiş olması ise ona yöneltilen eleştirilerden biri olmuştur.¹²⁶

Şarlken için Osmanlı tehdidi hükümdarlığının başlarından itibaren önemli bir gündem olmuştur. 1520 tarihli İspanya Cortes'ine hitaben konuşmasında;

(Bu) karar dine olan uygun saygıdan dolayı alınmalıdır, onun düşmanı (Türkler) o kadar güçlenmiştir ki ne Hristiyanlığın hazinesi ne İspanya'nın onuru ne de krallıklarımın refahı böyle bir tehdide dayanabilir. Bunların hepsi, İspanya'yı Almanya ile birleştirmedim ve İspanya Kralı unvanına İmparator unvanını eklemediğim sürece var olamaz ve sürdürülemez.¹²⁷

derken, Pavia Savaşı'ndan hemen sonra Gattinara'nın sekreteri Alfonso de Valdez, bu zaferin Tanrı tarafından mucizevi bir şekilde İmparator'a lütfedildiğini ve bu sayede sadece Hristiyanlığı koruyabilme ve Türklere karşı direnme imkanı verdiğini söylemiştir;

...bu iç savaşların ardından (bunlar Hristiyanların arasında vuku bulduğu için bu şekilde adlandırılmalıdır) Türkleri ve Müslümanları onların kendi topraklarında arayabilirdi. Atalarının yaptığı gibi kutsal Katolik inancımızı yücelterek günahlarımız yüzünden işgal altında bulunan İstanbul İmparatorluğunu ve Kutsal Şehir Kudüs'ü kazansın ki (birçoklarının bu kehanette bulunduğu gibi) bu en Hristiyan hükümdarın hakimiyeti altında herkes kutsal Katolik inancımızı kabul etsin ve kurtarıcımızın şu sözü gerçekleşsin: tek sürü ve tek bir çoban olsun.¹²⁸

1.2.2. Papalık

Katolik grubunun bir diğer önemli temsilcisi doğal olarak kilisenin başı olan Papalık'tır. Marshall'a göre Luther, yerleşik inanca alternatif bir seçenek sunma doğrultusunda en kuvvetli motivasyonu Papalık karşıtlığında göstermişti. Başlangıçta öyle olmasa da Papa, yeni inancın ortadan kaldırmak istediği bir numaralı problem haline gelecektir. Luther, Doksan Beş Tez'den kısa bir süre sonra Papa X. Leo'ya Mayıs 1518'de mektup yazarak, hakkındaki "*Papalığın otoritesini tehdit ettiğine dair iftiralara*" karşı kendisini savunmuştur. Endüljans vaizlerinin kötülüklerine dair

¹²⁴ Whaley, s. 160.

¹²⁵ Elton, *The Reformation*, s. 345.

¹²⁶ Roberts, 336-338.

¹²⁷ Geoffrey Parker, *Emperor: A New Life of Charles V*, New Haven: Yale University Press, 2019, s. 108.

¹²⁸ Parker, s. 151-152.

şikayetlerini tekrarlamış ve sadece Kilisenin adını kötüye çıkaran vaizlere karşı Kilisenin bazı piskoposlarını uyardığını, onlarla mücadele eden başka birisi çıkmayınca kendisinin bu çabaya girdiğini belirtmiştir. Bir teoloji hocası olarak kamusal bir şekilde bu konuları tartışmaya hakkı olduğunu da ayrıca ifade etmiştir.¹²⁹

Luther'in durduğu yer düşünülürse Papalık otoritesine karşıtlığının anlaşılabilir olduğu söylenebilir. Birçok tarihçiye göre Luther'in döneminde Papaların rahatsızlık oluşturan uygulamaları mevcuttu.¹³⁰ Çeşitli siyasi ve ekonomik kazanımların arayışında olan Papalığın¹³¹ Luther dönemine rast gelen temsilcisi ilk etapta bu gelişmeyi önemsiz bulan¹³² X. Leo'ydu (1513-1521). Nesillerdir Floransa'yı yöneten Medici ailesine mensup olan Leo, *"maddeci ve düzenbaz bir kişi olup teoloji veya dindarlıkla pek alakası yoktu"*. Linder'e göre onun döneminde Papalığın ve Roma'nın itibarı neredeyse kurtarılamaz vaziyeteydi.¹³³

Luther'in hareketinin destek kazanmasında iki önemli faktör de göze çarpmaktadır: Almanya'daki rahatsızlıklar ve Reformun tarihsel arka planı. Merriman, Luther'in döneminde Kilisenin birçok eksiğinin iyice gün yüzüne çıktığını söylerken Papalığın harcamalarının yoksul Alman topraklarından karşılanmak istenmesini de Almanya'da Papalık karşıtı bir milli bilinç yükselmesinde etkili olduğunu ifade eder.¹³⁴ Reformun tarihsel kökenlerine değinmek gerekirse Luther'den önce de birçok düşünür ve din adamı Kilise'nin yanlış uygulamalarını dile getirmişti.¹³⁵ Luther Hareketi belki de bu tarihsel süreci hızlandırdı ve 1545-1563 yılları arasında Kilise'de kurumsal reformlar noktasında birçok karar alınan Trent Konsili toplandı.¹³⁶

¹²⁹ Marshall, s. 44.

¹³⁰ Elton, *The Reformation*, s. 346.

¹³¹ Stollberg-Rillinger, "The Challenge of the Reformation", s. 61.

¹³² "X. Leo, endüljansların Almanya'da çıkardığı karışıklıktan ilk haberdar olduğunda bunu "rahipler arasındaki bir kavga" olarak görme eğilimindeydi." Marshall, s. 44.

¹³³ Linder, s. 7-8.

¹³⁴ Merriman, s. 120-122.

¹³⁵ Reston Jr., 116-117. "1960'lerden sonra, Reformasyon tarihi yazımı ABD ve diğer ülkelerdeki dini hareketlerin yükselişiyle birlikte artmıştır. Aynı zamanda her tarihçinin kendi ideolojik duruşu çerçevesinde konuya yaklaşma eğilimi de azalmıştır. Birçok tarihçi o dönemde Orta Çağ kilisesinin eksiklikleri yanında onun başarılarını da vurgulamaya başlamışlardır. Hatta Reform Hareketinin aslında zorunlu olup olmadığı dahi sorgulanan bir durum olmuştur." Linder, s. 2.

¹³⁶ Wiesner-Hanks, s. 228.

Papalık, başlangıçta daha pasif bir tavır benimsediği Luther'in geri adım atmaması ve suçlamalarının dozunu yükseltmesiyle birlikte onu afaroz etmiştir.¹³⁷ Ancak Luther'e özellikle bir ölüm cezası verme gücü siyasi otoritelerde olduğu için¹³⁸ bu otoriteye sahip olan İmparator Şarlken de Elton'a göre çeşitli siyasi çekinceler sebebiyle buna yanaşmamıştır.¹³⁹

1.2.3. Alman Katolik Prensler

Habsburglar ve Papalıktan sonra Katolikleri temsilen üçüncü bir grup olarak Alman Katolik prensleri sayabiliriz. Lutherci prenslerle Katolik prenslerin rekabetinde işin içine dini husumet kadar siyasi hesaplaşmaların girdiği de söylenebilir. Bu prensler Katolik İmparator'dan Luthercilere karşı sert önlemler alınmasını, Papa'dan da dini sorunların çözümü için en kısa sürede bir konsey toplanmasını istemişlerdir. İmparatorluktaki din sorunu çözülmeden Alman toprakları dışındaki her türlü harekate karşı çekingen davranacaklarını göstermişlerdir ki bu noktada Lutherciler de benzer görüştedirler.¹⁴⁰ Bavyera Dükleri, Saksonya Dükü George ve Brandenbug Elektörü Joachim'in başta temsil ettiği bu grup, Lutherci prenslere karşı zaman zaman ittifaklar da oluşturmuşlardır.¹⁴¹ En nihayetinde 1545'te Osmanlılarla ateşkes sağlandıktan sonra Şarlken'in yanında Luthercilere karşı savaşmışlardır.

Lutherci ve Katolik prensleri sınıflandırırken dini tutumların zaman zaman değiştiğini göz önünde bulundurmak gereklidir. Bir bölgenin yönetiminin bir süre Lutherci bir prenste sonra Katolik bir prenste olduğu durumlar da meydana gelmiştir.¹⁴² Halk tabakasında da zaman zaman bu dönüşümleri gözlemlemek mümkündür ki

¹³⁷ Luise Schorn-Schütte, *Reformasyon: Temelleri, Seyri ve Etkileri*, Arif Ünal (Çev.), İstanbul: Runik, 2021, s. 37.

¹³⁸ Linder, s. 9-10.

¹³⁹ Elton, *The Reformation Era 1521-1559*, s. 346.

¹⁴⁰ Fischer-Galati, "Lutheran Struggle", s. 55-56.

¹⁴¹ Stollberg-Rillinger, s. 63.

¹⁴² "Luther'in koruyucusu Saksonya Elektörü Bilge Friedrich (1485-1525) Katolikti. Kardeşi Johann (1525-1532) ve Johann'ın oğlu Johann Friedrich (1532-1547) Lutherciydi. Elektör sıfatı taşımayan Saksonya Dükü George (1500-1539) Katolikken, onun kardeşi Heinrich (1539-1541) Lutherciydi. Heinrich'in oğlu olan ve Schmalkalden Savaşı esnasında Şarlken'le ittifak yapıp sonra taraf değiştiren meşhur Saksonyalı Moritz (1541-1547 arası dük, 1547-1553 arasında Elektördü) ise Lutherciydi. Dük Prusyalı Albrecht (1525-1568), Lutherci, Almanya Başşansölyesi Brandenburglu Albrecht (1514-1545) Katolikti. Onun kardeşi Elektör Brandenburglu I. Joachim (1499-1535) Katolik, yeğeni Elektör Brandenburglu II. Joachim (1535-1571) ise Lutherciydi Saksonya Elektörü Friedrich'in yeğeni Lüneburg Dükü Ernest (1520-1547) de Lutherciydi." Hendrix, s. xiii-xiv.

Lutherciliğin başlangıçta önemli bir destek bulduğu Avusturya'nın uzun bir çabayla Katolik olarak kalmasının sağlanması buna bir örnek olarak gösterilebilir.¹⁴³ Her siyasi otoriterinin din meselesine bakışının kendine özgü olduğunu da dikkate almak gerekmektedir.¹⁴⁴

Konuya coğrafi açıdan bakıldığında Alman topraklarının kuzeyinde genel olarak Lutherciliğin, güneyinde ise Katolik inancının hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Güneybatı Alman bölgeleri ise karışık bir yapı sergiliyordu. İsviçre de Katolikler ve Protestanlar arasında bölünmüştü¹⁴⁵ ve orada sıcak çatışma diğer Alman topraklarından çok daha önce baş gösterdi. İsviçre'de reformun lideri olan Zwingli, aynı zamanda Zürih Belediye Meclis Başkanı olarak Reform'u kabul eden kantonlarla bir dizi anlaşma yapmış, Katolik kantonlar da kendi aralarında birleşmişlerdir. İki tarafın ordusu, Zürih'in güneyindeki Kappel'de 1531 yılında karşı karşıya gelmiş ve bu savaşta Zwingli hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁶

Ocker'e göre Katolik Alman prensler Luthercilerle uzlaşmaktan yana olsalar da onların ezilmesi neticesinde Habsburgların güç kazanmasından da endişe ettikleri için bu konuda zaman zaman farklı politikalar benimsemişlerdir. Katolik Alman prensliklerinden en büyük ve güçlüsü olan Bavyera Düküğü'nü yöneten Wittelsbach'ların, Habsburgların tarihsel rakibi olması Katolik güçler arasındaki durumu gösteren örneklerden biridir.¹⁴⁷ Katolik ve Lutherci prenslerin Habsburg karşıtlığında birleşmiş olması Lutherciler için bir hareket alanı kazandırmış gibi görünmektedir.¹⁴⁸ Osmanlı tehdidi¹⁴⁹ de yine Katolikleri, Lutherciler konusunda daha pasif bir politika izlemeye itmiş gibi görünmektedir.¹⁵⁰

¹⁴³ Günther R. Burkert, "Protestantism and Defence of Liberties in the Austrian Lands under Ferdinand I." *Crown, Church and Estates: Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, R. J. W. Evans ve T. V. Thomas (Ed.), içinde, New York: St. Martin's Press, 1991, s. 60-66.

¹⁴⁴ Ocker, s. 175.

¹⁴⁵ Wiesner Hanks, s. 238.

¹⁴⁶ A.g.e., s. 253.

¹⁴⁷ "Katolik Bavyera Dükleri IV. Wilhelm ve X. Ludwig Avusturya Habsburgların doğal rakipleriydiler." Ocker, s. 175.

¹⁴⁸ Sollberg-Rillinger, "The Challenge of the Reformation", s. 60-61.

¹⁴⁹ Akgündüz ve Gökçekuyu, s. 635.

¹⁵⁰ Fischer-Galati, *Türk Cihadi ve Alman Protestanlığı 1521-1555*, s. 62-65.

1.3. DİN MÜCADELESİNE ETKİ EDEN DIŞ SİYASİ UNSURLAR

1.3.1. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Yapısı

Lutherciliğin ortaya çıktığı ve asıl mücadele alanı olan Kutsal Roma İmparatorluğu'nun¹⁵¹ yapısına bakmak tezimiz açısından yardımcı olacaktır ki bu bölümde o incelenmiştir. Kuruluşu 9. yüzyıla dayanmakta olup tadı Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu'dur (Alm. *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*). Ayrı bir devlet yapısı olarak ilk kez meydana çıktığında Roma İmparatorluğu olarak anılıyordu. “Kutsal” tabiri ona İmparator Frederick Barbarossa devrinde iliştilmiştir. Katolik Hristiyanlığın koruyucusu gibi bir misyon da bu siyasi teşekküle böylece yüklenmiştir. “Alman Ulusu” tabiri ise kayıtlara ilk olarak 1486¹⁵² gibi geç bir tarihte geçmişti ki aslında İmparatorluğun hâkim unsurunu vurguluyordu.¹⁵³ Stollberg-Rillinger'e göre bu tabir o dönemde Alman ulus bilincinin yükselişine bir örnek teşkil ediyordu.¹⁵⁴ O dönemde İtalyan, Fransız, Bohemyalı gibi unsurlar da bu İmparatorluğun içindeydi. İlerleyen yüzyıllarda Alman dışı unsurlar giderek İmparatorluktan ayrılacaktır.¹⁵⁵

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu çağdaş devlet yapılarının büyük oranda dışında kalmaktadır.¹⁵⁶ Kabaca çeşitli devlet yapılarının ve bağımsız siyasi teşekküllerin meydana getirdiği konfederatif bir yapı olduğu söylenebilir.¹⁵⁷ Karmaşık bir yapıda

¹⁵¹ Mehmet Sinan Birdal, *Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı: Küresel Emperyal İktidardan Mutlakiyetçi Devletlere*, Barış Özkul (Çev.), İstanbul: İletişim, 2017, s. 196.

¹⁵² “Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun kuruluşu için en genel kabul Sakson prensi I. Otto'ya 962 yılında Papa tarafından “Alman Kralı” olarak taç giydirilmesidir. On ikinci yüzyılda eklenen ‘Kutsal’ terimi varsayıldığına göre, imparatorun papaya tabi olması sorunu bağlamında öne sürülmüştür. İmparatorun destekçileri onun unvanına bu terimi ekleyerek efendilerinin otoritesini papaninkine eşitlemeye çalışmışlardır. “Alman” ve “ulus” tabirlerinin “Kutsal Roma İmparatorluğu” deyiimiyle birlikte ilk kullanılışı da III. Friedrich'in 1486 tarihli kamu yasasıdır (*Landfriedengesetz*).” Barbara Stollberg-Rillinger, *Kutsal Roma İmparatorluğu*, Mete Tunçay (Çev.), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, s. 10-23.

¹⁵³ Yusuf Yıldız, *Osmanlı Habsburg İlişkileri: Kanuni-Şarlken-Busbecq*, 1. Bs., Ankara. Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 32.

¹⁵⁴ Stollberg-Rillinger, *Kutsal Roma İmparatorluğu*, s. 10-23.

¹⁵⁵ 1648 yılındaki Westfalya Anlaşması'yla İsviçre'nin yanında bugünkü Hollanda, Kuzey ve Orta İtalya toprakları Kutsal Roma Germen İmparatorluğu bünyesinden ayrılmışlardır.

¹⁵⁶ “Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu” adının kendisi, bu siyasal kuruluşun bulanık, hatta garip niteliğini ima etmektedir. “Romalı”ydı, aynı zamanda “Alman”dı; bir imparatorluktu, ama bir yandan da özgül bir “ulus”a aitti ve her nasılsa “kutsal” sayılıyordu.” Stollberg-Rilinger, *Kutsal Roma İmparatorluğu*, s. 17.

¹⁵⁷ Stollberg-Rilinger, *Kutsal Roma İmparatorluğu*, s. 31-34.

olan İmparatorluğun¹⁵⁸ yönetimi de zorluklar barındırıyordu. Birçok farklı devlet yapısını bünyesinde barındıran İmparatorlukta merkezi bir yapı kurmak Habsburglar için onları zorlayan bir konu olmuştur.¹⁵⁹ Friedrich Barbarossa'ya kadar İmparatorlar gerçekten klasik manada otorite sahibi hükümdarlar olarak görünüyordular ancak sonrasında bu otorite de kısmen İmparatorluğu oluşturan unsurlara geçerek yavaşça dağıldı. İmparator IV. Karl'ın 1356 yılında yayınladığı Altın Ferman'la ortaya konulduğu üzere İmparator, seçim hakkına sahip dört seküler ve üç dini yapıdan oluşan yedi adet devletin seçimiyle belirleniyordu.¹⁶⁰ Bu aslında büyük oranda önceki fiili durumun resmîyete dökülmesiydi.¹⁶¹ Bundan anlaşıldığı üzere veraset sistemi yoktu ve İmparatorluk makamı hiçbir hanedanın elinde değildi. 15. yüzyılda Habsburglar bunu fiili olarak tekellerine almaya başlayacaklardır.¹⁶² Seçim sistemi ise her zaman devam etti ve Habsburglar bunun için seçmenlerini memnun etmek zorunda hissettikleri bir politika takip ettiler.¹⁶³

Habsburglar'ın İmparatorluğu merkezileştirme çabaları arasında ortak bir vergi sistemi¹⁶⁴ ve diyet meclisleri toplama çalışmaları¹⁶⁵ örnek olarak verilebilir. Rady'ye göre bütün bu çabalara rağmen bir Kutsal Roma İmparatoru'nun bir Osmanlı sultanı, Fransa veya İngiltere kralı kadar merkezi otoritesi ve imparatorluk topraklarından kaynaklı geliri yoktu.¹⁶⁶ İmparator olmak özellikle simgesel değeri açısından önemli görünmektedir. Şarlken ve François'ın bu uğurdaki çabalarını bu açıdan

¹⁵⁸ Martyn Rady, *The Emperor Charles V*, New York, NY: Routledge, 1988, s. 10

¹⁵⁹ Rady, *The Emperor Charles V*, s. 10.

¹⁶⁰ R.J.W Evans, ve Peter H. Wilson, (Ed.), *The Holy Roman Empire 1495-1806: A European Perspective*, Leiden: Brill, 2012, s. 6

¹⁶¹ “Bir orta çağ kralının seçilmesi, başlangıçta bütün yetkililerin işiydi., fakat yüksek Orta çağlarda daha küçük bir grup yavaş yavaş bu süreci tekeline aldı. Bu grup giderek üç Ren arşidüklüğünü (Mainz, Köln ve Trier), Bohemya Kralını, Ren Kontunu, Saksonya Dükasını ve Brandenburg Markgraflığını içerir oldu.” Evans ve Wilson, a.g.e., s. 39.

¹⁶² Evans ve Wilson, (Ed.), s. 2

¹⁶³ “Staufenler'in hakimiyetinin sonunda imparatorluk, bağımsız yerel hükümdarlar olarak kendilerini kabul ettiren prenslerin önemli nüfuzu olan bir seçim monarşisine dönüştü. En güçlü prensler, imparatorla daha etkin rekabet edebilmek için ilk önce Prensler Sınıfı denilen bir birlik altında birleştiler. Sonrasında da imparatorun tahtı devretme yetkisini kaldırarak artık kendilerine en fazla tavizi verenleri imparator seçmeye başladılar.” Yıldız, s. 37.

¹⁶⁴ “Emperyal oda mahkemesinin istikrarlı bir gelir kaynağına olan ihtiyacı ve Osmanlılara karşı savaşların maliyetini karşılamak üzere, emperyal diyet, imparatorluğu kapsayan genel bir vergi salınmasını kabul etti.” Yıldız, 71.

¹⁶⁵ “Bir diyet, imparatorun bütün emperyal zümreleri Regensburg, Nürnberg, Augsburg, Worms ya da Speyer gibi bir emperyal şehirde toplantıya çağırmasıyla başladı.” Yıldız, 73.

¹⁶⁶ “Fransa krallarının senelik gelirinin birkaç milyon duka olduğu bir dönemde Maximilian, orta Avrupa'daki topraklarından ancak altı yüz bin duka toplayabiliyordu. Öldüğünde ardında yaklaşık beş milyon dükalık borç bırakmıştı.” Rady, Habsburglar, s. 89.

değerlendirmek mümkündür.¹⁶⁷ İmparator olmanın, onlar için simgesel olmanın yanında aralarındaki karşılıklı toprak iddialarını herkese kabul ettirmekte etkili bir unvan olacağı düşünülebilir.

1.3.2. Fransa Krallığı

Dönemin önemli aktörlerinden olan Fransa Krallığı, İngiltere ile giriştiği Yüzyıl Savaşlarını 1453'te bitirdikten sonra merkezileşme çabalarına hız vermiştir. Fransa kralları, önceki yüzyıllarda Papalıktan, dinlerine olan hizmetlerinden dolayı “En Hristiyan Kral” unvanını almışlardı. Fransa kralları, Protestan Reformu’nun çıktığı dönemde Müslüman Osmanlılarla ve Alman topraklarındaki Luthercilerle ittifaklara girmişlerdir.¹⁶⁸ İleriki bölümlerde Fransızların, Habsburgların büyük güçlerine karşı girdikleri mücadeleleri sürdürebilmek ve bu gücü dengeleyebilmek için mümkün olan bütün unsurlarla ittifak kurmaya gayret ettikleri görülecektir.

Fransa Kralı VIII. Charles, 1494’te İtalya topraklarına girerek 1559’a kadar devam edecek ve bu döneme damgasını vuracak olan İtalya Savaşları’nı başlatmıştır. Ardılları XII. Luis ve I. François da aynı politikayı devam ettirmiştir. François genç ve başarılı bir askerdi, ancak hem Şarlken karşısında İmparatorluk yarışını kaybetmesi hem de sonrasında ona esir düşmesi¹⁶⁹ Fransa’yı zor bir duruma sokmuştur. Bu durumda çözüm olarak bir yandan Osmanlılarla bir yandan da Papa ve Venediklilerle ittifak kurmuştur. Whaley’e göre özellikle Osmanlı desteği Fransa’ya sonrasında Şarlken’e karşı nispeten başarılı bir mücadele yürütme olanağı sunmuş gibi görünmektedir. Bu dönemde kişisel olarak Şarlken’i asıl uğraştıran kişi François olmuştur.¹⁷⁰

Gökbilgin’e göre Fransa, Habsburglarla mücadelesinde Osmanlıların yardımına ihtiyaç duymuş olsa da Habsburglara karşı en önde gelen Avrupalı güçlerden biriydi. Fransa krallarının merkezi otoritesi güçlü olup, büyük ve nispeten zengin topraklara ve kalabalık bir nüfusa sahipti. François’nın Osmanlı ile ittifakı, kral bunu sürdürmeye

¹⁶⁷ İnalcık, *Devlet-i Aliyye - I*, s. 149.

¹⁶⁸ Birdal, s. 157-58.

¹⁶⁹ Rady, *Emperor Charles V*, s. 38-39.

¹⁷⁰ Whaley, s. 289.

istekli görünse de yer yer dalgalı bir seyir takip etmiştir. François, ülkesinin çıkarları gereği zaman zaman Habsburglarla da anlaşmalar yapmıştır.¹⁷¹

François döneminde başlayan Osmanlı-Fransız ittifakını Osmanlı İmparatorluğu'nu ilk kez özellikle Batı Avrupa'nın siyasi meselelerine ve güç dengelerinin içine sokan olay olarak gören yorumlar olsa da henüz VIII. Charles döneminde dahi Cem Sultan'ın Fransa'daki ikametinden dolayı Fransız-Osmanlı ilişkileri başlamıştı. François döneminde kurulan ilişkilerin böylece bir iki kuşak geriye uzanan bir mazisi vardır.¹⁷² Osmanlı ve Fransa arasında François döneminde kurulan ittifakın küçük kesintilerle yüzyıllar boyunca devam etmesi¹⁷³ de bunun günün acil gerekliliklerinden ziyade iki taraf için de ne kadar gerekli ve karlı bir ortaklık olduğunu gösterdiği söylenebilir. Avrupa toplumları için dinin siyasi ittifakları belirlemekte önemini koruduğu bir dönemde François da bunu zaman zaman inkâr etme, zaman zaman çeşitli gerekçelerle meşrulaştırma çabalarıyla kendini savunmaya çalışmıştır. Ancak yeri geldiğinde Osmanlı desteği olmasa Habsburglara karşı ayakta kalamayacağını da açıkça itiraf etmiştir.¹⁷⁴

Fransa-Osmanlı ittifakı Habsburgları oldukça rahatsız etmenin yanında onlar için bu, en büyük Avrupalı rakiplerinden birine karşı önemli bir propaganda kozu olmuştur. Fransa-Osmanlı ittifakı konusunda müstakil bir eser veren Isom-Verhaaren'e göre Habsburglar bunu her seferinde kullanarak Fransa'yı zor durumda bırakmaya çalıştılar. Sonraki dönemin Fransız tarih yazımında bu ittifak olumsuz bir yer bulmuş olsa da günün gereklerine göre Fransızların doğru hareket etmiş olduğunu ifade etmek de mümkündür. Buna örnek olarak da Şarlken'in Fransızlardan önce Osmanlılarla diplomatik ilişkiye girmiş olmasını vermektedir.¹⁷⁵

François ve varisi Henri Osmanlılarla ittifakı devam ettirmiş ve Lutherçilerle ittifaka girmiş¹⁷⁶ olsa da kendi topraklarında Protestanlığa karşı sert önlemler almışlardır. Fransa krallarının topraklarındaki kilise yönetimini kendi kontrolleri altına almış

¹⁷¹ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alâka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 13, No. 4, (1955), s. 67.

¹⁷² Isom-Verhaaren, s. 104.

¹⁷³ A.g.e., s. 13.

¹⁷⁴ İnalçık, *Osmanlı ve Avrupa*, s. 124.

¹⁷⁵ Isom-Verhaaren, s. 10-22.

¹⁷⁶ Rady, *Emperor Charles V*, s. 41.

olmasının da bunda etken olduğu öne sürülebilir. Fransa topraklarına Kalvincilik¹⁷⁷ olarak daha sonraki dönemde giren Protestanlık birçok çatışmaya yol açmış olsa da kralların desteği ile Katolik inancı burada daha sağlam bir şekilde kalmıştır. Bu durumu, Lutherciliğin Alman Prenslerinden destek görmesiyle bir arada düşündüğümüzde bir inancın yerleşmesinde o inancın bir hükümdarın desteğini arkasında bulup bulmamasının hayati bir önem taşıdığını söyleyebiliriz.¹⁷⁸

1.3.3. Osmanlılar

Araştırmamızın kapsamına giren dönemde özellikle Osmanlıların, Sultan Süleyman hükümdarlığında, Habsburglarla ve Şarlken'le büyük bir askeri ve siyasi mücadeleye girmesinin¹⁷⁹ Avrupa ölçeğindeki siyasi gelişmelerin en önemli unsuru ve belirleyicilerinden biri olduğu iddia edilebilir. Osmanlıların Luthercilere dolaylı desteğinin iki şekilde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bir yandan kendileri doğrudan hem Orta Avrupa'da hem de Akdeniz'de Habsburgları meşgul etmişler,¹⁸⁰ diğer yandan da Batı Avrupa ve İtalya'da Habsburgları sürekli uğraştıran Fransa'yı destekleyerek bu açıdan da Luthercilere daha dolaylı bir destek sağlamışlardır. Bu konuda, Osmanlılar olmasa Habsburglar'ın Batı'daki baş düşmanı Fransa'nın ayakta kalamayacağına dair Fransa Kralı'nın sözlerine¹⁸¹ de daha önce değinilmiştir.

Hem Fransa hem de Osmanlılar Habsburglarla 16. yüzyılın ilk yarısında önemli mücadelelere girişmişlerdir.¹⁸² Bu durum Lutherciler için avantajlı bir ortam sağlamış görünmektedir. Fatih döneminden beri Orta Avrupa'ya yönelik askeri harekatlara başlamış olan Osmanlılar doğuda Safeviler ve Memlûklere karşı kazandıkları savaşların¹⁸³ ardından tekrar Avrupa cephesine dönme fırsatı bulmuşlardır. Özellikle

¹⁷⁷ "Luther'in, Calvin'in Kurallar kitabı üzerinde büyük bir etkisi olmuştu ve Calvin onu hem şimdi kendini tanımlayan hareketin babası olarak kabul etmiş hem de onun teolojik anlayışına hayranlık duymuştur. Gerçekten de Calvin'in Luther'in en iyi ve en büyük öğrencisi olduğu kabul edilir." Lindberg, s. 244. Burada kastedilen Calvin'in Luther'le karşılaşp ders alması değil onun bir takipçisi olmasıdır. Bu ikisi hiçbir zaman karşılaşmamıştı.

¹⁷⁸ Lindberg, s. 266-88.

¹⁷⁹ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 237.

¹⁸⁰ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 47.

¹⁸¹ Fransa Kralı'nın sözleri şu şekildedir: "Türk'ün güçlü ve savaşa hazır olmasını şiddetle arzuluyorum. Bunu kendisi için istemiyorum, çünkü o kafır biz ise Hristiyanız. Fakat İmparatoru büyük harcamalara yapmaya zorlayıp gücünü zayıflatarak diğer hükümdarları bu kadar güçlü bir düşmana karşı güvence altına alması için bunu istiyorum" Anievas ve Nişancıoğlu, s. 112.

¹⁸² Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, s. 278.

¹⁸³ Yıldız, s. 17-27.

Sultan Selim'in saltanatının son yıllarda donanmaya daha fazla eğilmiş olması Osmanlıların Rodos'u hedeflediklerine dair yorumlara neden olmuştur.¹⁸⁴

Selim'in oğlu Kanuni, Şarlken gibi büyük bir mirasın başına geçerken, onun gibi bu büyük mirasın sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kalmıştır. Ataları Fatih ve Yavuz gibi büyük bir asker olmasa da¹⁸⁵ büyük imparatorluğunu yasalarla düzene sokan iyi bir idareci olarak değerlendirilmiştir. Kendi tebaasının onu "Kanuni" olarak anmasını da bu özelliği sağlamıştır.¹⁸⁶ Birçok Osmanlı kaynağında dünya hakimiyeti vurgusu yer alan Kanuni'nin Avrupa'nın İmparator'u Şarlken'in doğal bir rakibi gibi görünmüştür.¹⁸⁷ 1520 yılının Eylül ayında Osmanlı tahtına çıkan Kanuni ve Ekim ayında Romalıların Kralı unvanını alan Şarlken'in karşılıklı durumları çağdaş ve sonraki birçok karşılaştırmaların ögesi olmuştur. Bu karşılaştırmaları yapanların ilk örneklerinden biri olan Erasmus: "*Sonucu belirlemek için*" ölümcül bir rekabete girdiklerini düşünüyordu. "*Şarlken mi dünyanın hükümdarı olacak yoksa Türkler mi? Dünya iki güneşi daha fazla taşıyamaz.*"¹⁸⁸

¹⁸⁴ Emecen, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi, s. 231.

¹⁸⁵ Yıldız, s. 97.

¹⁸⁶ Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Ankara, 1987, s. 104-05

¹⁸⁷ Yıldız, s. 48.

¹⁸⁸ Parker, s. 189

BÖLÜM II

LUTHERCİLİĞİN DOĞUŞU VE OSMANLILAR 1517-1521

Dönemin olaylarını incelerken, ilgili dönem Osmanlıların stratejilerine ve etkilerine göre üç kısma ayrılmıştır. Her dönem bu etkinin daha çok arttığı iddia edilebilir. İlk dönem Lutherci hareketin doğduğu 1517'den başlayıp Osmanlıların Orta ve Batı Avrupa siyasi dünyasına doğrudan dahil olduğu 1521 yılına kadar sürmektedir. Burada Osmanlılar, doğudaki potansiyel tehdit unsuru olarak Katolik güçler için bir endişe unsuru olmuş olsa da Luther ve inancı, bu dönemdeki hayatîyetini daha çok Saksonya Elektörü'nün korumasına ve Fransa-Habsburg rekabetine borçlu görünmektedir. İkinci kısım Belgrad Seferi ile birlikte Osmanlı gücünün Orta Avrupa'ya yönelmesini temsil eden 1521-1526 yılları arasındaki dönemdir. Üçüncü kısım ise Osmanlıların etkisinin en çok hissedildiği 1526-1532 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem boyunca Osmanlılar Habsburglar'la kesintisiz olarak mücadele etmiş¹⁸⁹ ve Luthercilere en büyük faydayı bu dönemde sağlamışlardır.¹⁹⁰ Özellikle Mohaç'tan Alman Seferi'ne kadarki dönem Batılı tarihçilerin de vurguladığı gibi bu açıdan en yoğun dönem olma özelliği taşımaktadır.

Reformasyonun sembol ismi olan Luther hukuk ve teoloji eğitimi almasının ardından¹⁹¹ görev sebebiyle gittiği Roma'da Kiliseye karşı ilk olumsuz izlenimlerini edindiğini söylemiştir.¹⁹² Saksonya Elektörü Friedrich'in kısa bir süre önce kurmuş olduğu Wittenberg Üniversitesi'nde çalışmaya başlamış ve ilk teolojik argümanlarını bu dönemde geliştirmiştir.¹⁹³ Sadece tanrının merhameti ile kurtuluş öğretisine

¹⁸⁹ Halil İnalcık, "Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı-Fransız İttifakı, 1525-44", Özlem Kumrular, (hızl.), *Muhteşem Süleyman*, içinde (15-33), s. 16-17.

¹⁹⁰ "Osmanlı tehdidi, Alman meclislerinin devamlı bir konusu haline gelmenin yanında, Lutherciler dışında Habsburglara karşı olan herkes açısından pazarlık için bir koz olmuştur." Whaley, s. 287.

¹⁹¹ Truman, s. 40.

¹⁹² Febvre, s. 81.

¹⁹³ Carter Lindberg, a.g.e, 55-62. J. M. Roberts, a.g.e., 315-16.

dayanan¹⁹⁴ bu görüş neticede Papalık otoritesinin aradan çıkartılıp Kutsal Kitapla daha yakın bir ilişkiyi savunmaktadır.¹⁹⁵

Hendrix'e göre Luther'in başlangıçta Katolik inancını yıkmak ve bunun yerine yeni bir inanç vaz etmek gibi bir amacı yoktu. Bu açıdan onun tam olarak bu yola girdiği tarih olarak 1521 yılı gösterilebilir.¹⁹⁶ Lindberg de Papalık ve İmparatorluk yönetimiyle iplerin tamamen koptuğu bu tarihten sonra Luther'in tam bir reformcu olarak ortaya çıkması ile birlikte onun ateşli savunucularından oluşan çevresinin nerdeyse yeni inanç ve uygulamalarda onu bile geçtiğini ifade etmektedir. Buna ek olarak, kısa sürede daha radikal dini akımların ortaya çıkması, köylülerin yeni dini heyecanın da katkıda bulunduğu ekonomik temelli sebeplerle ayaklanmaları Luther'in dahi zaman zaman şiddetle karşı çıkacağı gelişmeler olmuştur. Luther'in teolojik düzeyde Katolik inancına, hemen sonra ortaya çıkan Zwinglici reformculara göre daha yakın olduğunu görmek de aynı derecede mümkün görünmektedir.¹⁹⁷

Luther'in bu aykırı sayılabilecek düşüncelerini kısmen de olsa açıkça savunmaya başlaması 1517 yılında Papalığın Alman topraklarında dağıtmış olduğu endüljanslara¹⁹⁸ karşıtlığını ifade etmesiyle oldu. Buna vesile olan şey ise, Kilise ile ilgili birçok probleminin iç içe geçtiği dikkat çekici bir olay olarak gösterilir. Almanya'nın önde gelen hanedanlarından Hohenzollern Hanedanı, bölgesindeki kilise siyaseti üzerinde kapsamlı bir denetim kurma amacındaydı. Bu hanedanın mensuplarından Brandenburg'lu Albrecht, Halberstadt ve Magdeburg'un piskoposuydu. Bunlara Mainz Başpiskoposluğu'nu da eklemek istiyordu. Mainz Başpiskoposluğu görevi çok önemli bir paye olup bu görevdeki kişi İmparatorluk Şansölyesi, Elektörler Kurulu'nun başkanı ve Almanya'nın baş papazı sayılıyordu¹⁹⁹ 10.000 dükalık bir ödeme karşılığında bunu gerçekleştirebilirdi ancak aynı anda üç piskoposluğu da elinde bulundurmak için papadan izin alması da gerekiyordu. Bunun

¹⁹⁴ Peggy Saari ve Aaron Saari, (Ed.), *Renaissance&Reformation: Primary Sources*, Farmington Hills, MI: Thomson&Gale, 2002, s. 120.

¹⁹⁵ Lindberg, 69-74 Luther biyografisi için ayrıca bkz: Peter Marshall, *1517: Martin Luther and the Invention of the Reformation*, Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 29-33.

¹⁹⁶ "Luther'in hayatı onun bir reformcu olarak ortaya çıkmasından önceki ve sonraki hayatı olarak ikiye ayrılabilir. İlk dönem, onun 1521 yılında orta çağ dinini kendisinin Hristiyanlığın nasıl olması gerektiğine dair bakış açısıyla yeniden düzenlenmesine dair çağrısıyla bitmiştir." Hendrix, s. xiii.

¹⁹⁷ Lindberg, 170-194.

¹⁹⁸ Endüljans: Roma Katolik Kilisesi'nin bir günahın affedilmesinden sonra ceza borcunu bağışlaması, maruz kalınan cezanın hafifletilmesi. Lindberg, s. 413.

¹⁹⁹ Febvre, s. 83.

için papadan resmi bir onay satın almaya karar verdi ve dönemin ünlü banker ailesi Fuggerleri bu iş için aracı kıldı. Dönemin papası X. Leo mali güçlüklerle uğraşıyordu. Roma’da selefi döneminde başlayan görkemli St. Pietro Bazilikası’nın tamamlanması için de çaba sarf ediyordu. Sonuçta, Albrecht’in Leo’ya 10.000 duka gibi önemli bir miktarı ödemesi karşılığında piskoposluğu alması noktasında anlaşmaya varıldı.²⁰⁰ Bunlara ek olarak Truman’a göre Papa, Albrecht’in kendi topraklarında sekiz yıl boyunca endüljans satmasına da izin vermişti. Bu yolla alınan paranın yarısının Fuggerlerden alınan borca yarısı da St. Pietro Bazilikası’nın yapımına harcanmasını planlanmıştı. Endüljansların pazarlanması işi deneyimli Dominiken vaizi Johan Tetzel’e havale edildi. Luther’in cemaatinden bazı kimselerin de Tetzel’in yanına gidip bu satışların bir parçası olması, bu “işportacılığa ve selamete ilgili düzmece vaatlere” öfkelenen Luther’i endüljans aleyhtarı *Doksan Beş Tez*’i yayınlamaya itti.²⁰¹ Luther’in bu eleştirisinin doğrudan teolojik büyük bir önemi olmasa da Kilisenin ekonomik ve siyasi kökleri de olan temel bir uygulamasına itirazlar ihtiva etmesiyle bir tartışma ortamına yol açmıştı.²⁰² Luther’in düşünceleri ilk olarak üniversitede kendi çevresindeki arkadaşları tarafından benimsendi, giderek de tüm Saksonya ve Kuzey Alman topraklarına ulaşmaya başladı. Birçok tarihçi Luther’in, ortamın bunun için daha müsait olması dışında önceki dönemlerdeki diğer dini hareketlere göre bir şansının Alman topraklarında ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan matbaa sayesinde fikirlerinin hızla yayılması olduğunu söylemektedir.²⁰³ Pettegree, o dönemin matbaacıları için Luther’in eserlerinin basımının karlı bir iş olarak görüldüğünü söyler. “*Doksan Beş Tez*”, Luther’in Almanca Yeni Ahit çevirisi ve Luther ve arkadaşlarının Papalığa karşı zaman zaman görsellerle de zenginleştirilmiş polemiksel yayınları, bunlara meraklı ve yeni dini akımı heyecanla karşılayan insanlar tarafından hızla tüketilmiştir.²⁰⁴

²⁰⁰ Febvre, s. 84-85.

²⁰¹ Truman, s. 119-120. Birçok kaynakta aktarılan meşhur, tezleri kilisenin Wittenberg Kilisesi’nin kapısına çakma olayına dair çağdaş bir bulgu olmadığı gibi, Luther’in Worms Diyeti’nde düşüncelerinden vazgeçmesi istendiğinde söylediği iddia edilen “Başka türlü bir şey yapamam. Burada duruyorum. Tanrı yardımcım olsun. Amin” sözleri de diyetten sonra Luther taraftarlarınca üretilmiştir. Marshall, s. 54-56. Ellingsen, s. 2.

²⁰² “Eserin önemi daha ziyade, bir devrimin taşıyıcıları olduklarını bilmeden onu yayan girişimci yayınevlerinin onu neşretmesindeydi.” Truman, s. 41.

²⁰³ Mary Fulbrook, *Kısa Almanya Tarihi*, Sabri Gürses (Çev.), Kronik: İstanbul, 2024, s. 57.

²⁰⁴ “Luther’in endüljans karşıtı *Doksan Beş Tez*’ini ilk kez yayımladığı dönemden itibaren Luther’in ve kiliseye yönelttiği eleştirilerin etrafında gerçekleştirilen fikir tartışmaları, matbu kitapta bir patlamaya

İmparator Maximilian, Leo'ya Ağustos 1518'de yazdığı mektupta, Luther'in sapkınlığından şikâyet etmiştir. Neticede, Luther, aynı yılın Ekim ayında Papalık elçisi Kardinal Cajetan'la Augsburg'ta duruşmaya çağrıldı. Ancak bu duruşmadan herhangi bir çözüm çıkmadı. Ocak 1519'da İmparator'un ölümüyle Luther hakkındaki resmi süreçler birkaç ay durdu. Bu süreçte Luther hakkındaki en etkili tezleri geliştiren kişi ise Ingolstadt Üniversitesi'nden teolog Johann Eck'tir. Luther aforoz edilmeden önce karşıt tezlerin sonuncusu Haziran-Temmuz 1519'da Eck ile olan Leipzig Münazarası olmuştur. Nihayetinde Luther ile Papalık arasındaki sallantılı bağlar 1520'de kopmuştur. Luther, bu yıl içerisinde yayımladığı üç risalede Doksan Beş Tez'de daha ılımlı yaklaştığı ve konu dışı bıraktığı Papalık otoritesini ve geleneksel inancı sorgulamıştır. Bunlardan biri Alman soyluluğunu adım atmaya ve kilisede reform yapmaya, bunu yaparken de sıradan insanla din adamı arasında bir ayırım yapmamaya çağırıyordu. Bir diğeri yedi adet olan dinsel tören (sakrament) sayısını -diğerleri Papanın kilisesi tarafından uydurulduğu gerekçesiyle, üçe indiriyordu. Üçüncüsü olan "Hristiyan Özgürlüğü Hakkında" ise Luther'in kişisel deneyimi ile ulaştığı sadece iman ile kurtuluş öğretisini savunup iyi amellerin bir öneminin olmadığını söylüyordu.²⁰⁵

Luther'in bu adımları Papalığı daha kesin bir tutum sergilemeye itmiş görünmektedir. X. Leo, 1520 yılının haziran ayında bir Papalık bildirisi yayımlayarak Luther'in hatalarını listeledi ve eğer bunlardan geri adım atmazsa aforoz edileceğini ilan etti. Luther ise bu bildiriye, kilise kanunlarının ve kilise hukuku belgelerinin kopyalarıyla birlikte ateşe attı. Çok sayıda öğrenci ile birlikte Melanchthon da bu sembolik törende bulunmuştu. Buna karşılık olarak Papa, onun aforoz edilmesini 1521 yılının ocak ayında onayladı.²⁰⁶ Tanrının merhameti yoluyla kurtuluşu öne sürerken, Luther için kurumsal Kilise, Papalık ve onların endüljans, bekarlık ve benzeri gibi uygulamaları sonradan ortaya çıkarılmış ve İsa'nın inancında yeri olmayan şeylerdi. Buchanan'a göre bu meydan okuma, bugüne kadar büyüklü küçüklü başkaldırıyla karşı karşıya kalmış Papalığın karşılaştığı en büyük problem haline gelecektir. Luther, 1520 ve

neden oldu. Bu patlama 1521-1535 arası zirveye ulaştı. 1500 ile 1530 arasında 10.000'i aşkın broşür basıldı. Bunun dörtte üçü 1520 ile 1526 arasındaki yedi yılda yayınlanmıştır." Andrew Pettegree, "Kitaplar, Broşürler ve Polemik", Andrew Pettegree, (Ed.), içinde, s. 155-174.

²⁰⁵ Marshall, s. 51-52.

²⁰⁶ A.g.e., s. 52-54.

sonrasında yazdığı eserlerinin birçoğunda²⁰⁷ Papalığa karşıtlığını açıkça ortaya koymuş ve kendi inanç sisteminin esaslarını açıklamıştı. Luther, Papalık karşıtlığını sergilerken Hristiyanlığın politik açıdan düşmanı olarak Türkleri, dini açıdan da Papa'yı göstermiştir.²⁰⁸

Lindberg, bu teolojik çatışmaların ilk defa ortaya çıktığı 1517 yılında Papa'nın aklı doğuda tekrar yükselen Osmanlılara karşı Haçlı Seferleri planlarıyla meşgul olduğunu ifade etmektedir. 1519 yılından itibaren, mevcut İmparatorun ölümüyle Fransa Kralı François ve İspanya'nın Habsburg kralı Şarlken arasında da İmparatorluk için bir kulis ve mücadele başlamıştı. Papalık yine de yeni inanca karşı elinden geleni yapmaya çalıştı. Luther'e inancından vaz geçmesi için nasihatçiler yolladı, bununla yola gelmeyen Luther'i 1521 yılındaki Worms Diyeti'ne yeni İmparator Şarlken yoluyla çağırarak tekrar inancından vaz geçmesi için baskı yaptı. Luther'in İmparator'un huzurunda da inancından vazgeçmemesi kritik bir nokta olarak kabul edilmiştir. Artık Katolik Kilisesi ile yolları tamamen ayrılmıştır.²⁰⁹

Luther'in ilk yayınlarını yaptığı yıllarda Katolik otoriteler için yoğun bir siyasi gündem yaşanmaktaydı.²¹⁰ Papa, doğudan yükselen Osmanlı tehdidine karşı Haçlı Seferi çağrısıyla çeşitli hükümdarlara mektuplar gönderiyor, İmparator I. Maximilian ise İtalya'da Fransa ile çekişmeler yaşıyordu.²¹¹ Prensler Almanya'da bölgesel olarak otoritelerini sağlamaya çalışırken bunlardan biri de Luther'in koruyucusu olan Saksonyalı Friedrich'ti.²¹² Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi tertibiyle ilgilenen

²⁰⁷ *Alman Ulusunun Hristiyan Soylularına (1520), Kilisenin Babil Esareti Üzerine (1520), Hristiyan Özgürlüğüne Dair (1520), ve Küçük İlmihal (1529)* buna örnek olarak gösterilebilir.

²⁰⁸ Harvey Buchanan, "Luther and the Turks 1519-1529", *Archive for Reformation History*, 47, (1-2), s. 157. doi: <https://doi.org/10.14315/arg-1956-1-209>

²⁰⁹ Lindberg, 80-88.

²¹⁰ "Almanya, Luther'e göre olgun olabilirdi, ancak o olmasaydı Reform hareketi gerçekleşmezdi." Roberts, Mark Ellingsen, *Martin Luther's Legacy: Reforming Reformation Theology for the 21st Century*, New York, NY: Palgrave Macmillan, s. 2.

²¹¹ Luther'in ortaya çıktığı dönemde Katolik güçlerin karşılıklı durumları için bkz. Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant 1204-1571, Vol. III: The Sixteenth Century to the Reign of Julius III*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1984.

²¹² Roberts, s. 316. Friedrich bir Katolik olarak yaşamasına ve ölmesine rağmen Luther'i koruması için bazı gerekçeler öne sürülmektedir. Bunlardan bir Luther'i Doksan Beş Tezi yayınlamaya iten endüljans satıcısı Johann Tetzel'in Friedrich'in rakibi olan Albrecht için çalışmasıdır. Bir diğer neden "yabancı" Papa'ya savaş açan Luther'in Friedrich'in milliyetçi duygularına hitap etmesidir. Papalığın, İncil'den bir delil getirmeden Luther'i heretik ilan etmesi Friedrich'in adalet anlayışına karşıdır. Friedrich henüz 1502 yılında kurmuş olduğu Wittenberg Üniversitesinin ve eğitimcilerinin imajının heretikklik suçlamasıyla sarsılmasını istememektedir. Son bir sebep olarak da Friedrich'in kardeşi olan Lutherci Johann'ın inancına karşı hassas bir duruş sergilemesi sayılabilir. *Russel Tarr ve Keith Randell, Luther and the German Reformation 1517-55*, Londra: Hodder Education, (üçüncü baskı), 2011, s. 36.

Papa²¹³ gibi Habsburgların da bu dini sapkınlığa karşı harekete geçmekte geç kaldığı Batılı tarihçiler tarafından birçok kez dile getirilmiştir. 1517 yılında ortaya çıkan bu harekete karşı ilk somut adım dört yıl sonra 1521 yılındaki Worms Diyeti'nde atılmıştır. Bunun sebebinin kısmen Katolik otoritelerin bu hareketin ciddi bir tehdit olmadığını ya da bazı ikna çabalarıyla söneceğini düşünmeleri olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Luther'in ilk ortaya çıkmasında endüljanslarla ilgili itirazların temel tartışma konusu olduğunu, bu tartışmanın Katolik inancından koparak aykırı bir din hareketine dönüşme sürecinin 1520-21 yıllarına tesadüf ettiğini tekrar belirtmek gerekmektedir.

Bu dönemde papalık makamında bulunan X. Leo, bir Haçlı Seferi çabasında olduğu esnada her Avrupa ülkesinde kendi ülkelerinin meşhur hükümdarları; İspanya'da Şarlken, Fransa'da François,²¹⁴ Avusturya ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda Maximilian, Macaristan'da Layoş, Polonya'da Sigismund ve İngiltere'de VIII. Henry hüküm sürmekteydi. Papa hepsine mektuplar göndererek Osmanlılara karşı harekete geçme çağrısında bulunuyordu.²¹⁵ Bu mektuplardaki temel öngörü, Hristiyan güçlerin aralarındaki husumetleri sona erdirmeleri ve bu sayede güçlerini birleştirmeleriydi.²¹⁶ Avrupalıların Osmanlılara karşı ittifak arayışında potansiyel olarak müttefik olarak görebilecekleri Safeviler ve Memlûklerin Osmanlılar

²¹³ “Beşinci Lateran Konsili'nin (1513-1517) sonunda, Papa Leo, Türklere karşı kendisinin de katılacağı hükümdarlar arası bir askeri ittifak önerisinde bulunuyordu. Kasım 1517'de, Luther'in “Doksan Beş Tez”i yayınlamasından yaklaşık iki hafta sonra Leo bu öneri için fon sağlanması amacıyla özel bir endüljans yayınladı. Dünyevi hükümdarlar da bu çabalara dahillerdi. İmparator Maximilian ve sonrasında Şarlken, François ve VIII. Henry farklılıkları bir tarafa bırakıp X. Leo'nun çağrısına kulak vermek için ittifaklar kuruyor gibi görünüyorlardı. Türk tehdidinden çok endişeli olan insanlar olarak güya Papa'nın önerisine kulak veriyorlardı.” Francisco, s. 624. “Beşinci Lateran Konsili toplandığı gün de gündem maddesi Kilisede ihtiyaç duyulan reform ve Türklere karşı savaş yürütülmesiydi.” Setton, *The Papacy and the Levant 1204-1571*, s. 143. Johann Wilhelm Zinkeisen, s. 414. “Papalık, kaynaklarının çoğunu, Protestanlıkla mücadele etmekten ziyade Türk tehdidine karşı harekete geçilmesi yolunda kullanmıştı.” Anievas ve Nişancıoğlu, s. 111.

²¹⁴ “X. Leo ve François 1515'te Floransa'da buluşup gizli toplantılar yaparak karşılıklı politik konuları istişare etmişlerdir. Papa bu toplantılarda yaşlı bir adam olan Maximilian öldüğünde François'yu imparator seçilme yolunda destekleyeceğini vadedmiştir.” Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, s. 161

²¹⁵ Uzunçarşılı, s. 286.

²¹⁶ Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, s. 142-187. “1517'de Lateran Konsili'nin son toplantısında kâfirlere karşı savaşın gerçekten başlatılması kararı alındı. Aynı gün tüm Hristiyan alemi, bütün hükümdarlar ve beyler için sürgün, yasaklama ve aforoz gibi en ağır manevi cezalar altında bu işin gerçekleştirileceği beş yıllık bir süre için ateşkes yapmayı Hristiyanların en kutsal görevi hale getiren bir ferman çıkarttı.” Zinkeisen, s. 427.

karşısında ağır hezimetler alması²¹⁷ ve Doğu Akdeniz ticaretini ele geçirmeleri bu Haçlı Seferi arayışlarını hızlandıran²¹⁸ faktörler olarak görülebilir.

Bu dönemde Polonya ve Venedik²¹⁹ Osmanlılarla önceki anlaşmalarını yenilemiş, Sultan Selim de Macaristan²²⁰ ve Rusya ile daha yakın ilişkiler kurarak muhtemel bir birliğin önüne geçmek istemiştir.²²¹ Setton, bu Haçlı Seferi arayışlarının ardında dünyevi gerekçeler de yattığını söylemektedir. Birçok hükümdar Papa'nın çağrılarına çeşitli dünyevi gerekçeler göstererek yanaşmamıştır. O dönemde İspanya Kralı olan Şarlken, eğer İtalya'da barış sağlanırsa böyle bir harekete katılacağını belirtiyordu ancak önerdiği Haçlı Seferi planı İspanya'nın çıkarlarına uygun bir şekilde öncelikle Kuzey Afrika'nın korsanlarına saldırmaktı. Maximilian bu konuda ayrıntılı planlar hazırlatırken, VIII. Henry Papanın çağrılarına büyük oranda kayıtsız kalmıştır. François ise belki de İmparatorluk seçimlerinde bir propaganda aracı olarak bu konuda en istekli kişilerden biri olarak görünmüştür. Papa'nın da bu çağrılarında Osmanlı tehdidine ek olarak Avrupalı güçleri İtalyan yarımadasından uzakta tutma isteğinin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Hristiyan devletlerin Osmanlılara karşı harekete geçmek için öncelikle kendileri arasında barış tesis edilmesi gerekliliğini sürekli öne sürmeleri dikkat çekicidir. Bunda Osmanlıya karşı harekete geçen bir devletin arkasında bir hasım bırakırsa kendi topraklarının tehlikeye düşeceği düşüncesi vardır. Ayrıca eğer böyle bir harekete girilirse, bu şekilde asker ve para harcamayan bir komşu daha avantajlı hale gelebilecektir.²²²

Maximilian'ın 1519 yılındaki ölümüyle İmparatorluk seçimi önemli bir gündem maddesi haline geldi. Burada Şarlken ve François aday olarak öne çıktılar. Kutsal Roma Germen İmparatoru'nun Alman olmasına dair yazılı bir kural olmasa da bir

²¹⁷ Braudel, 1516 Suriye ve 1517 Mısır fetihlerinin İstanbul'un fethinden daha önemli bir olay olduğunu belirtir. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, İkinci Cilt*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), İstanbul: Eren, 1990, s. 7.

²¹⁸ Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, s. 142-55. M. Tayyib Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi: Osmanlı-Macar İlişkileri*, İstanbul: Kronik, 2019, s. 74-75.

²¹⁹ "Venedik, 1517'de Osmanlılarla barışı yeniledi. Kıbrıs adası için Memluklere ödedikleri 8.000 dukayı artık Osmanlılara ödeyeceklerdi." Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, s. 183-84.

²²⁰ "Macarlar da zor dönemlerinde Osmanlıların Doğu ile ilgilenmesi sayesinde onların akınlarından bir süreliğine de olsa kurtulmuşlardı. Osmanlılarla olan anlaşmalarını 1513, 1516, 1517 ve 1519 yıllarında yenilediler. Papa Leo ise Osmanlıların doğuda meşgul olmalarını onlara saldırmak için tek fırsat olarak gördüğünden Layoş'a onlarla anlaşma yapmamasını öğütüyordu." Setton, *a.g.e.*, s. 163.

²²¹ Sabahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*. Milli Eğitim Basımevi. Ankara, 1969, s. 227-28.

²²² Setton, *a.g.e.*, s. 173-185.

temayül ve Alman elektörlerin böyle bir eğilimi mevcuttu. Buna rağmen François başlangıçta avantajlı gibi görünüyordu. Burgonya ve İspanya topraklarında hakimiyet tesis etmiş bulunan Habsburglara bir de İmparator unvanını vermek onların Alman topraklarındaki varlığından çok da hoşnut olmayan elektörler için olumlu bakılan bir durum değildi. Üstelik François'nın elçileri Papa nezdinde de Osmanlılara karşı Haçlı Seferi düzenleyecek en ideal kralın kendi kralları olduğunu söyleyerek avantaj sağlamaya çalışıyorlardı. Şarlken de buna karşılık kendisinin de İmparator seçilirse Osmanlılara karşı Haçlı Seferi'nin başına geçeceğini söyleyerek durumu dengelemeye çalışıyordu.²²³

Whaley'e göre Şarlken'in Napoli ve İspanya Kralı olarak bir de İmparator unvanı alması Papa X. Leo'yu da endişelendiren bir durumdu. Aynı şekilde François'nın da öncesinde Milano Dükü ve şimdi Fransa Kralı olması Papa için korku kaynağıydı. İkisinden birinin İmparator unvanı alması İtalya üzerindeki hakimiyetlerini iyice genişletmelerine yol açabilirdi. Leo, bu durumda Saksonya Elektörü Bilge Friedrich'i İmparatorluk için destekliyordu. Ancak Friedrich'in bu unvanı elde etmek için gerekli kaynakları ve gücü yoktu. Bu durumda İngiltere Kralı VIII. Henry dahi Papa için Habsburglardan veya Valoislardan daha olumu bir aday gibi duruyordu.²²⁴ Alman prensleri her ne kadar Habsburgların Alman topraklarındaki varlığından çok hoşnut olmasalar da Habsburgların aksine Fransa krallarının katılıkları ve otoriterlikleriyle meşhur olmaları onları endişelendiriyordu.²²⁵ Bütün bu düşünceler ve kulisler İmparatorluk seçimindeki asıl kriterin yanında neticede temsili konumdaydı. İmparatorluk seçimi için adaylardan birinin elektörlere verdiği ekonomik ve siyasi vaatler önemli bir etkendi. Başlangıçta François taraftarı olan birçok elektör, Şarlken Güney Alman topraklarındaki bankerler olan Fuggerlerden aldığı yüklü miktarda borcu onlara dağıtınca Şarlken'i İmparator olarak seçti.²²⁶ Bunun için harcanan

²²³ "Türk tehdidine karşı Viyana'yı ellerinde tutan Habsburgları, imparator olarak seçmek de bir etken olmuştur." Braudel, s. 11.

²²⁴ Whaley, s. 157.

²²⁵ "Alman elektörler, bir süre içlerinden biri olan Saksonyalı Friedrich'i seçmeyi düşündüler. Ama o güvenilir üyenin bu konuda isteksiz olduğunu gördüler. Sonrasında ellerinden geldiği ölçüde para ve hukuksal güvence kopardılar ve yüz yıllık bir politikanın meyvelerini toplamakta olan Şarlken'i İmparator olarak seçtiler. İmparator seçimi için gerekli 850.000 florinin 543.000 florinlik kısmı da Fuggerler'den sağlanmıştı." Elton, *Reformasyon Avrupası 1520-1559*, s. 29-30.

²²⁶ "Şarlken'in Kutsal Roma İmparator'u seçilmesi, Habsburgları belki de Avrupa'nın en güçlü hanedanı haline getirdi. Elektörler, daha önce görülmemiş bu güçlü iktidara bir denge unsuru olarak bir imtiyaz belgesi dayattılar. Bunda amaçları kendilerini ve diğer emperyal zümreleri korumaktı. Yine

850.000 gulden gibi yüksek miktardaki ödemenin üçte ikilik kısmı Fuggerlerden sağlanmıştı.²²⁷

Elektörler, Şarlken'i İmparator olarak seçmeden önce ondan bazı imtiyazlar (Wahlkapitulation) da almayı başarmışlardı. Whaley'e göre her ne kadar bunlar büyük oranda yerine getirilemeyecek istekler olsa da Alman elektörlerin genel tutumlarıyla ilgili oldukça fikir vericidir. Böyle bir anlaşmaya, elektörlerin güçlü bir hükümdardan duydukları endişe neden olmuştu. Bu anlaşmaya göre, Alman olmayan unsurların Almanya'daki muhtemel etkisini en aza indirmek için hükümdarın vereceği imtiyazlar için öncelikle elektörlerin ve Alman prensliklerinin onayı alınacaktı. İmparator, elektörlerin mevcut haklarını tanıyacaktı ve tüm prenslerin, kontlukların, lordların ve diğer bütün Alman devletlerinin haklarına ve itibarların saygı göstermeye söz verecekti. Ebedi Barış'a uyacak ve onu uygulayacaktı. Uluslararası anlaşmalar ve ittifaklar ve dolaylı vergiler gibi meseleler elektörlerin onayına bağlı olacaktı. İmparator Almanya'da yaşamaya söz verecek ve yönetiminde sadece Almanları bulunduracaktı.²²⁸ İmparatorlukta resmi dil olarak sadece Latince ve Almancaya izin verecekti ve Almanya dışında hiçbir zaman bir Alman diyeti (Reichstag) toplamayacaktı. Alman topraklarında yabancı bir birlik bulundurmayacaktı. Son olarak, İmparatorluğun herhangi bir unsuru İmparatorluk dışında yargılanamayacak ve iyice dinlenip yargılanmadan bir İmparatorluk yasağına çarptırılmayacaktı.²²⁹ Özellikle bu son madde Luther'in kısa süre sonraki yargılanma süreci ve Reformun gidişatı açısından kritik bir rol oynayacaktır.

Whaley'e göre Şarlken'in İmparator seçildikten sonraki öncelikleri Maximilian'dan biraz daha ayrışıyordu. Maximilian, Habsburglar'ın Avusturya mülklerine öncelik verirken Şarlken için Akdeniz, İtalya ve Burgonya topraklarıyla ilgilenmek daha öncelikli olacaktı. Bu hedeflerinden dolayı Reformasyon hareketlerine yeterince eğilmemiş ve uzun süre Almanya dışında olması sebebiyle eleştirilmiştir. 1522'den

de imparatorluk içerisinde onun hanedanı için büyük güç oyunu oynamasına engel olamadılar.” Stollberg-Rillinger, “The Challenge of the Reformation”, s. 60-61. “Şarlken'in imparator seçilmesi kısmen onun Hristiyanları Osmanlılara karşı bir savaş için birleştirecek kişi olması düşüncesine dayanıyordu.” Anievas ve Nişancıoğlu, s. 111.

²²⁷ “Jakop Fugger, daha sonra Şarlken'e “Şu çok açık ve iyi bilinir ki saygıdeğer majesteleri benim yardımım olmasaydı İmparatorluk tahtını elde edemezdi.” diye yazacaktır.” Whaley, s. 159.

²²⁸ “Gerçekte, Şarlken'in hükümetini ifade eden devlet şurasını önce Burgonyalılar, sonrasında da Kastilyalılar domine etmiştir ve hiçbir Alman onun hükümetinde bulunmamıştır.” Whaley, s. 160.

²²⁹ Whaley, s. 160-161.

1530'a kadar Almanya'da değildir, sonrasında 1532'den 1540'a kadar tekrar Almanya dışındadır. Yine de özellikle hükümdarlığının ilk yıllarında bir yandan İmparatorluk içinde gücünü arttırmaya yönelik çabalar verirken bir yandan da bu konuya eğilmiştir. Luther ile 1521 Worms Diyeti'nde ilk kez karşılaşana kadar da Almanya içerisinde otorite kurmaya bir diğer engel olacak olan dini ayrışmaların büyük önemi henüz anlaşılmamıştı. Reformun hızla yayılma eğilimi gösterdiği bu yıllarda hakkında bir hüküm verilmeden önce Luther'in Worms'ta İmparator tarafından dinlenilmesini sağlayan ise yine Friedrich'ti.²³⁰

İmparator seçilirken elektörlerle yaptığı anlaşmalar ve birçok prensin isteğiyle Luther hakkında karar vermeden önce onu dinleme noktasında uzlaşan Şarlken'in bunun için başka makul nedenleri de vardı. İspanya'da Commeneros'un²³¹ isyanları söz konusuken bir de Almanya'daki bir isyan, isteyeceği bir durum değildi. Ayrıca Alman topraklarında yakında gerçekleştirmeyi tasarladığı politik reformlar için Bilge Friedrich'in desteğine ihtiyacı vardı. Diğer yandan Luther meselesinde Papa ile uyum sağlama noktasındaki her gecikme, Papa'ya Fransa ile İtalya'da sürüp giden mücadele hususunda kendisini desteklemesi konusunda baskı sağlayabilirdi.²³²

Luther, hareketinin ilk yıllarında Şarlken'e gönderdiği 15 Ocak 1520 tarihli mektubunda onun korumasını ummuştur:

Lütuf ve selamet efendimiz Yüce İsa'dandır. En merhametli imparator, şüphesiz ki herkes siz yüce Majestelerine yazmama şaşırıyor. İnsanların en sıradanının, Kralların Kralına, Efendilerin Efendisine yazabilmesi gibi çok sıra dışı bir şey nasıl mümkün olabilir? ...Ben, zavallı bir kul, kendimi en değersiz bir varlık olarak sizin ayaklarınızın önüne atıyorum...Eğer bir sapkın olarak ilan edilirse bir koruma istemiyorum. Sadece ne yalanın ne de gerçeğin sessizliğe mahkûm kalmamasını rica ediyorum. Bu sadece sizin İmparatorluk tahtınız sayesinde mümkün olabilir. Eğer Kutsal Majesteleri kötülerin kendilerinden daha kutsal olanı yutmasına izin vermezse bu siz Majestelerinin imparatorluğunu süsleyecektir. Bu asrınızı kutsayacak ve hatıranızın hiçbir zaman unutulmamasını sağlayacaktır."²³³

Worms'ta toplanan diyette Luther'in düşüncelerinden İmparator'un huzurunda vazgeçmesi istendi ancak o bunu reddetti. Luther, İmparator ve Katolik yetkililere

²³⁰ Whaley, s. 166-171.

²³¹ Kastilya soylularının Şarlken'e karşı 1520 ve 1521 yıllarında gerçekleştirdikleri ayaklanma.

²³² Whaley, s. 166-172.

²³³ Margaret A. Currie (Çev.). *The Letters of Martin Luther*. Macmillan: London, 1908, s. 48-50.

karşı konuşmasını 18 Nisan 1521’de yapmıştı. Şarlken ise bir gün sonraki deklarasyonunda;

Atalarım, Alman ulusunun en Hristiyan imparatorları, Avusturya arşidükleri ve Burgonya dükleri, ölümlerine kadar inançlarını savunarak ve Tanrının zaferine sunarak, inançlarını yayarak ve ruhları kurtararak Katolik Kilisesi’nin en dürüst evlatları olmuşlardır. Arkalarında, onlarla yaşamam ve ölmem gereken Katolik geleneklerini miras bırakmışlardır. Şimdiye kadar da Tanrının inayetiyle Hristiyan bir imparator olarak yaşadım... Tek bir papaz, kişisel görüşüyle yanlış bir yola sapmış, kendisini bin yıldır ve daha fazladır bütün Hristiyanlarca sahip olunan inanca karşı konumlandırmış, küstahça şimdiye kadarki tüm Hristiyanların yanlış olduğunu söylüyor. Bu nedenle bu uğurda bütün mülklerimi, arkadaşlarımı, bedenimi ve kanımı, hayatımı ve ruhumu riske atmaya hazırım.²³⁴

demiştir.

O dönemde yerleşik inancın aksine fikirler yaymaya çalışan birinin yaptığına karşılığı çok daha ağır olabilirdi. Daha öncesinde bu şekilde harekette bulunanlar askeri güçlerle ortadan kaldırılmış, liderleri de ölüme mahkûm edilmişti.²³⁵ Luther’in de sonunun farklı olmaması beklenebilirdi. Ancak Lindberg’e göre bu noktada bazı siyasi hesaplar Luther’in hayatını kurtarmıştır. Luther, Saksonya’nın Elektör Prensi Bilge Friedrich’in koruması altındaydı. Reformlarının kökünün kazınması ve Katolik inancının yeniden hâkim kılınması noktasında kararlı bir tutumu olan²³⁶ İmparator Şarlken de henüz iki yıl önce kendisini İmparator olarak seçen elektörlerden biriyle arasını en azından şimdilik bozmak istemiyordu. Neticede, İmparator’dan bir ölüm fermanı değil ancak Luther’in İmparatorlukta yasaklanması kararı çıkmıştı. Taraftarları, Luther’in başına yine de kötü şeylerin geleceğinden korktular ve konseyden ayrıldıktan sonra onu Wartburg Kalesi’nde 1522 yılına kadar sakladılar. Luther, daha sonra yeni inancı ilk vaz ettiği topraklara geri dönse de yasak kararı kendi bireysel faaliyetlerini kısıtladı. Luther’in bu aşamadan sonra, yeni eserlerin üretimine ve polemiklere dahil olsa da daha geri planda kaldığını ve fiili mücadeleyi daha ziyade arkadaşlarına ve aynı inancı paylaştığı Alman prenslerine devrettiğini söyleyebiliriz.

²³⁴ B. J. Kidd, (Ed.). *Documents Illustrative of Continental Reformation*. Oxford: Celrandon Press, 1911, s. 85-86.

²³⁵ “1415 yılındaki Konstanz Konsili’nde Husçuluğun kurucusu Bohemyalı Jan Hus, heretik ilan edilerek bu sona uğramıştı. Papa karşıtı Savonarola da Luther’den kısa bir süre önce benzer bir akıbete uğramıştı.” Linder, s. 9-10.

²³⁶ Lindberg, s. 222.

BÖLÜM III

İTALYA SAVAŞLARI VE OSMANLI-FRANSA İTTİFAKININ KURULMASI 1521-1525

Worms'taki diyette Luther'in ortaya çıkardığı din probleminin çözüleceği öngörülüyordu ancak öyle olmadığı görüldü. Konseye davet edilen Luther burada 17-18 Nisan'da Şarlken'le karşı karşıya geldi. Luther, Worms'tan ayrıldıktan sonra da onu destekleyenlerle Şarlken arasında müzakereler sürdü. 25 Mayıs'ta yayınladığı bildiriyle Luther'i ve düşüncesini bütün İmparatorlukta yasakladı.²³⁷ Buna göre Luther, en kısa sürede alıkonulacak ve İmparatorluk yetkililerine teslim edilecekti. Sonuç olarak, bu kararların uygulanma şekli sorunlu olacaktır. Şarlken'in kendisine duyduğu ihtiyaç nedeniyle Saksonyalı Friedrich'in talebi üzerine bu kararlar onun Elektörel Saksonya topraklarında uygulanmayacaktı. Birçok başka yerde de bu kararlar uygulanmadı, hatta bunları yayınlamadılar. Habsburg toprakları dışında sadece Bavyera, Albertine Saksonyası, Braunschweig ve Şarlken'in doğrudan yöneticisi olduğu Hollanda topraklarında bu kararların uygulanması noktasında adımlar atıldı.²³⁸

Dixon, Luther 1520 yılında Alman prenslerine yönelik yazdığı eserlerde onları Reforma destek vermeye davet etmesine rağmen 1520'li yılların başlarında bunun aksine bir ortamın mevcut olduğunu söylemektedir. Luther'in Worms'ta yasaklanmasına ek olarak, 1522-24 yılları arasında Nürnberg'te toplanan imparatorluk diyetlerinde reforma herhangi bir taviz verilmemesi kararı alınmıştı. 1524'ün son aylarında başlayan Köylü Ayaklanmaları sıradan insanın elinde reformun ne kadar tehlikeli bir hal alabileceğini gösteriyordu. Bütün bunlara ek olarak Şarlken de reforma

²³⁷ “30 Nisan 1521’de daha önce birçokları ayrılmış olsa da hala Worms’ta bulunan emperyal zümreler sonunda imparatoru destekleyerek Luther’i kanunsuz ilan etmeye karar verdiler. Şarlken, Worms Bildirisi’yle bütün İmparatorluk tebasının Luther’le temasını, kitaplarını okumasını, fikirlerini desteklemesini yasakladı. Bu fermana uymayanlar da kanunsuz ilan edileceklerdi. Luther böylece İsa’nın bedeninden yani kiliseden ihraç edildiği gibi (Papa onu 1521 yılı başlarında aforoz etmişti), siyasal bedenden yani İmparatorluktan da ihraç ediliyordu. Bu hukuki durum Luther’i ömrü boyunca kısıtladı ancak fikirlerinin böyle bir kaderi olmayacaktı.” Stollberg-Rilinger, “The Challenge of the Reformation”, s. 63.

²³⁸ H. G. Koenigsberger, (Ed.), *Martin Luther: A Profile*, Londra: Palgrave Macmillan, 1973, s. xx.

karşı güçlü ve kararlıydı.²³⁹ Ancak aynı dönemde Şarlken'in dikkatini başka yöne çevirecek gelişmeler de yaşanıyordu. Worms Diyeti ile aynı zamanda, doğuda da Osmanlıların Macaristan cephesindeki harekâtı Worms'ta konuşulan bir diğer gündem maddesi haline gelmişti. Sultan Selim 1520'nin Eylül ayında öldüğünde Papalık ve Katolik otoriteler için Süleyman'ın daha barış yanlısı bir sultan olacağına dair umutlar vardı.²⁴⁰ Ancak Süleyman'ın, tahta çıktıktan sonra iki yıl içinde Belgrad²⁴¹ ve Rodos gibi önemli yerleri ele geçirmesi, doğu cephesinde yükselmekte olan bir tehdit algısını gündeme getirmiştir.²⁴²

Belgrad'ın 1521 yazında Osmanlılar tarafından alınmasından bir yıl sonra hedef Rodos Adası olmuştur. Papa'nın birçok çağrısına rağmen Avrupalı güçlerce kendi aralarındaki mücadeleler yüzünden pek destek gönderilemeyen²⁴³ Rodos'un fethi Osmanlılar için yine de zahmetli olmuştur. Akdeniz ticaretinde önemli bir yeri olan ada, St. Jean Şövalyelerinin elinde Hristiyanlığın ileri bir karakoluydu. Mısır'ın ele geçirilmesiyle İstanbul-Mısır irtibatı için bu adanın kontrolü daha da önem kazanmıştı. Pek çok millettten oluşan şövalyeleri ve sağlam kalesiyle ada iyi bir direniş gösterdi. Beş ay boyunca süren kanlı çatışmalar sonunda aralık ayında şövalyeler serbestçe gitme karşılığında teslim oldu. Osmanlı kaynaklarında dahi bu adanın alınması için on binlerce asker kaybedildiği yazılmaktadır.²⁴⁴ Şarlken'in bu harekate tepkisi onun Türkler konusunda genel düşüncelerine ve çekincelerine örnek oluşturmaktadır. 1522'nin ağustos ayında Türklere karşı bir karşı saldırı tasarladığını duyurarak:

...çünkü çocukluğumdan beri istediğim şey buydu. Bu aynı zamanda Hristiyan dinimizin baş koruyucusu ve savunucusu olarak ve İmparatorluk unvanımın sorumluluklarını yerine getirmem için gereklidir... Şu anda Fransızlara karşı savaş nedeniyle karşı karşıya olduğum muazzam maliyetlere ve dikkat dağıtıcı şeylere rağmen Rodos'u kurtarmak için en kısa sürede bir filo kurmaya karar verdim. Rodos'u zalim kafir düşmanlardan korumak, savunmak ve kurtarmak için hiçbir şeyi esirgememeye, tüm krallıklarımızı, mülklerimizi ve gerekirse kendi canımı adamaya hazırım.

²³⁹ Dixon, *The Reformation in Germany*, s. 118.

²⁴⁰ Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 76.

²⁴¹ Busbeq, "*Kısa zaman içinde başımıza gelen ve ağırlıkları altında hala inlediğimiz bütün bu bir sürü belaya Belgrad'ın zabtı (29 Ağustos 1521) can vermiştir.*" demiştir. Braudel, s. 6.

²⁴² Fischer-Galati, "Lutheran Struggle", s. 46.

²⁴³ Fischer-Galati, a.y.

²⁴⁴ Setton, *Papacy and The Levant, 1204-1571*, s. 212. Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1522)*, Necdet Öztürk (Haz.). İstanbul: Edebiyat Kütüphanesi Basımevi, s. 434-442.

demiş ve diğer hükümdarları bu amaçla barış yapmaya ve kendisine katılmaya çağırmıştır. Neticede somut bir adım atamamış ve ada Osmanlıların eline geçmiştir.²⁴⁵

Whaley, Osmanlıların Belgrad ve Rodos gibi hedeflere yöneldiği yıllarda, Alman topraklarındaki din tartışmalarının diğer tüm politik güç mücadeleleri çerçevesinde şekillendiğini söylemektedir. 1522 ve 1524 yılları arasında Nürnberg’te üç diyet toplanmış olsa da bu diyetlerde din sorunları herhangi bir çözüme bağlanamadı. Ona göre, Luther’in Worms Diyeti’nde hiçbir aykırı düşüncesinden geri adım atmayacağını söylemiş olması da çözüm için herhangi bir zeminin oluşmasını engelleyen bir duruştu. İmparator zaten Alman topraklarında değildi. 1521 yılında Worms Diyeti’nden sonra ayrılmıştı ve dokuz yıl sonra geri dönecekti. Bu yönetsel eksiklik durumunda herkes başının çaresine bakıyordu ve Lutherciler ve Katolikler birbirlerine karşı kendi aralarında, sonunda din savaşına varacak ittifaklar oluşturuyorlardı. Temmuz 1525’te, Saksonya Dükü George, Elektörler Brandenburglu Joachim ve Mainzli Albrecht ve Braunschweig Dükleri Erich ve Heinrich ile birlikte kısa ömürlü Katolik Birliği’ni Dessau’da kurdular. Bunu takip eden yılda Lutherciliğe yeni geçen Hesseli Philip (h. 1518-1567) ve Saksonya Elektörü Johann (h. 1525-1532) bir savunma ittifakı oluşturdular. Onlara kısa sürede başkaları da katıldı.²⁴⁶ Lutherciler doğal olarak buna yanaşmazken Katolik güçler Worms Bildirisi’ni imkanları olan her yerde uygulamaya çalışıyorlardı.²⁴⁷

Fischer-Galati’ye göre Alman prensleri, Habsburgların, Macaristan için yardım alma girişimlerini, din sorunu çözülmedikçe reddederek bu gibi çabalara girişmeyecekleri yönünde bir tavır ortaya koymuşlardı. Şarlken, din sorununun çözümü için Alman Katolik güçlerin de çağrıda bulunduğu şekilde bir konsey toplayarak Luthercilerle uzlaşmaya çalışmanın şimdilik herhangi bir gerekliliği olduğunu düşünmüyordu.²⁴⁸ Nürnberg’te son toplanan diyetle din sorunun çözülmesi için yapılan çağrılar 15

²⁴⁵ Parker, s. 189.

²⁴⁶ “Bu Lutherci yöneticilerin bir diğer amacı da kendi topraklarında Lutherciliği hâkim kılmaktı. 1526 yılına gelindiğinde piskoposların da itiraf ettiği gibi, imparatorun talep ettiği şekilde eski uygulamalara dönüş uygulanabilir bir istek olarak görünmüyordu.” Whaley, s. 181. “Bilge Friedrich’in kardeşi olan Johann, ilk Lutherci prensi”. s. 184. “Hesseli Philip 1524’te Melanchton’un etkisiyle Lutherci olmuştu.” s. 256.

²⁴⁷ Elton, *Reformasyon Avrupası: 1520-1559*, s. 52.

²⁴⁸ Fischer-Galati, “Lutheran Struggle”, s. 55.

Temmuz 1524 tarihli Burgos Bildirisi ile kesin olarak reddetmişti.²⁴⁹ Hatta bir adım daha ileri giderek daha önce Friedrich'e tanımış olduğu Worms Bildirisi'nin Saksonya topraklarında uygulanmaması kararını da geri almıştı.²⁵⁰ Görüldüğü üzere Mohaç'tan önceki süreçte Katolik otoriterlerin Luthercilere karşı daha katı bir tutumu olsa da bunun kısa süre sonra Osmanlı ilerlemesi ile birlikte yumuşadığı görülecektir.

Şarlken, bu dönemde kardeşi Ferdinand'a gönderdiği 25 Haziran 1525 tarihli bir mektupta Luthercilik meselesine değiniyordu:

İlk olarak, Luthercilerin hareketlerine ve yaptıkları kötülöklere, bunların ne anlama geldiğine değinmek gerekirse bunlar beni çok kızdırdı ve kızdırmaya devam ediyor. Eğer bunları ortadan kaldırmak benim elimde olsaydı ne kendimi ne de mülklerimi feda etmekten çekinirdim. Ancak bundaki zorluğu görüyorsun. Özellikle sana önceden de söylediğim gibi tacımı almak için İtalya'ya gitmeye karar verdiğimden beri. Bunu başardığımda, tüm gücümü Luthercilerin sözde hizbini ortadan kaldırmaya harcamaya yöneleceğim. Şüphe yok ki, bu söz konusu dönüşümü beklerken, sen de bugüne kadar çok iyi bir şekilde yaptığın gibi, yine yapabileceğin en iyi şekilde onlarla mücadele edeceksin. Böylece Tanrıdan ve dünyadan edineceğin onur ve faziletin yanında, bu yüzden ben de kendimi sana fazlasıyla bağlı tutacağım.²⁵¹

Parker'ın ifadesine göre Şarlken'in Luthercileri ortadan kaldırma isteğindeki temel motivasyonu bu engeli ortadan kaldırarak Türklerle karşılaşmaya hazır olmaktı.²⁵²

Sultan Süleyman da, Rodos'tan sonraki yıllarda bir süre içerideki problemlere dönmek zorunda kalmıştı. Belgrad ve Rodos fetihleriyle içerdeki gücünü sağlamlaştıran Süleyman'ın mevcut hükümet grubunun yerine kendine daha yakın isimleri göreve getirmek için ve teamüllere aykırı şekilde vezaret makamında bulunmayan arkadaşı İbrahim'i sadrazam olarak ataması,²⁵³ veziriazam olması gerekirken Mısır'ın yönetimi kendisine verilerek buraya gönderilen Ahmed Paşa'nın isyanına yol açmıştı. İbrahim Paşa Mısır'a giderek Ahmed Paşa'nın ortadan kaldırılmasını sağlamış ve uzun süre

²⁴⁹ Peter H. Wilson, *Heart of Europe: A History of the Holy Roman Empire*, Cambridge MA: Harvard University Press, 2016, s. 95.

²⁵⁰ Andrew L. Thomas, *The Apocalypse in Reformation Nuremberg: Jews and Turks in Andreas Osiander's World*, University of Michigan Press, 2022, s. 131

²⁵¹ William Bradford, (Ed). *Correspondence of the Emperor Charles V. And His Ambassadors at the Courts of England and France, from the Original Letters in the Imperial Family Archives at Vienna*. Richard Bentley: London, 1850, s. 133.

²⁵² Parker, s. 155.

²⁵³ "Süleyman'ın ilk dönemlerinde Avrupa ve Macaristan siyasetinin belirlenmesinde en önemli faktörlerden biri İbrahim Paşa'nın varlığı ve büyük iktidarudur. Vatan ve menşei dolayısıyla Venediklilere ve Fransız siyasetine yakınlık duyduğunu ve Habsburg hegemonyası ve siyasetine doğuştan karşı olduğunu belirtmek mümkündür." Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 76.

burada kalarak bu önemli topraklarda Memlûklerden sonra Osmanlı yönetim sisteminin iyice yerleştirilmesi için çabalamıştı.²⁵⁴

1524-25 yılları aynı zamanda Reformasyon literatürünün birçok kez vurguladığı üzere Reformun ilk ateşinin zayıfladığı bir dönemdi. Bunun için çeşitli sebepler ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki başta Erasmus olmak üzere hümanistlerin Reformasyonun beklentilerinin ötesine geçtiğini düşünerek ondan uzaklaşmalarıdır. Bir diğer sebep Köylü Ayaklanmalarında prenslerin tarafını tutan Luther'in popüler sempatiyi kaybetmesiydi. Reformasyonun ilk dönemindeki en büyük destekçisi Bilge Friedrich'in 1525 yılındaki ölümü ve Luther'in aynı yıl tepki çeken evliliği de bu sebeplerden bazılarıdır. Son olarak Şarlken'in Pavia'da Fransa'ya karşı kesin bir zafer kazanıp daha güçlenmiş olması Lutherciler için onları zayıflatan durumlardır.²⁵⁵ Bu noktada Osmanlıların Habsburglara karşı büyük bir tehdit olarak harekete geçmeleri onlar açısından önemli bir kazanım olacaktır.

Doğu cephesinde beliren bu tehlikenin yanında İtalya'da da Habsburglar ve Valois'lar arasında uzun süredir bir çekişme mevcuttu. İtalya, zengin toprakları ve kendisini savunacak merkezi otoriteye sahip olmayan parçalanmış yapısıyla çevresindeki büyük güçlerin hedefinde olan bir toprak parçasıydı. Aynı zamanda Osmanlılar da bu güçlerden biriydi. Osmanlıların da Fatih'ten Kanuni'ye kadar bu bölgede bir hakimiyet sağlama düşüncesinde oldukları iddia edilmektedir.²⁵⁶ Avrupa tarihinde 1494'ten 1559'a kadarki dönem siyasi açıdan İtalya Savaşları dönemi olarak anılmaktadır. Habsburglar, bu savaşlardan önce Aragon Krallığı mülklerine varis olmaları sayesinde bütün Güney İtalya'yı hakimiyetleri altına almışlardı. Kuzeybatı İtalya toprakları bu dönemde Fransızlar ve Habsburglar arasında bir çekişme alanıydı. Orta İtalya'da Papa'nın toprakları bulunmakta olup onların hemen kuzeyinde birçok Papa'nın vatani olan Floransa toprakları bulunmaktaydı, kuzeydoğu ise Venedik'in hakimiyeti altındaydı. Bir İtalyan prensi olarak hareket eden Papa'nın bu bölünmüşlükten ve diğer hükümdarların da bu bölgeye dahil olup işgallerde bulunmasından uzaklaşıp dini hareketlere eğilmesinin de zorluğu göze çarpmaktadır.

²⁵⁴ Uzunçarşılı, s. 305-307.

²⁵⁵ Kidd, s. 170-171.

²⁵⁶ Isom-Verhaaren, s. 147.

Şarlken 1521’de Alman topraklarının sorumluluklarını kardeşi Ferdinand’a devretmişti.²⁵⁷ Braudel’e göre Şarlken için İmparatorluğunun gerçek kalbi Alman topraklarını ikinci derecede bırakacak şekilde Flandre (Hollanda)²⁵⁸ ve İtalya’ydı. İtalya’ya verdiği önemde Gattinara’nın İtalya işlerine müdahale ederek, İtalyan yarımadası üzerinde doğrudan kontrol sağlaması ve dünya hakimiyetine giden yolda yarımadayı Osmanlılara karşı bir haçlı seferi için basamak taşı olarak kullanması yönündeki görüşlerinin de etkisi olabilir.²⁵⁹ Şarlken, neticede Maximilian’dan daha iştiaklı bir şekilde, Fransa’yı İtalya topraklarından çıkarma ve Papa’yı dini fonksiyonlarına döndürmeye odaklanmıştı.²⁶⁰

1494’te VIII. Charles’ın İtalya’ya girişiyle başlayan İtalya Savaşları’nı genç François da devam ettirmişti. 1515’da tahta yeni çıktığında kazandığı ve kendisine prestij sağlamış olan Marignano Savaşı’ndan yıllar sonra yine aynı bölgedeki Pavia Savaşı’nda 1525 yılında Habsburglara mağlup olmuş ve esir alınarak Madrid’e götürülmüştür. Bu süreçte yönetimi devralan annesi çareyi Doğu Avrupa’ya gönderdiği elçileri vasıtasıyla ittifak arayışlarına girmekte buldu. Nihayetinde o dönemin önemli bir gücü olan Osmanlılarla bir ittifak noktasında istediğine ulaştı. Gönderilen iki elçilik heyetinin ikincisi başarıya ulaştı. Sultan Süleyman bu talebi olumlu karşıladı ve gereken yardımı yapacağını bildirerek elçilik heyetini geri gönderdi.²⁶¹

Avrupa’da güç dengesi politikası kavramı daha çok sonraki yüzyıllar için kullanılsa da incelediğimiz dönemi de denge politikası açısından okumak mümkündür. İspanya Kralı ve Kutsal Roma Germen İmparatoru Şarlken, en büyük Avrupalı rakiplerinden biri olan François’yı esir aldığı anda gücünün zirvesine ulaşmıştı. Karşısında durabilecek bir güç görünmüyordu. Bu aşamada, iyice büyüyen tehlikeyi gören Avrupa devletleri hızlı bir şekilde harekete geçti. Fransa, Habsburglara karşı radikal

²⁵⁷ Braudel, s. 11.

²⁵⁸ Braudel, a.y.

²⁵⁹ Harald Kleinschmidt, *Charles V: The World Emperor*, Gloucestershire: The History Press, 2012, (1. Baskı tarihi 2004), s. 88.

²⁶⁰ Whaley, s. 159.

²⁶¹ “Fransa 1521’den beri Habsburglara karşı doğudan yardım arıyordu. Bunun için elçisini Macaristan ve Polonya’ya göndermiş, özellikle Bohemya, Macaristan ve Transilvanya asillerinden yardım vaadi almıştı. Pavia’dan önce dahi Osmanlılarla ittifak arayışında olduğuna dair emareler vardır.” Gökbilgin, *Avrupa’da İktidar Mücadelesi*, s. 77-78.

sayılabilecek bir kararla Osmanlıların yardımını talep ederken,²⁶² Papa, İngiltere, Fransa, Milano Dükalığı ve Venedik arasında Habsburglara karşı bir ittifak kurulmuştu.²⁶³ Tüm bu siyasi mücadelelerin arasında bir süre gözden uzak bir yaşam sürmeye başlayan Luther gündemden uzaklaşırken, Luthercilik giderek yayılmış ve kurumsallaşmıştır.

²⁶² Osmanlılar, şimdi askeri baskı örnekleri vermenin dışında da Habsburg ve Papalık hegemonyasına karşı, bundan rahatsız olan gruplarla ittifaklar ve ilişkiler kurarak, zayıflatıcı bir etkiye bulunuyordu. François, Osmanlıların “güç-dengeleyici” durumunun farkındaydı. Anievas ve Nişancıoğlu, s. 112.

²⁶³ “Mayıs 1526’da kurulan Cognac Birliği’nin amacının Milano ve İtalya’yı özgürleştirmek olduğu belirtiliyordu.” Rady, *Emperor of Charles V*, s. 40.

BÖLÜM IV

ORTA AVRUPA'DA OSMANLI-HABSBURG MÜCADELESİ VE LUTHERCİLER 1526-1532

4.1. MOHAÇ SAVAŞI VE I. SPEYER DİYETİ 1526

Osmanlıların Macaristan üzerine seferler düzenleyip sonrasında da Alman topraklarını tehdit etmeye başlayarak Luthercilerin kaderine daha doğrudan bir etkide bulunmaya başlaması 1525-26 yıllarına rastlar. Bu tarihten sonra Osmanlılar, 1533'te Ferdinand'la Orta Avrupa'da, 1545'te Şarlken ve Ferdinand'la ateşkes yapılmasına kadar da Akdeniz'de Habsburglarla yoğun bir mücadeleye giriştiler. 1533'e kadar Orta Avrupa'da Osmanlılara karşı askeri destek arayan Habsburglar, Luthercilerden sağladıkları askeri ve ekonomik destek²⁶⁴ karşılığında onlara dini serbestiyetler tanıdılar.²⁶⁵ Akdeniz'deki mücadele esnasında ise Luthercilik sorunuyla yakından ilgilenemeyecek kadar meşgul oldukları için başlangıçta Luthercilere süreli olarak tanımaya niyetli oldukları dini serbestliğin bütün meyvelerini toplamalarına engel olamadılar. Osmanlılara karşı askeri destek konusunda 1526'da kararlar alınmış olsa da tartışmalar ve pazarlıklar sürüp gittiği için Luthercilerden Viyana Kuşatması'na kadar somut bir yardım gelmeyecektir.²⁶⁶

Osmanlıların gerek 1521'deki Belgrad gerekse beş yıl sonraki Mohaç seferlerine hareketleri çerçevesinde Macaristan cephesine yönelmeleri için çeşitli nedenler ileri sürülmektedir. Macar tarihçi Gabor Agoston'a göre sebep, gaza anlayışıyla hareket eden devletin yıllardır doğudaki savaşlarla uğraşan askerlerinin artık daha kolay bir hedef olarak gördükleri Macaristan ve Avrupa'ya yönelmek istemeleridir.²⁶⁷ Osmanlı

²⁶⁴ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 47.

²⁶⁵ C. Scott Dixon, *The Reformation in Germany*, Oxford: Blackwell, 2002, s. 129.

²⁶⁶ İyigün, *War Peace and Prosperity In the Name of God*, s. 95.

²⁶⁷ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, M. Fatih Çalışır (Çev.), İstanbul: Timaş, 2015, s. 87. "Rumeli uç, akıncı beyleri ve sancakbeyleri Divana gönderdikleri arıza ve takrirlerle Macaristan'daki durumun bir sefer için müsait olduğunu sık sık belirtiyorlardı." Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 75. "Atabe-i ulyâya mestûr olmaya Üngürüs mel'ûn[un]un hiçbir vechle i'tibâr ve iltifât idecek hâli ve kudreti yokdur...adüvv-i dîn makhûr ve mahzûl olup bir mertebede fütuhât-ı azîm hâsıl ola ki bir tevârihde olmamış ola". Bâli Bey'in divan-ı hümayuna sunduğu arz. Pal Fodor, *Kızıl Elma*, Özgür Kolçak (Çev.) içinde, Yeditepe: İstanbul, 2022, s. 242.

kaynaklarında Belgrad Seferi'nin nedeni olarak Macaristan'a Sultan Süleyman'ın cülusunu haber vermek için giden Osmanlı elçilerinin Macar Kralı tarafından hapsedilmesi ve hatta öldürülmesi gösterilmiştir. Mohaç Seferi'ne neden olan olaylardan biri ise yukarıda da zikrettiğimiz Fransa'nın istediği yardımdır ki İbrahim Paşa bunu yıllar sonra İstanbul'a gelen Ferdinand'ın elçileriyle de paylaşılacaktır.²⁶⁸ 1526'daki sefer için bir diğer rivayet ise Osmanlıların doğrudan Habsburg topraklarına saldırma amacı taşıdıkları, Macaristan'ı sadece geçiş yolu olarak kullanmayı düşündükleri, Macarlardan Osmanlılara karşı önceki Haçlı Seferleri için Avrupa ordularına nasıl topraklarından geçme imkânı tanıdıysa şimdi kendilerine de bu imkânı vermelerini istemelerine rağmen buna yanaşmayan Macarlarla savaşmak zorunda kaldıklarıdır.²⁶⁹

Osmanlıların geçmişten beri Macaristan üzerinde amaçlarının olduğu da yine bazı kaynaklarda yer alan bir husus olmuştur. Bazı Osmanlı kaynaklarına göre Yıldırım Bayezid döneminde boyun eğmiş olan bu topraklar Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar eski hürriyetine kavuşmuştur. Sonrasında devletin toparlanmasıyla birlikte tekrar bu yöne seferler düzenlenmeye başlamıştır. Varna ve Kosova Savaşları'nda Macarlar mağlup edilmiş, Fatih döneminde ise bu bölgeye yönelik seferler sonuçsuz kalmıştır. II. Bayezid döneminde Cem Sultan meselesi nedeniyle daha pasif bir politika izlenmiş, I. Selim devrinde ise doğudaki Şii tehlikesine ve Mısır'a karşı açılan seferler nedeniyle bu bölgeye yönelmek mümkün olmamıştır. Nihayetinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu meseleyi tekrar ele almak mümkün olmuştur. Hatta Belgrad seferi açılırken de Süleyman'ın asıl kastı Budin olmuştur. Bu tarihsel arka planın yanında sultanın Fransa Kralı'na vermiş olduğu söz de bu seferin nedenleri arasında sayılır.²⁷⁰

²⁶⁸ Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 75-80.

²⁶⁹ Feridun M. Emecen, "Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç, 1526", Özlem Kumrular, (hzt.), *Muhteşem Süleyman*, içinde (57-111), s. 61. Bununla ilgili olarak Venedik elçisi Marco Minio'nun 8 Nisan 1522 tarihli raporu da bazı öngörüler içermektedir: "(Türkler) Daha önceleri Macarlar'a değer veriyorlardı. Şimdi ise onların gözünde hiçbir değerleri yok. Çünkü Türkler Belgrad'ı kuşatırken Macarlar, onlardan beklendiği şekilde orayı savunmamışlar. Türkler güçlü bir direniş ile karşılaşmamışlar ve bu da Macarlar'ı gözlerinde değersiz kılmış." Erhan Afyoncu (Ed.) *Venedik Elçilik Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*, Pınar Gökpar-Elettra Ercolino (Çev.), İstanbul: Yeditepe, 2012. (1. Baskı), s. 11.

²⁷⁰ Muhittin Kapanşahin, "Mehmed Efendi ve İbtihâcü't Tevârih Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1998), s. 178-83. Matrakçı'da da bu seferin sebebi olarak Fransa Kralının yardım istemesi gösterilir. Davut Erkan, "Matrakçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), s. 87-88. Solakzade'de de Macaristan ve İspanya Karallarının müttefik olarak Fransa'yı yenerek korona tacına sahip olduklarını,

Avrupa'nın en büyük ve güçlü tarihe sahip krallıklarından olan Macaristan'ın durumu Mohaç'tan önceki yıllarda giderek zayıflamıştır. Macaristan'ın yanında büyük bir krallık olan Bohemya da o yıllarda yirmili yaşlarda olan genç ve tecrübesiz Layoş'un idaresi altındaydı. Macar asilzadeleri Layoş'un, pek hoşlanmadıkları Alman Habsburglarla evlilik bağı kurmasından rahatsızdı. Ekonomik nedenli köylü isyanları ülkeye kaos getirmişti. Ülke, Matthias Corvinus (1458-1490) dönemindeki güç ve refahından uzaktı.²⁷¹ Şarlken, 1526 yılının mart ayında kardeşine gönderdiği mektupta Avrupa'daki birçok durumdan kardeşini haberdar etmenin dışında Macaristan'daki olası Türk tehdidi hakkında tavsiyelerini istemiştir.²⁷²

Layoş, Alman meclislerine ve Papa'ya Belgrad'ın düşmesi sürecinde ve sonrasında birçok elçi göndererek Osmanlılara karşı acil yardım istemişti. Alman meclisleri bir yardımla cevap vermemişti. Alman diyetleri, Papalığın suiistimallerinin halkta Türklere karşı yardım konusunda ödeme yapmaktan çekinmeye yol açtığını vurguluyor ve Alman toprakları doğrudan tehdit edilmedikçe bu konuda harekete geçmemekte kararlı görünüyorlardı.²⁷³ Sadece Papa, Macaristan'a yardım konusunda bir şeyler yapıyordu. Kendi hazinesinden ve birçok başka bölgeden topladığı paraları Macaristan'ın yardımına göndermişti. Layoş, 1526 yılında toplanan Speyer Diyeti'nden de artık iyice yaklaşan tehlikeye karşı tekrar yardım istedi ancak mecliste bu konuda bir şey yapılıp yapılmaması konusunda uzun müzakereler Osmanlıların Macar ordusunu bozguna uğratmasına kadar tam olarak sonuçlanmadı.²⁷⁴

O yıllarda Macaristan'da olduğu gibi Kutsal Roma İmparatorluğunda da toplumsal sıkıntılar baş gösteriyordu. Alman topraklarında 1523-24 arasındaki Şövalyeler Savaşı

bunun üzerine Fransa Kralının Osmanlılardan yardım isteyerek eğer onlar Macaristan'a saldırırlarsa kendisinin de İspanya Kralından intikam alabileceğini söylediğini yazar. Süleyman Lokmacı, "Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi" (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), s. 552. Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, Erhan Afyoncu (Ed.). Türkiye Yazma Esreler Kurulu: İstanbul, 2019, s. 346-47. Celalzade Salih Çelebi de Mohaç Seferi'ne sebep olarak benzer şeyler yazmaktadır. Seyid Ali Topal, "Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008), s. 217-23. Künhül Ahbar da Belgrad Seferinin gerekçesi olarak haraç talebine giden çavuşun alıkoyulmasını, Mohaç Seferi'ne sebep olarak ise İslam topraklarını Layoş tehlikesinden korumak ve dini yaymak olarak gösterir. Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l Ahbâr*, Ali Çavuşoğlu (Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 544-554.

²⁷¹ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 242.

²⁷² Bradford, s. 239-42.

²⁷³ Fischer-Galati, "Lutheran Struggle", s. 53. Zinkeisen, s. 464.

²⁷⁴ "Alman Diyeti, Ferdinand'ın sözlerine karşılık 24.000 kişilik yardımı vermeye Mohaç'tan dört gün önce karar vermişti." Whaley, s. 287. "Alman diyetleri 1529 ve 1542 yılları dışında, uzun müzakereler ve geç alınan kararlar yüzünden Macaristan cephesine faydalı bir yardımda bulunmamıştı." s. 287-88.

ve 1525 yılındaki Köylü Savaşlarıyla karışıklıklar iyice su yüzüne çıkmıştı. Rady'ye göre tabandan gelen bu ayaklanmalar neticede bölgesel hükümdarlıkların güçlerini arttırmalarına katkı sağladı. Şövalyelerin ve köylülerin isyanlarının bastırılması, kırsal özerkliklere son vermiş, prensliklerin merkeziyetçiliğini arttırarak prenslerin gücünü iyice arttırmıştı.²⁷⁵ Lutherciliğin ilerlemesi ise nispeten yavaştı. 1540'ların sonunda Alman bölgelerinin çoğu Lutherci olacak olsa da 1530'dan önce Lutherci olmuş olan Hesse ve Elektörel Saksonya olmak üzere sadece iki büyük prenslik ve Lüneburg, Brandenburg-Ansbach ve Anhalt gibi nispeten daha küçük bölgeler vardı. Whaley, yeni inanca geçmede din dışı faktörlerin de önemli bir yerinin olduğunu, bunların coğrafi lokasyon, bölgesel güç yapıları, prensin veya kontun İmparatorla ilişkisi ve aile ilişkileri gibi değişkenlerin önemli olduğunu söylemektedir. Saksonya Dükü George²⁷⁶ ve Bavyeralı IV. Wilhelm gibi bazı prensler aktif bir şekilde yeni inanca karşı çıkarlarken bu dönemlerde birçok prens de tarafsız bir konum belirlemişti. Tarafsız kalan otoritelerin çoğu, kendileri kişisel olarak eski dine sadık olsa da kanun ve nizam tehlikeye düşmedikçe Lutherci eğitime kaşı çıkmıyorlardı. Bilge Friedrich bu grubun en önemli temsilcisiydi. Kutsal Roma İmparatorluğu sınırları dışında kalan Prusya da bu yıllarda aynı zamanda bu bölgedeki Töton Şövalyelerinin lideri olan Albrecht tarafından Lutherci inanca dahil edilmekteydi.²⁷⁷

1520'li yılların başlarında Nürnberg'te toplanan diyetlerden dini bölünmeler noktasında bir sonuç çıkmayınca Speyer'de bir diyetin toplanması kararlaştırılmıştı. Şarlken Roma'daki elçisine gönderdiği mektubunda bu diyetin "*Luther'le alakalı sorunlar, Türklerle savaş ve diğer konuların*" çözümü amacıyla toplanacağını ifade ediyordu.²⁷⁸ Speyer Diyeti toplandığı sıralarda Şarlken'in kişisel düşüncesi hala Worms Bildirisi'nin uygulanması yönündeydi.²⁷⁹ Ancak Fischer-Galati'ye göre 1526

²⁷⁵ "Bu sosyal hareketler Almanya'da ileride bölgesel mutlak devletlerin kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Artan merkeziyetçi eğilimlerle birlikte Lutherciler kilise üzerindeki denetimlerini arttırınca, Katolikler de eski inanca bağlılıklarını sürdürerek kilise üzerindeki denetimlerini arttırmışlardı. Böylece Reformasyon da Alman bölgesel devletlerinin kuruluşuna katkı sağlamıştır." Rady, *Emperor of Charles V*, s. 45-46.

²⁷⁶ "Saksonya Dükü George, Katolik inancının en sıkı savunucularından biri olmasının yanında din sorunun çözümü için bir genel konsey toplanması noktasında en çok çağrı yapanlardan biriydi. George, Alman prensleri içinde yaygın olmayan bir örnek olarak Luther'e karşı bulduğu her fırsatta teolojik polemiklere girişmişti ve bazı teolojik risalelerini de yayınlamıştı." Whaley, s. 276.

²⁷⁷ Whaley, s. 255-259.

²⁷⁸ Kidd, s. 140-141.

²⁷⁹ A.g.e., s. 183.

yılına gelindiğinde Avrupa ve Alman topraklarındaki karışıklıkların Luthercilere karşı uzlaşmaz yaklaşımlarda bulunmayı imkansızlaştırdığını da fark ediyordu. Alman prensleri hala din sorununun çözülmesi için bir genel konsey toplanmasına yönelik ısrarlarını sürdürüyor ve Macaristan'ı işgale doğru ilerleyen Türk tehlikesi Habsburgların doğu sınırlarını tehlikeye düşürüyordu. Şarlken, İtalya'da kendisine karşı oluşturulan Cognac Birliği'nin faaliyetleri yüzünden Alman topraklarındaki Lutherci harekete dönememişti ve Alman prenslerinin dini sorunlar çözülmedikçe Macaristan sınırı için yardım talebini kesin olarak reddetmelerinden dolayı onların sorunlarını tartışmak amacıyla Ferdinand'ın bir diyet toplanması çağrısından da şikâyet etmişti. Ancak sonunda 27 Temmuz 1526'da Alman liderlerinin bir diyet toplanması çağrısını kabul etmek zorunda kalmıştı.²⁸⁰

Speyer'de bir diyet toplanmadan önce Şarlken, kardeşine gönderdiği 26 Mart 1526 tarihli bir mektupta dini ayrışmalarla ilgili niyetini açıkça ortaya koymuştur:

Speyer'de bir İmparatorluk Diyeti toplanmasının sağlanması gerektiği yönündeki tavsiyen üzerine çok düşündüm. Bunu kabul etmeli miyim? Senin söz konusu tavsiyeni göz önüne alınca kabul etmemenin daha iyi olduğunu düşünüyorum. Zaman kazanmak için bunu göz ardı etmeni ve ertelemeni dilerim. Bunu herhangi bir sıkıntı oluşmadan yapma ihtimalin varsa bu kararı senin takdirine bırakıyorum. Bütün olaylarda, sana ihtiyacın olan yetkileri veriyorum. Aynı koşullar altında yeniden şekillenecek şekilde talimatlar da verdim, bunlara inancımıza dokunan maddeleri de ekledim. Örneğin, eski inancımızdan hiçbir şey bozulmamalı, değiştirilmemeli ve saptırılmamalıdır. Kiliseye itaate karşı hiçbir yeniliğe izin verilmemelidir. Gelenekler ve seremoniler de aynı şekilde benim gelişime kadar her zaman olageldiği şekilde korunmalı, inanılmalı ve sabit kalmalıdır.

Mektubun devamında da yine mevcut inançta Alman ulusu tarafından herhangi bir değişiklik yapılmasına karşı olduğunu kesin bir ifadeyle vurgulamıştı. Alman topraklarında böyle şeylerin ortaya çıkmasının diğer toprakları da etkileyeceğini belirtmişti.²⁸¹

İmparator adına Ferdinand'ın başkanlık ettiği diyet 1526 yılının yazında toplandı. Bu diyet Lutherci prenslerin ilk defa inançlarını Katolik otoritelere açıklamaya cesaret ettikleri bir noktaydı. Burada onları imparatorluk şehirlerinin delegeleri de destekledi. Osmanlıların tehdit edici hareketleri, Habsburgların Papa ile süregelen münakaşası bu

²⁸⁰ Fischer-Galati, "Lutheran Struggle", s. 57.

²⁸¹ Bradford, 240.

diyet esnasında Luthercilere yarayan unsurlardı.²⁸² Ferdinand, burada Şarlken'in kendisini yetkilendirdiği üzere Alman prenslere Şarlken'in on sekiz ay içinde dini sorunlara çözüm için bir genel konsey toplamaya söz verdiğini söyledi. Lutherciler bunun üzerine bu konsey toplanana kadar inanç noktasında kendilerine serbestiyet tanınması yönünde güvence verilmesini istediler. Ferdinand, bunun üzerine bir konsey toplanana değin *“herkesin kendi topraklarında Tanrının ve İmparatorun gözü önünde olduklarını düşünmek kaydıyla istedikleri gibi hükmedebileceklerine”* izin vermek zorunda kaldı. Lindberg'e göre dini taraflar arasında giderek artan gerilimin ve din sorununun önceden toplanan diyetlerde çözümsüz kalmasının ardından soruna bir şekilde bir çözüm bulunmuş olması hem Luthercileri hem de Katolikleri o an için memnun etmiş gibi görünüyordu.²⁸³

Bu karar aslında son yıllarda Luthercilerin hâkim oldukları topraklardaki fiili durumun Katolik otoritecelerce de teyidi olmuştur. Başlangıçta bir uzlaşma gibi görünse de ilgili diyetle alınan kararların daha çok Luthercilerin faydasına olduğu zamanla ortaya çıkmıştır. Onlar burada alınmış olan kararı kendi lehlerine yorumladılar ve hakimiyet alanlarını genişlettiler. Saksonya, Hesse, Anhalt, Prusya, Lüneburg, Doğu Friseland, Schlasburg-Holstein, Silezya bölgeleriyle birlikte Nürnberg, Augsburg, Frankfurt, Ulm, Strasbourg, Bremen, Hamburg, Lübeck şehirleri giderek reforma daha fazla adapte oldular.²⁸⁴

Böyle bir kararın alınmasını Şarlken, Ferdinand'a gönderdiği bir hüküm vasıtasıyla tavsiye etmişti: *“Danışmanlarımdan bazıları bu geri adım yoluyla sizinle birlikte istediğiniz her yerde, örneğin Macaristan'a yardım etmek için kullanabileceğiniz önemli bir piyade ve süvari birliği oluşturabileceğimizi düşünüyorlar.”* Ayrıca Gattinara'nın da belirttiği şekilde kısa süreli de olsa böyle bir tolerans şu anda çatışma halinde oldukları *“Papa'nın aklını başına getirebilecek bir kusur”* olarak hizmet edebilirdi.”²⁸⁵

Habsburgları bu dönemde böyle bir tavize iten en önemli etkenin Osmanlılar olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı'dan yardım isteyen François, Pavia Savaşı'ndan sonraki

²⁸² Schaff, s. 383.

²⁸³ Fischer-Galati, “Lutheran Struggle”, s. 53-58. Lindberg, s. 225.

²⁸⁴ Schaff, s. 384.

²⁸⁵ Parker, s. 168.

yaklaşık bir yıl boyunca Şarlken'in elinde esir olarak kaldı. Sonunda 1526 yılının ocak ayında Şarlken'in biraz da zorla imzalattığı Madrid Anlaşması'yla serbest kalabildi. Bu anlaşma Fransa için ağır maddeler ihtiva ediyordu. Fransa ile Habsburglar arasındaki Burgonya ve İtalya'daki tartışmalı topraklardaki sorunları Habsburglar lehine çözüyordu ve iki devletin bundan sonra birbirlerine karşı barış içinde yaşamasını öngörüyordu.²⁸⁶ François özgürlüğü için ve zor şartlar altında imzaladığı bu anlaşmayı daha sonra tanımadığını ilan etmiştir.²⁸⁷ Fransızların Osmanlılarla yapmış oldukları yukarıda bahsedilen ilk görüşmelerde Osmanlıların Macaristan üzerine sefere çıkıp Habsburgları burada baskı altına alarak Fransa'yı desteklemelerini talep etmişlerdir. François 1526 yılının ocak ayında Şarlken'le anlaşarak serbest kalsa da Sultan Süleyman aynı yılın Nisan ayında Macaristan üzerine sefere çıktı. Bu durum Osmanlıların Macaristan ve Orta Avrupa'ya yönelik hareketlerinin tek sebebinin bazı kaynaklarda yazdığı gibi Fransa'nın istediği yardım olmadığını göstermektedir.²⁸⁸

Şarlken de Mart 1526 tarihli mektubunda Ferdinand'la Türk tehdidi ile ilgili düşüncelerini paylaşmıştı:

Papa'dan Türk işgaline temas eden, senin mektubuna benzer bir mektup aldım. Bunun hakkında ne düşüneceğimi bilmiyorum. Bu tip raporların İtalya'da nasıl yayılmış olduğunu biliyorsun...Güvenilir kişilerden Türklerin maksatlarının ne olduğuna değinen bilgiler edinirsen beni memnun edersin. Bunların sonuçlarını da ne yapılması gerektiği ile ilgili tavsiyelerinle birlikte bana ilet. Bunlardan sonra, ona karşı koymak için tüm gücümü ortaya koymaya söz veriyorum. Önemli bir olayın gerektirdiği gibi diğer prenslerden de bu konuda gerekli yardımı alacağımı umuyorum.”²⁸⁹

Bu sefer esnasında Belgrad'dan sonra Macaristan topraklarına giren Osmanlı ordusu kuzeye doğru ilerleyişini sürdürdü. Layoş, ordusu ile Mohaç Ovası'nda bekliyordu.

²⁸⁶ “François, özgürlüğünü kazanmak için Luthercilerin saf dışı bırakılmasına ve Osmanlılara karşı bir sefer düzenlenmesine de izin verdiği varsayılan Madrid Anlaşmasını kabul etti.” Isom-Verhaaren, s. 48. Anlaşma maddeleri içinde François'in Luthercilere ve Türklere karşı savaşında Şarlken'e katılması da vardı. Parker, s. 158.

²⁸⁷ Whaley, s. 289.

²⁸⁸ Osmanlıların her harici sebepten bağımsız olarak Belgrad Seferinde de sonrasında da Macaristan üzerinde hakimiyet kurmayı amaçladığına dair teoriler de aynı derecede makul görünmektedir. Belgrad'dan sonra Rodos'taki ağır kayıplar bir süre bu cepheye yönelmeyi geciktirmiş olsa da Osmanlı kaynaklarında yer bulmayan ve Bali Bey ve Ferhad Paşa komutasında bir Osmanlı kuvvetinin 6-7 Ağustos 1523 tarihli Macaristan'ın güneyinde mağlup olduğu muharebe buradaki hareketliliğin Mohaç'tan önce de var olduğunu göstermektedir. Pal Fodor ve Geza David, *Osmanlılar, Macarlar ve Habsburglar, Osmanlı Fetihler Çağında Sınır Boyları*, Özgür Kolçak (Çev.). Yeditepe: İstanbul, 2024, s. 113-171.

²⁸⁹ Bradford, s. 241.

Osmanlı ordusundan sayıca daha az bir orduyla savaş meydanına çıktı.²⁹⁰ Kısa ancak şiddetli süren savaşta Macar ordusu neredeyse tamamen yok edildi. Birçok piskopos ve asilzadeyle birlikte genç kral Layoş da ölenler arasındaydı. İlerleyen Osmanlı ordusu, Layoş'un Habsburg eşi ve çevresi tarafından aceleyle terk edilen başkent Budin'e girdi.²⁹¹ Burada fazla kalmayan Süleyman seferini tamamlayarak geri döndü. Macaristan tarihi için çok önemli bir yeri olan Mohaç Savaşı, büyük Macaristan Krallığını bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinden sildi.²⁹² Bu savaşın Macaristan'daki Protestan ilerlemeleri açısından da önemli bir yeri vardır. Macar Kralı Layoş'un ve büyük oranda Macar Katolik ruhban sınıfının bu savaşta ortadan kalkması ve sonraki hoş görülmesi Osmanlı yönetimi, Protestanlığın, özellikle de Erdel'de onun Kalvinci kolunun yerleşmesi için büyük bir imkân yarattı. Topraklarında dinini yaşayamayan bazı Protestan Almanlar için de Mohaç'tan sonra Macaristan iltica etmek için güvenli bir bölge olarak görülmeye başlandı.²⁹³

Macaristan'ın doğrudan Osmanlı topraklarına neden katılmadığı ve Osmanlı ordusunun neden buradan çekildiği tartışma konusu olmuştur. İleri sürülen farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan birine göre Osmanlılar uzak ve geniş olan bu toprakları doğrudan elde tutmanın zorluğunun farkındaydılar ve onun kendilerine bağlı kralların egemenliğinde bir devlet olarak var olmasını istemişlerdir. Bu açıdan, Eflak ve Boğdan gibi Tuna'nın ötesindeki diğer topraklara uyguladıkları sistemi burada da uygulamak istemişlerdir. Ancak daha sonra Habsburgların da bu topraklarda hak talep etmeleri üzerine bu sistemin mümkün olmadığını görerek, Macaristan'ın bölünmesini ön görmüşler ve Budin'le birlikte fiili olarak ellerinde bulunan toprakları hakimiyetleri altına almışlardır.²⁹⁴

Macar tarihçi Pal Fodor'a göre ise Macaristan'ın doğrudan Osmanlı hakimiyetine alınmamasının sebebi Osmanlı yönetici tabakasının bu duruma hazırlıksız yakalanmasıdır. Onlar, büyük Macaristan Krallığı'nın bir savaşta ortadan kalkacağını

²⁹⁰ "80.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşı Layoş'un 25.000 askeri olduğu ifade ediliyordu." James D. Tracy, "The Habsburg Monarchy in Conflict with the Ottoman Empire, 1527-1593: A Clash of Civilizations", *Austrian History Yearbook*, Vol. 46, (2015), s. 5.

²⁹¹ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 243.

²⁹² McCulloch, Osmanlıların Macaristan'daki ilerlemesini Latin Hristiyanlığının ana yurdundaki ilk kayıp olarak görür. Diarmaid MacCulloch, *Reformation: Europe's Houses Divided*, Londra: Penguin Books, 2005, s. 124.

²⁹³ Po-Chia Hsia, s. 211.

²⁹⁴ Yıldız, s. 84-88.

düşünmemişlerdi ve bu durumla karşılaştıklarında ne yapacaklarını bilemediler. Fodor, aynı zamanda Süleyman'ı Habsburgların zayıf anından yararlanmayı bilmemekle de eleştirmektedir. Mohaç'tan sonraki yıllarda Avusturya'daki Habsburgların oldukça zor bir durumda olduğunu, Sultan Süleyman eğer isteseydi Macar Krallığının tamamını bu sürede hakimiyeti altına alabileceğini söylemektedir. Ancak Süleyman, Habsburglar Osmanlı sınırındaki bütün tertibatı kurduktan sonra Macaristan'da kalıcı planlar yapmış ve o zaman elinde olan Macar topraklarıyla yetinmesi gerekmiştir.²⁹⁵

Mohaç Savaşı neticesinde Alman ve Osmanlı toprakları arasındaki Macaristan'ın bağımsız bir devlet olarak ortadan kalkması hem Habsburglarla Osmanlıları doğrudan karşı karşıya getirmiş hem de Almanların daha öncesinde uzakta gördüğü ve daha az ciddiyetle yaklaştığı bu tehdidi daha yakından hissetmeye başlamalarına yol açmıştır. Aradaki bu engelin kalkması Osmanlılara Orta Avrupa ve Alman topraklarına doğrudan müdahale imkânı sağlamıştır. Bu aynı zamanda Lutherçiler için önemli bir kırılmayı temsil ediyordu. Alman Lutherçiler bir yandan bundan elde edebilecekleri tüm faydayı sağlamaya çalışırken bir yandan da artık kendileri de Osmanlı tehdidinden endişe duymaya başlayacaklardır. Macaristan'da hakimiyet problemi bundan sonraki iki yüz yıl boyunca Habsburglar ve Osmanlılar arasında da birçok çatışmaya yol açacak bir sorun olmuştur.

Şarlken, yukarıda gördüğümüz gibi Mohaç öncesi Osmanlı tehdidi konusunda Ferdinand'ın acil yardım çağrılarına İmparatorluk tacını almadıkça ve genel bir konsil toplayarak Almanya'daki dini bölünmeleri ortadan kaldırmadıkça Macar kralına *“arzuladığı şekilde yardım ve destek”*te bulunamayacağını ifade etmiştir. *“Eğer barış yapabilirsem sahip olduğum her şeyi Macaristan'a göndereceğimden emin olabilirsiniz.”* diyerek Ferdinand'a da Lutherçilerle şimdilik uzlaşmasını önermişti. Osmanlı orduları Macaristan'a girdiğinde *“halihazırda can sıkıcı bir Türklerle: Fransa kralıyla”* uğraştığını söylerken savaş sonrası yine acil yardım çağrılarına karşı *“bulabildiği son parayı İtalya'daki savaşlar için gönderdiğini”* ifade etmiştir. Ferdinand ise *“Fransa kralı ile bir an önce barış yapmasını, bulabildiği bütün*

²⁹⁵ Pal Fodor, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, Özgür Kolçak (Çev.), İstanbul: Yeditepe, 2016, s. 90-107. Diğer bir eserinde de bu görüşünün biraz daha güncel bir versiyonu görülebilir. Pal Fodor, *Kızıl Elma*, s. 153-240.

müttefikleri bulmasını ve böylece bütün Hristiyan hükümdarlarının birleşerek Türk ilerlemesini durdurmak için güçlerini bir araya getirmesi” isteğini ortaya koymuştur. İspanya Cortesleri de Şarlken’e “Fransa ile ne şartlarda olursa olsun” barış sağlayıp bu tehlike üzerine eğilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Şarlken bir an önce yardıma gitmeli ve bu uğurda gerekirse saray halkının harcamalarından dahi kısıp para toplamalıdır. Savaşın neticesinde bu konuyla daha kararlı bir şekilde ilgilenme eğiliminde olan Şarlken, diğer düşmanlarıyla artık barış sağlayıp bu konuya eğilme iradesi göstermiştir. Şarlken, bu konuda Castiglione’ye göre şu ruh durumundaydı:

O ölümlü bir adamdı ve kusurları vardı. Geri kalanlar arasında karar almada yavaştı ve ihmalden dolayı birçok şeyin gecikmesine izin vermişti. Ancak şimdi kendi kaderini fethetmek ve çok çalışkan olmak istiyordu. Sonunda hiçbir şeyi kaçırmayacaktı. Bütün dünya ona istediği kadar savaş açabilir ve Fransa kralı isterse İspanya’yı alabilirdi. Ama Türkleri yenmek uğruna her şeyi terk edecekti.²⁹⁶

Habsburg Hanedanı’nın çeşitli evlilik bağlarıyla Burgonya ve İspanya topraklarını ele geçirdiği gibi şimdi Macaristan ve Bohemya Krallığı’nda da Mohaç’ın ardından aynı durum geçerli olmuştu. Layoş, ardında varis bırakmadan ölünce Şarlken tarafından Avusturya’nın ve Alman topraklarının meselelerinin 1521 yılında kendisine devredildiği Ferdinand, Layoş’un eşinin kardeşi olarak onun topraklarının kendisinin hakkı olduğunu iddia etti.²⁹⁷ Ferdinand, Layoş’a bağlı Bohemya Krallığı’nı birkaç taviz karşılığında elde etse de Macaristan için daha büyük bir mücadeleye girmesi gerekmiştir.²⁹⁸ Burada karşısına iki ciddi engel çıkmıştır: Macar asilzadesi Zapolya (1487-1540, 1511’den sonra Erdel Voyvodası, 1526’dan sonra Macaristan Kralı), Macar milli bilincinin de desteğiyle bu toprakları Alman bir hanedana bırakmaya niyetli değildi ve Osmanlılar da savaşla ele geçirdikleri bu toprakların yönetimini Habsburglara bırakmak gibi bir düşüncede değillerdi. Osmanlılara karşı Macaristan’daki haklarını savunmak için Alman prenslerine başvurmak zorunda kalan Ferdinand, onların isteklerine temkinli bir şekilde olsa da uyum sağlamak zorunda kalıyordu. Karşısında Türkler ve Zapolya varken, bir de Almanya’da bir iç savaş istemiyordu. Üstelik Rady’ye göre Luthercilerin liderleri olan Hesseli Philip ve

²⁹⁶ Parker, s. 167-171.

²⁹⁷ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 65.

²⁹⁸ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 47.

Saksonyalı Johann, Zapolya'ya siyasi ortaklık noktasında belli belirsiz yakınlaşmalar gösteriyorlardı.²⁹⁹

Luther de savaşın ardından Macaristan ve Bohemya Kraliçesi Maria'ya yazdığı 1 Kasım 1526 tarihli mektupta;

Bazı dindar kişilerin tavsiyesiyle, şu dört Mezbur'u siz Majestelerine, Tanrının Yüce Sözü'nün Macaristan'da kalıcı olması ve yükselmesi için göndermeye karar verdim. Bunun sebebi siz Yüce Kraliçenin İncil'e yöneldiğine dair aldığım iyi haberlerdir. Fakat Macaristan'da bütün gücü elinde tutan bazı inançsız piskoposlar onun yayılmasını engelliyor ve sizi ondan çevirmeye çalışıyorlarmış. Dahası, masumların kanlarını döküyorlar ve kendilerini Tanrı'nın hakikatine karşı konuşlandırıyorlar. Fakat ne yazık ki ilahi takdir ve Türklerin değerli eşiniz Kral Layoş'u öldürerek birçok acıya yol açmasıyla işler başka bir boyuta geldi. Şimdi her şeye başka türlü bakıyorum. Eğer bu piskoposlar İncilin orada yayılmasına izin vermiş olsalardı bütün dünya Macaristan'ın başına gelen bu belaların Lutherci sapkınlık yüzünden olduğunu söyleyecekti... Şimdi bakalım kimi suçlayacaklar. Tanrı merhametli bir şekilde böyle bir suçlamanın önüne geçti.³⁰⁰

diyerek bir yandan Kraliçeyi başına gelen felaketlerden dolayı teselli ederken bir yandan da kendi düşüncelerinin yayılmasını amaçlamaktaydı.³⁰¹

Mohaç'tan hemen sonra, hayatta kalan asilzadelerin çoğu Zapolya'ya kral olarak taç giydirdiler.³⁰² Bunun üzerine harekete geçen Ferdinand, Zapolya'yı mağlup etti. Zapolya önce kendi toprakları olan Erdel'e ardından da Polonya'ya kaçtı. Buradan Osmanlı sultanına gönderdiği elçiyle Osmanlılardan onlara bağlı olması karşılığında Macaristan'ın kendisine verilmesini talep etti.³⁰³ Gökbilgin'e göre Osmanlılar için Macar asilzadelerinin birçoğundan destek gören ve kendilerine bağlılık bildiren Zapolya, Habsburglara karşı Macaristan'ın Osmanlılara bağlı bir bölge halinde

²⁹⁹ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 47. Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 82.

³⁰⁰ Currie, s. 153-154.

³⁰¹ Pal Fodor, Mohaç sonrasında Macar halkındaki psikolojik durumun Protestanlığın bu topraklarda yayılmasına yardımcı olduğunu vurgulayarak Osmanlı-Protestanlık ilişkisinin farklı bir vechesine dikkat çekmektedir. "Macar toplumu nihai bir bölünme yaşayıp kitlelerin kitlesel olarak İslam'a geçişine şahit olmadıysa, bunun sebebinin Reformasyon dalgasının zamanında memlekete girerek (1570 civarında nüfusun %75-80'i Protestan olmuştu) akli karışık nüfusu itikatlarını savunmaya yarayacak etkili araçlarla donatmış olmasıydı." Pal Fodor, *Kızıl Elma*, s. 131.

³⁰² "Zapolya, daha sonra François'nın da desteğini aldı. İki hükümdar karşılıklı yardım ve himaye anlaşması yapmıştı. François, bu anlaşma için de Zapolya eğer varis bırakmadan ölürse kendi oğlu Orleans Dükü Henry için Macaristan tahtının haleflüğünü de şart koşmuştu." Zinkeisen, s. 482.

³⁰³ Ferdinand ve Zapolya arasında Mohaç'tan sonraki mücadele için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar", s. 15-18. Burada ayrıca Zapolya'nın tüm çareler tükendikten sonra ve hatta 1527 baharında Regensburg'ta toplanan İmparatorluk meclisinden Osmanlılara karşı yardım talep ettikten sonra Osmanlılardan yardım ve himaye istediğini yazması da dikkat çekicidir.

kalması açısından makul bir seçenek olarak görünüyordu. Osmanlılar, Zapolya'nın Macaristan'ın Osmanlı'ya bağlı bir krallık olarak kendisine bırakılması isteğine olumlu yanıt verdiler ve Ferdinand'a karşı kendisini destekleyeceklerini söylediler. Zapolya'nın elçilerinden hemen sonra İstanbul'a gelen Ferdinand'ın elçileri ise Osmanlılar tarafından aynı şekilde olumlu karşılanmadılar. Ferdinand'ın elçileri Macaristan'ın veraset hakkı gereği krallarının hakkı olduğunu ve Osmanlıların buna saygı göstermesini istiyorlardı. Osmanlılar ise bu talebe karşılık olarak Macaristan'ın kılıç hakkıyla kendilerinin olduğunu ve onu istediklerine verebileceklerini söylediler. Ferdinand'ın elçilerinin Osmanlılardan, Macaristan'da doğrudan kendilerine bağladıkları yerleri vermelerini de istemesi Osmanlı yetkililerinin tepkisine yol açtı. Bu elçiler bir süre mevkuf tutulduktan sonra Padişahın yakında Viyana'ya gelerek Ferdinand'ın isteklerini bizzat vereceğine dair bir tehditle geri dönmek zorunda kaldılar.³⁰⁴

Venedik elçilik raporlarına yansıdığı şekilde Alman prenslerinin de Macaristan'daki statü hakkında Osmanlılarla benzer düşüncelerinin olması da dikkat çekici bir noktadır. Daniello De Ludoviso, 3 Haziran 1534 tarihli raporunda bu konuya şu cümlelerle değinmektedir:

Lehistan Kralı, Türk Beyi ile barış içinde ve oldukça tarafsız davranıyor. Türk Beyi ve Almanya kendisinden tarafsız olmalarını talep ettiği için bu böyle. İki taraf da en iyi çözümün bu olduğunu düşünüyorlar. Bu tarafsızlığın aslında Macaristan Kralı Yanoş'un lehine olduğu düşünülüyor, çünkü Yanoş'un hükümdarlığı elinden kaçırmamasını hem Türkler hem de Alman prensler istiyorlar. Bu krallığın Avusturya Kralı'nın eline düşmesi onların hiçbirinin istediği bir şey olmaz."³⁰⁵

Doğuda Ferdinand, Macaristan'ın veraset hakkı ile ilgili bir mücadeleye girmek zorunda kalmışken aynı zamanda batıda Şarlken çeşitli problemlerle uğraşmak zorunda kalıyordu. İspanya topraklarında bir yandan İspanyol Cortes'lerinin kendisinin savaşları için bütçe ayırmak noktasındaki tereddütleriyle uğraşırken diğer yandan Papa, İngiltere, Fransa ve Venedik'in kendisine karşı oluşturduğu birlikle İtalya'da bir savaş yürütüyordu. Bu savaş onun açısından genel olarak başarılı gitti.

³⁰⁴ "İbrahim Paşa, Ferdinand'ın elçilerine Fransa, Lehistan, Venedik ve Erdel'in Osmanlı himayesini rica ettiklerini söylemişti." Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 87-88. Peçevi de Viyana üzerine olan seferin sebebi olarak Ferdinand'ın elçilerinin Padişah'ı kızdıran tutumlarını zikreder. Bihter Gürışık, "Peçevi Tarihi" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), s. 53.

³⁰⁵ Erhan Afyoncu (Ed.), *Venedik Elçilik Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*, s. 107.

Ancak ödemeleri yapılamayan İtalya'daki İspanyol ve Alman birlikleri 1527 yılında Roma'ya girerek burayı yağmalamaları³⁰⁶ Şarlken'in kendi durumunu da sıkıntıya sokan önemli bir gelişme olmuştu. Bu olay aynı zamanda Şarlken'in büyük gücünü ve onun İtalya'daki etkisini zayıflatma amacıyla çeşitli Avrupalı güçlerle ittifaka giren Papaların bundan sonra onunla daha fazla iş birliği içerisinde hareket etmek orunda kalmalarına yol açmıştır. Papa VII. Clement bir süre Roma'da esir kaldı. Bu olayın Katolik dünyasında dinsel ayrılıklar yaşanırken meydana gelmesi bilhassa dikkat çekicidir. Dini ayrılıklarla ve Osmanlılarla mücadele devam ederken Katolik dünyasının dünyevi ve dini liderlerinin bu şekilde bir savaşa tutuşmuş olması Reform hareketlerine önemli oranda yardım eden bir husus olmuştur. Roma'yı yağmalayan Alman birliklerinin (Landsknecht) Lutherci askerlerden oluşması ise bir diğer dikkate değer husustur.³⁰⁷

4.2. VİYANA KUŞATMASI VE II. SPEYER DİYETİ 1529

Macaristan'da hukuki durumun çözümsüz kalması ve Ferdinand'ın elçilerinin herhangi bir uzlaşma sağlayamaması ve Ferdinand'ın Macaristan üzerindeki askeri hareketlerine devam etmesi üzerine Süleyman, 1529'da I. Viyana Kuşatması ile sonuçlanan bir Macaristan seferine daha çıkmıştır.³⁰⁸ Onun gerçekten de bu dönemde Avusturya topraklarını işgal ederek buradaki Habsburg hakimiyetini ortadan kaldırmayı istediği söylenmektedir. Ancak, bu bölgenin İstanbul'a olan uzaklığı hesaba katılırsa bunun gerçeklikten uzak bir iddia olduğu görülebilecektir. Lindberg'e göre bu sefer esnasında Viyana'nın kuşatılması Almanları dehşete düşürecek ve Alman topraklarında Osmanlı karşıtı yayınlar bu dönemde zirveye ulaşacaktır. Macaristan üzerindeki tehdide Macarları çok sevmedikleri için fazla ciddiyetle yaklaşmadıkları düşünülen Almanlar, sıra kendilerine geldiğinde bu tehdidi durdurmak için ciddiye almak zorunda kalacaklardır. Bu dönemde Türkler, Alman topraklarını işgal ederse buna karşı nasıl bir duruş sergileneceği dahi artık bir gündem

³⁰⁶ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 40.

³⁰⁷ John M. Owen, "When Do Ideologies Produce Alliances? The Holy Roman Empire, 1517-1555", *International Studies Quarterly*, Vol. 49, No. 1, (Mar., 2005), s. 88-89.

³⁰⁸ Feridun Emecen'e göre Viyana'yı almak aslı hedef olmayıp Budin'in güvenliği sağlanmak istendiği daha muhtemeldir. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 243.

maddesi haline gelmiştir. Bazı radikal Protestanlar, Türklere karşı silahlı bir şekilde direnilmemesini çünkü Kutsal Kitap'ta öldürmenin kötülüğünün vurgulandığını dahi söylemişlerdir.³⁰⁹ Luther ise bu dönemde önceki söylediklerinin aksine dönmüştür ve bir Haçlı Seferi'ni değil ancak Türkler Hristiyanların topraklarına saldırırlarsa onlara karşı direnilmesi gerektiğini açıkça savunmaya başlamıştır. “Türklere Karşı Savaş Hakkında” (Vom Krieg wider den Türken) ve “Türklere Karşı Ordu Vaazı” (Heerpredigt wider den Türken)³¹⁰ adlı eserlerini de bu dönemde yazmıştır.³¹¹

Luther, Türklere Karşı Savaş Hakkında kitabını yazma sebebini ise Hesseli Philip'e gönderdiği 9 Ekim 1528 tarihli mektupta şöyle açıklamıştır:

Bazı kişiler son beş yıldır Türklere karşı savaş hakkında yazmam, halkımızı cesaretlendirmem ve onları teşvik etmem için yalvarıyordu. Şimdi Türk gerçekten yaklaşırken arkadaşlarım beni bu görevi yapmaya zorluyor. Özellikle aramızda (bunu duyduğuma üzüldüm) bazı aptal vaizler halkı Türklere karşı savaşmamamız gerektiğine inandırıyorlar. Bazıları Hristiyanların dünyevi kılıcı taşıması ve yönetici olmasının uygun olmadığını söyleyecek kadar çılgın, ayrıca Alman halkımız o kadar vahşi ve uygarlaşmamış bir halk ki Türklerin gelip yönetmesini isteyenler bile var. Halk arasında bu kötü hatanın tüm suçu Luther'e yükleniyor ve bunun benim İncilimin bir meyvesi olduğunu düşünüyorlar. Sanki isyanın ve dünyanın herhangi bir yerindeki kötülüğün suçlusu benmişim gibi... Fakat masum vicdanların artık bu iftiracılar tarafından aldatılmaması, benden veya doktrinimden şüphelenmemesi ve Türklere karşı savaşmamamız gerektiğine inanarak aldatılmaması için yazmalıyım.³¹²

³⁰⁹ Bir Protestan olan Sattler, Viyana'daki duruşmasında “Şayet Türkler girebilirse onlara karşı direnmemeliyiz. Kutsal Kitap'ta “Öldürmeyeceksin” yazar. Bu yüzden Türklere ve bize saldıran diğer zalimlere karşı kendimizi savunmamamız gerekir. Şayet savaşmak doğru olsaydı, Türklerden ziyade dindar Hristiyanlara zulmeden ve onları öldüren sözde Hristiyanlara karşı savaşmayı yeğlerdim.” demiştir. Lindberg, 214. Bu ve benzeri görüşler bu dönemde birçok Protestan tarafından dile getirilmiştir. Zinkeisen da bu gibi görüşlerin Luther'den kaynaklandığını ve ruhban sınıfı ve halkın Türklere karşı savaştan yüz çevirmesine yol açtığını, Macaristan halkına dahi nüfuz edip orada suistimal edildiğini söyler. Zinkeisen, s. 466.

³¹⁰ Miller, “Wars of Religion and Religion in War: Luther and 16th Century Islamic Advance Into Europe”, s. 51.

³¹¹ Zinkeisen, a.y. Luther bu eserinde Türklerle nasıl mücadele edilmesi gerektiğine dair tavsiyelerde bulunuyordu: “Herkesin, hükümdarların ve halkların, etrafında toplanması gereken kişi Kayser Karl'dı; onun sancağı altında her şey mümkün olabilirdi; ancak Türklerin gücünü küçümsememeliydiler. “Türk'e karşı savaşmamız gerekiyorsa, gücünü küçümsememeliyiz ve Almanların her zaman yaptıkları gibi, 20 veya 30 bin kişi olarak ortaya çıkıyoruz. Kazanacak kadar talihliyse bile daha fazla ilerlemiyoruz, aksine yerimize oturup tekrar sıkıntıya düşene kadar bekliyoruz”. Hemen en az 50-60 bin adam toplamalı ve en az bu kadar, hatta daha fazlasını bile kenarda tutmalıydılar. “Bohemya kralı (Ferdinand) artık güçlü bir hükümdar, fakat Tanrı biliyor ki Türklerle yalnız başına mücadele edemez, aksine Kayser Karl'a muhtaçtır”. Ayrıca, “şimdiye kadar olduğu gibi, kralları ve hükümdarları tek başına bırakmamalı; dün Macaristan kralı, bugün Lehistan kralı, yarın Bohemya kralı, ta ki Türk onları teker teker yiyip bitirene kadar ve bununla halklarımıza ihanet etmekten ve kasabın eline vermekten ve kan dökmekten başka bir şey elde edemeyene kadar”. Zinkeisen, a.g.e. s.483. Leyla Coşan, 16. Yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak için Yazdığı Dualar “Tanrım Bizi Türklerden Korum!” İstanbul: Yeditepe Yay., s. 70-73.

³¹² Martin Luther, Works of Martin Luther, Vol. 5, Albany, OR: Ages Software, s. 60-61.

Luther, ilgili eserin girişinde de suçlamalara maruz kaldığı görüşlerinin kendisine ait olduğunu ancak şartların değişmesi ile birlikte görüşlerinin de değiştiğini ifade etmektedir. O dönemde Türklere savaşa karşı çıkmaktan ziyade Papalığın bu konudaki suiistimallerine karşı çıkma amacı taşıdığını söyleyerek kendini savunmaktadır.³¹³

Bu esnada Alman topraklarında Katolikler, Luthercilerin giderek artan gücünden iyice rahatsız olmaya başlarken, Lutherciler pozisyonlarını sağlama alma konusunda çalışmaya devam ediyorlardı.³¹⁴ Shaff'a göre 1527 tarihinde Katolikler ve Lutherciler savaşın eşiğine gelmişti. Otto van Peck, Hesseli Philip'e Katolikler tarafından kurulduğunu iddia ettiği birliğin kısa süre içerisinde kendilerine saldıracağını söylemişti. Philip bunun üzerine 9 Mart 1528'de Elektör Johann ile birlikte karşı bir birlik kurdu. Wittenberg'teki reformcuların araya girmesiyle olaylar büyümeden yatıştı. Aslında Katolikler böyle bir birlik kurmamıştı ancak bu olay Luthercileri saldırgan gösteren bir örnek olmuştu.³¹⁵

Kidd'e göre Lutherciler hem 1526'daki Speyer Diyeti ile sağlanan nispi barıştan itibaren süregelen başarılı propagandalarından aldıkları cesaretle hem de Ferdinand'ın Macaristan meselelerine gömülmüş olmasının sağladığı güvenle dini konumların önceki Speyer Diyeti'nde alınan karar çerçevesinde kalıcı olarak şekillenmesi konusunda mücadele etmeye kararlıydılar. Eğer bunu elde ederlerse, Ferdinand'a Macaristan konusunda destek verebileceklerini söylediler. Luthercilerin daha çok haklar elde etmelerinden endişe eden Katoliklerse, Luthercilerin taleplerinin aksine, onları kontrol altında tutacak bir dini düzenleme yapılması noktasında talepte bulundular ve onlar da bu şartla Ferdinand'a Türklere karşı destek verebileceklerini söylediler. Şarlken, 15 Mart 1529 tarihinde yayınladığı bildiride Luthercilerin I. Speyer Diyeti'nde beri ve orada alınan kararları suiistimal ederek hukuksuz ilerlemeler kaydettiklerinden şikâyet ediyordu. Speyer'de alınan kararların bir genel konsil toplanana kadar herkesin sorumluluk bilinciyle kendi topraklarında hükmetmenin ötesinde bir şey ifade etmediğini tekrar hatırlatarak bunlara uymayanları

³¹³ Luther, *Works of Martin Luther*, Vol. 5, s. 62-63.

³¹⁴ Whaley, s. 295-96.

³¹⁵ Schaff, s. 386.

tehdit ediyordu.³¹⁶ İlgili metinde son yıllardaki durum ve İmparatorun bu konuda Alman prenslere karşı şikayetleri net bir şekilde ortaya koyulmuştur:

....Majesteleri, saltanatınız sırasında Alman ulusunda bu kadar kötü, ciddi, tehlikeli ve zararlı doktrinlerin ve kutsal inancımızda hataların ortaya çıkmasından ve bunların günden güne artmasından dolayı azımsanmayacak bir üzüntü ve sıkıntı içindedir. Bu durum sadece (en kötü sonuç bu olsa da) kilisenin Hristiyan ve övgüye değer yasaları, gelenekleri ve uygulamaları ile birlikte sonuç olarak Yüce Yaratıcımızı değil, Majestelerini ve İmparatorluğu da aşağılanmaya ve rezilliğe, kınamaya ve onursuzluğa sürüklemiştir. Daha da kötüsü, Alman ulusu, onun mülkleri, tebaası ve müttefikleri bu hatalar yüzünden korkunç ve acınası isyanlara, kargaşalara, savaşa, sefalete ve kan dökülmesine yol açacak şekilde kısıktırılıp alevlendiriliyor. İmparatorluğun kararları bu kadar hafife alınırken, ya da daha doğrusu, birçok yönden bu kadar cüretkâr bir muhalefetle ve küçümsemeyle muamele edilirken, Majesteleri bundan çok hoşnutsuzdur ve (Hristiyanlığın Başına yakışır şekilde) bunlara daha fazla tahammül etmeme veya izin vermeme niyetindedir ...³¹⁷

15 Mart 1529'da başlayan II. Speyer Diyeti'nde Ferdinand, Luthercilerin önceki diyetle alınmış olan kararları suiistimal ettikleri noktadaki uyarısını net bir şekilde belirtti ve Worms Bildirisi'nin maddelerinin dini bir konsey toplanana kadar uygulanmasında ısrar etti. Katolik güçler de bu konuda onu destekledi. Saksonya ve özellikle bu suistimallerin baş sorumlusu görünen Hesseli Philip, kendilerinin mevcut pozisyonuna karşı bu önyargılı olduğunu düşündükleri görüşe tepki gösterdiler. 1526'da kabul edilen "ara dönem" (recess) durumunun devamını istediler. 19 Nisan'da diyete diğer birçok Lutherci ile birlikte, kendilerine daha sonra yaygın olarak Protestan ismini kazandıracak olan resmi bir protesto sundular.³¹⁸ Bu protestoda şu ifadeler yer verilmiştir:

...eğer yukarıda belirtilen madde ile ilgili olarak Majesteleri ve diğerleri ile aynı fikirde olmazsak ve bu konuda çoğunluğa uymazsak, Majestelerinin ve diğerlerinin bizi nazikçe, nezaketle ve hayırseverlikle mazur göreceklere inanıyoruz. Çünkü Speyer'in oybirliğiyle ve yalnızca oybirliğiyle değil açıkça oybirliğiyle kabul edildiği belirtilen önceki kararnamesinin, oybirliği dışında uygun ve yasal olarak iptal edilemeyeceğine inanıyoruz. Ayrıca Tanrı'nın

³¹⁶ Kidd, 240-41.

³¹⁷ Eric Lund (Ed.), *A Documentary History of Lutharanism, From the Reformation to Pietism*, Minneapolis: Fortress Press, 2017, s. 43

³¹⁸ "Bu protesto, beş prens (Saksonya Elektörü Johann, Hesseli Philip, Brandenburg-Ansbach Margrafi George, Braunschweig-Lüneburg Dükü Ernst ve Prens Anhaltı Wolfgang) ve Lutherci on dört imparatorluk şehrinin temsilcileri tarafından imzalanmıştı." Whaley, s. 296-97. Whaley tarihi 22 Nisan olarak belirtmektedir ancak doğru tarih 19 Nisan'dır. Fischer-Galati, "Lutheran Struggle", s. 62-63. "II. Speyer Diyeti'nde, 1526'daki durum yürürlükten kaldırıldı ve Worms Bildirisi'nin uygulanması vurgulandı. Bundan böyle Kiliseden toprak alınmayacaktı. Yanıt olarak altı Lutherci prens ve reformdan geçmiş on dört kent bir Protesto imzaladılar. Bunda "Tanrının onurunu ve her birimizin ruhlarının... esenliğini" ilgilendiren şey için yalnızca Tanrıya yanıt verme hakları olduğunu vurguladılar." Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 52. Lindberg, 176.

yüceliği ve ruhlarımızın kurtuluşu ile ilgili konularda, her insan Tanrıya kendisi cevap vermelidir. Böylece, bu konuda hiç kimse kendini diğer insanların eylemlerinin veya çoğunluk kararlarının arkasına gizleyemez...³¹⁹

Whaley'e göre bu gelişmeyle birlikte Hesseli Philip önderliğinde, Lutherciler cephesinde kendi haklarına saygı göstermeyen bir İmparatora karşı direniş hakları olduğunu savunan bir anlayış gelişti. Philip, artık Habsburglara karşı, Fransa, Venedik, Danimarka ve başta Zwingli olmak üzere İsviçreli reformculardan oluşan bir cephe kurmak istiyordu. Zwinglicilerle aralarındaki teolojik anlaşmazlıkları çözmek amacıyla Marburg'ta organize ettiği ve Luther ve Zwingli'nin de katıldığı toplantıdan ise bir çözüm çıkmadı. Luther ve diğerleri Philip'in İmparatora karşı tutumuna temkinli yaklaşıyorlardı. Luther'e göre Philip, İmparatorun diğer hükümdarlardan biri olduğunu düşünmekte yanılıyordu, o sıradan bir hükümdar değil kendilerinin büyük efendisiydi ve bir hata yapsa bile ona başkaldırmanın meşru bir tarafı yoktu.³²⁰

Tracy'e göre Türkler, Viyana'ya doğru ilerlerken, II. Speyer Diyeti'nde yukarıda anlatılan sebeplerle dini sorunların tekrar bir çıkmaza girmiş olmasından dolayı Luthercilerden yardım alamayan Ferdinand bunun endişesini yaşıyordu. Bu esnada İspanya'daki Şarlken'in yanına giderek son diyetteki durum ve talepleri hakkında bilgilendirme yapan bir Lutherci heyeti, Şarlken'den eğer Ferdinand'ı desteklemezlerse büyük suçlamalara maruz kalacakları yönünde bir yanıt aldı. Şarlken'in yakında Batı'da barışı sağlayıp Alman topraklarına geleceği söyleniyordu. Hem bu hem de Luthercilerin vatanseverliği ağır bastı ve Ferdinand'ı askeri olarak desteklemeye karar verdiler ve Türklerin geri çekilmesine yol açacak kuşatmada yer aldılar. Diyet Ren Palatin Kontunun genç oğlu Philip'in kumandası altında iki taburu kuşatma için yardıma gönderdi. Bu birlikler Kartner Kapısı gibi kritik noktalarda Osmanlı hücumlarını geriye ittiler.³²¹ Fischer-Galati bu yardımın Luthercilerin karşılığında bir vaat almadan Habsburgları Türklere karşı son kez desteklemesi olduğunu söylemektedir. Viyana'dan sonra Protestanlık ve Türklere karşı yardım konusu daha da fazla birbiriyle ilişkili olacaktır.³²²

³¹⁹ Lund, s. 44.

³²⁰ Whaley, s. 298. 22 Nisan 1529'da Saksonya Elektörü, Hesseli Philip, Strassborg, Nürnberg ve Ulm şehirleri arasında Katolikler onlardan birine saldırırsa diğerlerinin ona yardım edeceğine dair bir gizli anlaşma yapıldı. Luther ise Hesseli Philip'e gönderdiği 22 Mayıs 1529 tarihli mektupta böyle bir ittifaktan açıkça rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Lund, s. 44-45.

³²¹ Tracy, s. 12.

³²² Fischer-Galati, "Lutheran Struggle", s. 64.

Doğu cephesinde nisan ayında harekete geçen Osmanlı ordusu ağustos sonunda Budin'e ulaşmıştır. Burası o dönemde Ferdinand'ın birliklerince işgal altında olduğundan gerçekleştirilen kuşatmanın ardından Eylül ayı başlarında ele geçirilmiştir. Bu sefer esnasında Mohaç sahrasından Süleyman'la buluşup ona bağlılığını bildiren Zapolya, Budin'de kral olarak tekrar tahta oturtulmuş ve Viyana dönüşünde yanına şehri korumak için üç bin kişilik bir yeniçeri birliği bırakılmıştır.³²³ Buradan yoluna devam eden Süleyman, Eylül ortalarında Viyana'yı kuşatmıştır.³²⁴ Osmanlı birliklerinin gelişinden haberdar olan Ferdinand şehri terk ederek Batıdaki daha güvenli bölgelere kaçmak zorunda kalmıştır. Sultan Süleyman'ının Viyana'yı Eylül ayının ortası gibi sefer ve kuşatma için çok geç bir tarihte kuşatmış olması zaten başlangıçta bu kuşatmanın sonucunu belirlemiş gibi görünüyordu. Belki şehir kısa sürede düşürülebilecek olsa yine de bu işe böyle bir tarihte başlamak sorun olmayabilirdi. Ancak Viyana surları kuvvetlendirilmişti ve içinde Alman prenslerinden de gelen desteklerle hatırı sayılır bir garnizon vardı. Saldırıları bir sonuç vermedi. Ekim ayıyla birlikte soğuklar iyice arttı ve üç hafta süren kuşatma kaldırıldı. Viyana Kuşatması, Osmanlı kaynaklarınca daha farklı yansıtılsa da Süleyman'ın ilk başarısızlığı olarak görülebilirdi.³²⁵ Şarlken için de şehre desteğe gitmemesi İmparatorluğun korunmasının kendisi için birinci öncelik olmadığı mesajını vererek kötü bir imaj oluşturmuştu.³²⁶

McNeill'e göre Viyana, sultanın ve Osmanlıların gücünün sınırlarını gösteren bir noktaydı.³²⁷ Askeri lojistik olarak Avrupalı güçlerden üstün olan Osmanlılar için bile İstanbul-Viyana mesafesi başarılı bir askerî harekât gerçekleştirmek için çok uzun kalan bir mesafeydi. Osmanlı tarihlerinde kalenin çok güçlü olmasının yanında uzun mesafeden gelindiği için büyük topların getirilmemesi de bir sebep olarak zikredilir.³²⁸

³²³ Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 89. Osmanlı kaynaklarında Viyana kuşatmasına Zapolya'nın teşvikiyle karar verildiği bilgisi yer almaktadır. Erkan, s. 146.

³²⁴ Solakzade'de kuşatma öncesinde garnizon kuvvetleriyle Osmanlı öncü birlikleri arasında Osmanlıların galip geldiği bir çatışma yaşandığı bilgisi de yer almaktadır. Lokmacı, s. 574.

³²⁵ Hammer, s. 101. Luther de arkadaşına yazdığı 28 Ekim 1529 tarihli mektupta kuşatmanın sonucunu bu şekilde değerlendirmektedir: "*Türklerin Viyana'yı nasıl tahrip ettiğini ve sonrasında -Tanrı'nın bir mucizesi olarak gördüğümüz bir şekilde, Almanya'dan umutsuzca kaçıp gittiklerini biliyorsunuz.*" Currie, s. 198.

³²⁶ Kleinschmidt, s. 116.

³²⁷ William H. McNeill, *Avrupa'nın Bozkır Sınırları: Osmanlı'nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu? S. Erdem Türközü (Çev.)*, Ankara: Nika, 2017, s. 54. Paul Coleş, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, Vecdi Bürün (Çev.). İstanbul: Ötüken, 1975, s. 119-20.

³²⁸ Lokmacı, s. 575.

Bu başarısızlığa rağmen Osmanlı kaynaklarına göre Yahya Paşazade Bali Bey'in Oğlu Mehmed Bey emrindeki akıncıların Bavyera'daki Ratisbon (Regensburg) ve daha kuzeyde bugünkü Çekya sınırları içerisinde yer alan Brün'e kadar akınlar düzenleyip Budin'e altmış bin esirle dönmeleri³²⁹ Almanlar için korku oluşturan bir unsur olmuştur.

Bu sefer esnasında Viyana'ya 1.000 km uzaklıkta, kuzey İtalya'da bulunan Şarlken'in 23 Eylül tarihli iki mektubu farklı düşünceler barındırmaktadır. Halası Margaret'e yazdığı mektupta:

Kardeşime yardıma şahsen gitmeye tamamen azimli ve kararlıyım. Çünkü onun ihtiyacı çok büyük ve tehdit o kadar büyük ki sadece onu değil bütün Hristiyanlığı risk altında bulunduruyor. Görevimin getirdiği sorumluluk, kardeşçe dostluğun gereklilikleri ve bana çok iyi bir kardeş olduğu için onu terk edemem ve etmemeliyim.

diyordu. Ancak kardeşine gönderdiği mektup farkı tondaydı. Tehlikenin farkında olmasına rağmen İtalya'daki durumu kontrol altında tutmadan Viyana'ya giderse İtalya'daki düşmanlarının bir araya geleceğini ve hatta Fransa'yı da bu topraklara davet edeceklerini söylüyordu. Ferdinand için şimdilik verebileceği tek taviz Papa ile Roma yerine, oradan Almanya'ya daha çabuk ulaşabileceği Bologna'da buluşmaya karar vermek olmuştur.³³⁰

Luther de bu olayı hem bir şükür vesilesi hem de bir propaganda aracı olarak görmüştür. Frederick Myconius isimli arkadaşına gönderdiği 7 Kasım 1529 tarihli mektubunda *"Tanrı bizim için savaştı ve onları muhteşem bir korkuyla uzaklaştırdı. Tanrıya bize duvar olması ve meleklerini bize yardım için göndermesi için yalvarmalıyız."* derken Nicholas Hausmann'a gönderdiği üç gün sonraki mektubunda ise:

Tanrının yolunda güçlü ol Nicolas ve Türklerden korkma. Mesih ve Peygamber Daniel yaşıyor. İncili ihmal ettiğimiz için bizi cezalandırmasına rağmen Almanya'ya boyun eğdiremeyeceğini umuyoruz. Türklerin karargahlarından kaybolup gitmeleri gerçekten bir mucizedir ve insanları Mesih'in siyasi ve

³²⁹ Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı, II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 847. *"Ammâ ki hîn-i muhâsarada asâkir-i müslimin kâfir sitân ellerine akın idüb mânenî ateş-i suzân yakdılar ve Nemse ve Alâmân hudûdinin tâ varub öte ucuna çıkdılar."* Lokmacı, s. 575

³³⁰ Parker, s. 189-190. Parker, Şarlken'in Avusturya'nın kaybının İtalya'daki menfaatlerinin kaybına göre "daha az kötü" olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. Şarlken'in bu dönemki çekinceleri hakkında bkz. Kleinschmidt, s. 119-126.

manevi muhalifleri olan Türk Yecüc ve Papa Mecüc'ün devrileceği kıyamet gününün yaklaştığına inandırır.³³¹

4.3. ALMAN SEFERİ VE NÜRNBERG DİN BARIŞI 1532

Whaley'e göre Viyana'nın kuşatılması Almanların hafızasında korku dolu bir hatıraydı ancak Osmanlıların bu şehri alamaması büyük bir sevinç de yaratmıştı. Habsburglar bu cephedeki durumun ciddiyetinden dolayı İmparator'u tekrar bu bölgeye davet ettiler. Habsburglar, bölgeleri bölüşürken zengin İspanya Şarlken'in payına düşmüştü, Hollanda'yı ise Şarlken ve Ferdinand'ın halası yönetiyordu. O dönem için önem derecesi daha düşük olarak değerlendirilebilecek olan doğudaki Avusturya'nın yönetimi Şarlken tarafından küçük kardeşine devredilmişti.³³² Şarlken, burası ile birlikte Alman topraklarındaki siyasi ve ekonomik sorunlarla ilgilenme görevini de kardeşine devretmişti. Ferdinand'ın Şarlken kadar askeri ve ekonomik gücü yoktu. Osmanlılara karşı ağabeyinden sürekli yardım istemişti. Ancak Şarlken ona yardım etmekten ziyade Ferdinand'dan İtalya'daki çatışmalar için askeri ve ekonomik yardım istemişti. Şarlken askeri harcamaları için sürekli olarak Burgonya'dan miras kalan Hollanda'nın zengin topraklarını yöneten halasından da yardım istiyordu.

Viyana kuşatması Şarlken'in en azından Osmanlı tehdidini daha ciddiye almasına yol açtı. Daha önce bu meseleyi Zapolya ile anlaşılarak ve Osmanlılarla çatışmaya girmeden halletmesi noktasında kardeşine tavsiyeler vermekle yetinmişti.³³³ Dokuz yıl uzak kalmış olduğu Alman topraklarına, 1530'da diğer çözülmesi gereken sorunların yanında Türk tehdidinin ulaştığı ciddi boyuttan da dolayı yola çıktı. Öncesinde ise Cenova'ya uğrayacak ve Papa'nın elinden İmparatorluk tacını giymek için Bologna'ya geçecektir. Alman topraklarında ise Şarlken'i çetin müzakereler bekleyecektir. Gerek Katolik gerekse Lutherci Alman prensler, zaten pek sıcak yaklaşmadıkları

³³¹ Currie, s. 198-199.

³³² "Ferdinand, büyükbabası tarafından asıl düşünülen varisti. Şarlken'le Ferdinand arasında tamamiyle değişken bir ilişki vardı. Avusturya Krallığı'nın Ferdinand'a verilmesine ilişkin öngörülere Şarlken'in şiddetle karşı çıkmış olması bu durumun altını çiziyordu. Şarlken, ancak Worms Diyeti'nde Avusturya ile ilgili tüm haklarını Ferdinand'a devrettiğini açıkladı." Whaley, s. 163.

³³³ Şarlken, İtalya'da daha fazla vakit geçirmeyip kendisine destek için Almanya'ya gelmesini talep eden Ferdinand'a gönderdiği 15 Ocak 1530 tarihli mektupta, Türklere karşı savaş konusunda sadece kendi gücünün yetmeyeceğini, bunun için destek bulması gerektiğini söylemiş ve kardeşinden bazı fedakarlıklar gerektirse de Padişahla barış sağlamasını istemişti. Karl Brandi, *The Emperor Charles V, The Growth and Destiny of a Man and a World-Empire*, C.V. Wedgwood (Çev.). Londra: Jonathan Cape, 1971, s. 272-273.

Habsburgların, Macaristan hakimiyeti için verdikleri savaşa kesinlikle destek vermemek noktasında kararlıydılar. Habsburgların gücünü artıracak bir çaba için Macaristan'da Osmanlılarla çarpışmalarının kendileri için hiçbir anlamı yoktu. Ancak Osmanlıların Viyana ve Alman topraklarına saldırması durumunda bu duruma sessiz kalamazlardı. Hem hem Katolik prenslerin hem de Luthercilerin birleştikleri nokta buydu.

Ranke'ye göre Osmanlılarla sürüp giden sonuçsuz mücadeleler ve elçilerin İstanbul'dan getirdikleri haberler Ferdinand'ın endişelerini arttırmıştı. Şarlken'e gönderdiği 17 Mart 1531 tarihli mektupta Macaristan'ın Türklerin eline geçmiş olmasının mantığa ve onura aykırı olmasından yakınıyor ve bunun onlara Avrupa kapılarına açarak bir taraftan Bohemya ve Moravya'ya diğer taraftan Avusturya ve İstirya'ya ulaşmalarından endişe ediyordu. Sonraki mektuplarında da Osmanlıların ilerleyişleri şüphe verici olduğundan dolayı hazırlıklarını ertelememesini ve kendi gücünün az olduğunu söylüyordu. Bu dönemde iki kardeşin politikasını da Osmanlıların ilerleyişi belirliyordu. Almanya'nın bölünmüşlüğü önlerindeki en büyük engel olarak görüyorlardı. Ferdinand, Luther'in yandaşlarının yardım etmek isteseler bile bundan çekineceklerini çünkü Türkler yenilirse bütün gücün kendilerine döneceğinden endişe ettiklerini söylüyordu. Kendisinin tavsiyelerinden her zaman etkilenen Şarlken'den inanç esaslarının temellerinden taviz vermeden Luthercilerle anlaşmasını açık açık istiyordu. Çünkü Luthercilerin Türklere karşı yardım sağlamasındaki en önemli etken kendilerini inançları konusunda güvende hissetmeleriydi.³³⁴

Setton'a göre Şarlken'in "Orta Çağın Son İmparatoru" veya "Son İmparator" olarak görülmesindeki en sembolik öğelerden biri Bologna'da Papa'nın elinden taç giymesi olmuştur. Bu, ondan önce yüzyıllardır yapılmayan bir törendi ve sonrasında da neredeyse hiç yapılmayacaktı. Kısa bir süre önce Roma'nın İmparator'a bağlı birliklerce tahrip edilmiş olması iki tarafın da birbirine temkinli yaklaşmasını gerekli kılıyordu. Şarlken kendi konumunu da etkileyebilecek bu hareketin kendisinin herhangi bir bilgisi ve emri olmadan gerçekleşmiş ve onu da büyük bir üzüntüye sokmuş olan bir durum olarak yansıtmıştır. Papa, Roma'dan Habsburg birliklerinin

³³⁴ Leopold von Ranke, *History of the Reformation in Germany*, s. 677-680.

çekilmesi karşılığında Habsburg karşıtı ittifaktan çekilmişti ancak Şarlken’le güvensiz ilişkisi devam ediyordu.³³⁵ Tören için büyük hazırlıklar yapıldı ve tören alanı Roma İmparatorluğu’nun simgeleriyle bezendi. Elton’a göre Şarlken, bu törenle Avrupa’da bir İmparatorun olduğunu ve Batının İmparatorunun kendisi olduğunu vurguluyordu.³³⁶

Şarlken 11 Ocak 1530 tarihli mektubunda Ferdinand’a hitaben ‘imparatorluğun durumu’nu bildiren bir mektubu gizlice gönderdi. “*Çünkü bu konuları sizden başka kimsenin bilmesine güvenmiyorum*” diyordu. Kardeşinin Türklere karşı mücadelesinde onu destekleme konusunda tam kararlılığını vurgularken diğer prenslerin ona yardım göndermekten kaçındığını ifade etmiştir: “*Çünkü esas olarak biz kardeşiz ve sizin refahınızın büyük bir kısmının benimle aynı olduğunu düşünüyorlar. Bunda hiç şüphe yok. Biz ikimiz aynıyız.*” İlerleyen satırlarda Ferdinand’ı Türklerle barış yapmaması konusunda uyarıyordu. Çünkü “*senin bölgede kendini serbest bulursa kendine*” imparatorluğa saldırmak için “*yeni bir hedef bulacaktır*” demiştir. Ayrıca Papa’nın Türklere karşı bütün Hristiyanlığı birleştirme projesine olumlu bakıyordu. Bunun ileride daha fazla yardım sağlayacağını düşünüyordu ve Almanya’ya gelerek dini sorunları çözmeye isteginden bahsediyordu.³³⁷

Whaley’e göre Şarlken’in Alman topraklarına gelirken temel olarak çözmeyi planladığı üç sorun vardı: Dini ayrışmaları sonlandırmak, Kardeşi Ferdinand’ı Romalıların Kralı seçtirerek veliahtlığını garanti altına almak ve Türklere karşı yardım elde etmek. Viyana Kuşatması’nın atlatılması ve Fransa ile 1529’da tekrar sağlanan barışın ardından Alman topraklarına dokuz yıl sonra geri dönen Şarlken, her tarafı dinleyip dini sorunlara bir çözüm bulma amacındaydı.³³⁸ Bu dönemin en önemli olaylarından biri de din sorununun ve Türk tehdidinin yine birinci gündem maddesi olduğu, Şarlken’in diyetin dikkatini Türk tehdidine çekmek, İmparatorlukta konsensüs sağlamak ve din sorununa bunlardan sonra eğilmek amacıyla olduğu 1530 yılındaki Augsburg Diyeti olmuştur. Şarlken, 21 Ocak 1530 tarihli diyet çağrısında;

Bugün, siz sevgili bağlılarımıza Roma İmparatorluğu yetkisiyle ve sizin imparatorluğa ve İmparatora olan bağlılığınızın yüklediği ödevle belirlenen

³³⁵ Setton, *Papacy and the Levant, 1204-1571*, s. 398-99.

³³⁶ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 112.

³³⁷ Parker, s. 191-192.

³³⁸ Whaley, s. 299.

günde Augsburg'ta bulunmanızı istiyoruz. Bizle birlikte Kutsal İmparatorluğa bağlı tüm elektörlerimizin, prenslerimizin ve mülklerimiz Hristiyanlığa yönelik Türk istilasına karşı neler yapılacağını görüşmesini, tartışmasını ve ne gibi görevler üstlenilebileceğini karara bağlamasını ve Hristiyanlık üzerindeki tartışmaların herkes dinlenerek çözüme bağlanmasını...”

istediğini söylüyordu.³³⁹ Rady de Alman prenslerinin aralarında dini farklılıklar olduğu sürece Türklere karşı faydalı bir harekette bulunulamayacağını söyleyerek din sorunu çözülmeden başka bir probleme eğilmek istemediklerini söylemektedir. Almanlar, bu şekilde Şarlken'in öncelik sıralamasına karşı çıkınca öncelikli olarak din sorunu gündeme getirilmiştir.³⁴⁰

Whaley, Şarlken'in Luthercilerden kendi inançlarının ne olduğunu tam olarak yazılı bir metin halinde açıklamalarını istediğini söylemektedir. Luther yasaklı olduğu için arkadaşı Melanchthon, biraz da uzlaşmacı olarak kendi inançlarını maddeler halinde hazırladı. Lutherciliğin Amentüsü olan ve Augsburg Diyeti'nde sunulan bu metin “*Augsburg Bildirgesi*” (*Confessio Augustana*) olarak anılır. Katolik otoriteler bu metne sıcak yaklaşmadılar ve Lutherciliğin yasaklı bir inanç olarak kalmasında ısrar ettiler. Katolikler tarafından Johannes Eck önderliğinde sundukları kendi inanç esaslarını içeren “*Confitatio*” da Lutherciler tarafından reddedildi. Bir çözüm çıkmayan bu görüşmelerde Şarlken ve Katolikler tarafından Worms Bildirisi esaslarının uygulanması gerekliliği tekrar kabul edildi. Dindeki her türlü yenilik yasaklanacak, Katolik uygulamalar İmparatorluğun her yerinde uygulanacak ve Lutherciler tarafından el konulan kilise mülkleri en kısa sürede geri verilecekti.³⁴¹ 24-29 Ağustos tarihleri arasında sorunların görüşülmesi için daha küçük komisyonlar kurulsa da bunlardan da bir sonuç çıkmadı. 22 Eylül'de İmparator diyeti sonlandırdı ve Luthercilere burada alınan kararlar düşünceleri için 15 Nisan 1531 tarihine kadar süre tanıdı. Bu tarihe kadar kendilerine dokunulmayacak ancak onlar da Katoliklere karşı herhangi bir saldırıda bulunmayacaklardı. Şarlken, ayrıca kendilerine kilise sorunlarının çözümü için bir yıl içinde bir konsil toplama sözü de verdi. Ancak Schaff'a göre ilgili sürenin sonunda da çıkacak bir savaşın Türklere yarayacağı

³³⁹ Kidd, s. 258.

³⁴⁰ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 54.

³⁴¹ Whaley, s. 300

endişesi ve kardeşinin veliaht ilan edilmesi isteği sebebiyle Bavyera Dükleri ile ilişkileri iyi olmadığı için çekingen davranmak zorunda kaldı.³⁴²

Papalığın da dini sorunların çözümü için konsil toplamaya istekli görünmemesi teolojik noktada bir anlaşmaya yönelik her çözüm seçeneğinin sonuçsuz kaldığını gösteriyordu. Augsburg Diyeti'nden sonra Katolikler ve Şarlken askeri seçeneği de görüşmeye başladılar. Bu görüşmeler esnasında, Şarlken, İtalya'daki askeri komiserine “*dini konuda bir zor kullanılması gerekmesi ihtimaline binaen*” kuzeye doğru ilerlemek için bir ordu toplamasını emretti. İki tarafın uzlaşmaz şekilde kendi inanç esaslarını dikte etmesiyle Augsburg Diyetinden de din sorununun çözümü açısından bir sonuç çıkmayınca artık hiçbir ‘*ara dönem*’ için uzlaşma istemeyen Katolik prenslerin eli güçlendi. Onlar, İmparator’a askeri çözümünden başka seçenekleri kalmadığını ifade ediyorlardı. Rady’ye göre Katoliklerin isteği basit ve inandırıcı olsa da ne 1530’da ne de sonrasında bu çözüm şekli Şarlken için imkânsız görünüyordu: Fransa ve Türkler, İmparatorluk içindeki bir kargaşadan hemen faydalanacaklardı; prensler birbirleriyle savaşırken köylüler isyan edebilirlerdi ve en önemlisi Şarlken’in böyle bir mücadeleyi sürdürmek için yeterli askeri ve parası yoktu.³⁴³ Şarlken, eşine yazdığı 13 Haziran 1531 tarihli bir mektupta

Bu yılki planlarımı değiştirmek zorunda kaldım. Çünkü Hristiyanlığın iyiliği buna bağlı olduğu için konsey etrafında yararlı bir çözüm bulmayı umuyordum. Ancak Papa’nın ve En Hristiyan Kral’ın gündeme getirdiği zorluklar devam ediyor ve ciddi tehlikeler içeriyor. Konsey ertelendikten sonra Almanya’da işler gittikçe daha da kötüleşiyor. Bu durum Osmanlı tehlikesini o kadar arttırıyor ki, en kötüsünü önleyebilmek için Luthercilerle anlaşmaya varmayı ve aynı yıl oraya geri dönebilmeyi düşündüm.”

diyordu.³⁴⁴

Tüm bu çekincelere rağmen Augsburg Bildirgesi Şarlken tarafından da reddedildi ve Luthercilerin Katolikliğe dönmeleri için onlara süre tanındı. İmparatorluğun en yüksek makamı olan İmparatorluk Divanı’na (Kammergericht) Augsburg Diyeti’nin kararlarını uygulamak ve Lutherciliğin daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla olağanüstü yetkiler tanınmıştı. Geline durumunda Luther, Melanchthon ve diğer önde gelen Lutherci teologlar da Philip’in İmparatora karşı silahlı direniş fikrine sıcak

³⁴² Schaff, s. 394-95.

³⁴³ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 55.

³⁴⁴ Brandi, s. 315.

bakmaya başlamışlardı. Saksonya hukukçuları da bu noktada destekleyici argümanlar ortaya koyuyorlardı.³⁴⁵ Luthercilerin, diyetin kararlarına cevabı kendi aralarında bir askeri ittifak olarak Şubat 1531’de Schmalkalden Birliği’ni kurmak olmuştur. Nisan ayında da Luthercilerin liderleri, dini meselelerin çözümü için bir konsil toplanana kadar Şarlken’in kendilerine karşı şiddet hareketlerine girililmeyeceğine dair bir garanti vermemesi durumunda Türklere karşı herhangi bir yardımda bulunmayacaklarını açıkladılar.³⁴⁶

Alman Seferi öncesindeki yıllarda Katolik ve Lutherci taraflar arasında görüldüğü üzere gerilim iyice tırmanmıştır. Artık askeri bir çözüm daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Luther de Hesseli Philip’e daha önce yazdığı mektupta askeri gruplaşmalara karşı olduğunu söylemiş olsa da 1531 tarihli “Sevgili Alman Ulusu’na Uyarı” adlı yazısında gelinen kaçınılmaz duruma da değinmiştir:

...ruhani görevle donatılmış bir vaiz olarak savaş açmak, savaşa tavsiyesinde bulunmak ve onu kışkırtmak benim için uygun değildir, daha ziyade savaştan caydırmak ve şimdiye kadar tüm gayretimle yaptığım gibi barışa yönlendirmektir. Bütün dünya buna tanıklık etmelidir. Ancak düşmanlarımız barış değil savaş istiyor. Şimdi savaş çıkarsa, kalemimi kesinlikle kontrol altında tutacağım ve sessiz kalacağım ve son ayaklanmada (1525 Köylü İsyanları) yaptığım gibi müdahale etmeyeceğim. Hiçbir piskopos, rahip veya keşiş hayatta kalmasa ve ben de yok olsam bile meselelerin kendi akışına gitmesine izin vereceğim...Ayrıca savaş çıkarsa -ki Tanrı korusun, katil ve kana susamış Papa yanlılarına karşı kendilerini savunanları kınamayacağım, ya da başka birinin onları kışkırtıcı bir şekilde azarlamasına izin vermeyeceğim. Onların eylemlerini kabul edeceğim ve bunu meşru müdafaa olarak kabul edeceğim.³⁴⁷

Bu yıllarda Katolikler ve Lutherciler arasındaki durumu karmaşıklaştıran bir diğer husus Ferdinand’ın veliahtlığı olmuştur. Alman topraklarına gelirken, Şarlken’in temel amaçlarından biri de yukarıda bahsedildiği üzere kardeşi Ferdinand’ı “Romalıların Kralı” olarak ilan ettirmektir ki Elton kendisine 1522’de bu noktada söz verdiğini söyler.³⁴⁸ Bu, Şarlken’den sonra onun imparator olması demektir. Bu unvanın verilmesi, son dönemlerde veliahtlık ve imparatorluk seçimi meselesinin çözümü için uygulanmaya başlayan bir sistemdi. Şarlken, bu amacına ulaşmak için de Alman unsurlar arasında dengeli bir politika ve strateji yürütmeliydi. Burada hem Luthercilerin hem de Katoliklerin iş birliği gerekiyordu. Bu yüzden bu aşamada

³⁴⁵ Whaley, s. 300-301.

³⁴⁶ Lindberg, s. 46. Rady, *Emperor of Charles V*, s. 57.

³⁴⁷ Lund, s. 49.

³⁴⁸ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 112-113.

şiddete başvurulamazdı.³⁴⁹ Şarlken, Ferdinand'ın seçimiyle onu Alman topraklarının fiili hükümdarı haline getirerek batıdaki mücadelesine odaklanmayı planlıyordu.³⁵⁰ Rady'ye göre Saksonya Elektörü Johann ise Ferdinand'a bu unvanın verilmesine kesinlikle karşı çıkıyordu. Lutherciler'in de onu desteklemesinin yanında Bavyera'nın Wittelsbach Hanedanı'ndan Dük Wilhelm bu konuda Ferdinand'a rakip olarak çıkmıştı. Johann azınlıkta kaldı ve Ferdinand seçildi. Johann, 1531'de gerçekleşen bu seçimin hukuksuz olduğunu savundu. Wilhelm bir Katolik olmasına rağmen Ferdinand'ın seçimi üzerine Schmalkalden Birliği ile bir ittifaka girdi³⁵¹ ki Katolik desteği Şarlken için hem Luthercilere hem de Türklere karşı mücadelesinde çok önemliydi.³⁵²

Augsburg Diyeti döneminde Alman toprakları üzerindeki Türk tehdidi Luther'in mektuplarında önemli bir yer tutuyordu:

Türk, gelecek yıl barış için söz veriyor ama Almanya'ya dönme tehdidinde bulunuyor. Hatta yanında Tatarları da getirecekmiş. Ancak Tanrının Sözü ve dualarımız onlara karşı savaşacaktır.” “Türkleri ve Muhammed'i ve onların bedenlerimize ve ruhlarımıza yönelttikleri şeytani öfkeyi düşündüğümde oldukça heyecanlanıyorum. Ancak böyle zamanlarda Cennette oturan kişi benim ricamı duyana kadar hararetle dua edeceğim. Kendi evindeymiş gibi görünen o kukuletalı keşişleri görünce çok üzüldüğünü görüyorum. Ancak bu iki diyarın şiddetli saldırılarına seyirci kalmak ve dimdik ayakta durmak kaderimizdir ve bu saldırı kurtuluşumuzun bir işaret ve habercisidir.” “Cinayetlerden ve Tanrının ve Onun sözünün hor görülmesinden başka bir şey duymadığım için, Tanrı'nın gazabının şişesini Kuzey Almanya'ya dökmesinden korkuyorum. Benim senin için dua ettiğim gibi sen de benim için dua et. Çünkü Türk kendini boşuna silahlandırmıyor.”³⁵³

Alman topraklarında bu gelişmelerin yaşanmasının hemen ardından gerçekleşen Süleyman'ın Alman Seferi olarak anılan seferi Osmanlı tarihindeki en dikkat çekici hareketlerden biridir. Macar tarihçi Gabor Agoston, Kanuni'nin Alman topraklarına yaptığı seferin Şarlken'in Papa'dan taç giyme törenine bir karşılık olduğunu belirtir. Yani ona göre bu öncelikle askeri değil sembolik bir seferdir ve daha çok Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın planı olarak ortaya çıkmıştır. Agoston, bu sefer hakkında bunu söylerken Osmanlı tarihçisi Uzunçarşılı'nın Kanuni'nin bazı seferlerini sırf

³⁴⁹ Lindberg, s. 231.

³⁵⁰ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism: 1520-1555*, s. 44.

³⁵¹ Rady, *Emperor of Charles V*, s. 57.

³⁵² Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism: 1520-1555*, s. 44.

³⁵³ Luther'in 18 Nisan, 23 Nisan ve 8 Mayıs 1530 tarihli mektupları. Currie, s. 207-11.

gösteriş için yaptığını söylemesiyle³⁵⁴ aynı noktaya gelmektedir. Agoston'un bu noktadaki en önemli dayanak olarak İbrahim Paşa'nın büyük paralar harcayarak Venedikli ustalara bir imparatorluk tacı yaptırmasını ve Süleyman'ın bu sefer esnasında Belgrad'da iken bu tacı giymesini göstermektedir.³⁵⁵ Diğer bir Macar tarihçi Pal Fodor'a göre ise büyük hükümdarların sırf simgesel amaçlarla bütün ordusunu toplayıp büyük ekonomik külfetlere katlanarak bir askeri sefere girişebileceğini düşünmek makul değildir.³⁵⁶

Süleyman'ın Habsburglarla İmparatorluk mücadelesinin sembolik ifadelerinin dışında somut sebepleri de vardı. Sorunu kökünden çözmek istediği söyleniyordu ve Osmanlı kaynaklarına göre bu sefere “*İspanya kralının kastına*” çıkıyordu.³⁵⁷ Süleyman'a ve Osmanlı kaynaklarına göre Şarlken, İmparator değil sadece İspanya Kralı'ydı.³⁵⁸ Dünyanın tek gerçek hâkimi ve tek gerçek İmparator Sultan Süleyman'ın kendisiydi. Bir diğer sebep Ferdinand'ın Macaristan üzerindeki egemenlik planlarından vazgeçmemesiydi. Budin'i başarısız olarak kuşatmış³⁵⁹ ve bu hareketinin sonucunu iyi tahmin eden ağabeyi Şarlken tarafından bundan dolayı mektup yoluyla azarlanmıştı.

Şarlken'in Bologna'da taç giyme töreninin ardından Alman topraklarına gelmesi Osmanlıların yeni sefer hazırlıklarıyla aynı zamanlara denk geliyordu. Bu esnada, Osmanlı hükümetinde gücünün zirvesinde olan ve Avrupa'daki monarşilerde yaşanan gelişmelerden devamlı haberdar olan Veziriazam İbrahim Paşa'ya Bologna'daki törenle ilgili de Venedikliler tarafından haber ulaştırılmıştı. Daha bu hazırlıklar esnasında, Venedik elçisi Pietro Zen'e “*Benim yüce efendimden başka nasıl bir İmparator olabilir.*” diyordu. Osmanlı tarihçisi Celalzade de hükümet vazifesi ile iştigal etmiş olmasından dolayı bu törenin anlamını bilerek şikâyetle bulunuyordu. Habsburgların, imparatorluk unvanı ile birlikte dünya hakimiyeti iddialarından rahatsızlık duyan veziriazam yeryüzünde sadece bir imparatorun olabileceğini

³⁵⁴ Uzunçarşılı, s. 294.

³⁵⁵ Venediklilere yaptırılan taç ve bunun sembolik anlamı için bkz: Gülru Necipoğlu, “Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry”, *The Art Bulletin*, Vol. 71, No. 3, (1989), s. 401-427.

³⁵⁶ Fodor, s. 69.

³⁵⁷ Muhittin Kapaşahin, *Kanuni'nin Batı Politikası*, İstanbul: Gökkuşbu, 2008, s. 116.

³⁵⁸ Necipoğlu, s. 411.

³⁵⁹ Kapaşahin, s. 115-116.

söylüyor ve Osmanlılara karşı güçlerini birleştiren Şarlken ve Papa VII. Clement'i bozguna uğratmakla tehdit ediyordu.³⁶⁰

1530 ve 1531 yılları boyunca dört bir yandan Osmanlıların karadan ve denizden, İtalya ve Avusturya üzerine harekete geçeceğine dair haberler geliyordu. Necipoğlu'ya göre beklenen seferden önceki gergin aylarda Papalık, Osmanlı kara ordusunun Habsburgların Avusturya ve Macaristan'daki topraklarını işgal ederken, deniz güçlerinin de bütün İtalya'ya hatta Kilise'nin topraklarına karşı da saldırıya geçeceğini düşünüyordu. François, Venedik elçisine, “... *Türk, bazı deniz seferleri gerçekleştirecek... belki Roma'ya kadar gidecek. Sultan Süleyman sürekli “Roma'ya, Roma'ya” diyormuş, İmparatordan ve onun İmparator (Caesar) unvanını kullanmasından nefret ediyormuş. Çünkü o, Türk, kendisine İmparator diyormuş.*” diyordu. Gerçekten de daha o dönemde Habsburglara karşı bir ortak Osmanlı-Fransız harekâtı düşünülüyordu. Bunun için veziriazam, Alvise Gritti (1480-1534)³⁶¹ yoluyla Venedik limanlarına erişim hakkı istemişti. Birlikte gerçekleştirilecek saldırının ardından, sultanın İtalya'yı kendi himayesi altına alacağına, François'yı kuzey İtalya'nın meşru hükümdarı yapacağına ve güney İtalya'ya da kendisine bağlı bir kral atayacağına inanılıyordu. Bu makam için Alvise Gritti düşünülüyordu. İbrahim Paşa, Venedik elçisi Pietro Zen'e özgüvenli bir şekilde, Roma'yı ele geçirdikten sonra sultanı çok seven Venedik asillerini ziyarete geleceğini söylüyordu. Ancak kararsız Fransız ve Venediklilerle gereken koordinasyon sağlanamadığı için öngörülen İtalya seferi rafa kalktı ve sultan kara ordusuyla 1532'de Viyana'ya doğru harekete geçti.³⁶²

Luther bu dönemde Osmanlı tehdidi ile Lutherciliğin ilişkisini açık bir şekilde ortaya koymuştur:

Halkımız size İmparatordan bahsetmiş olacak çünkü bu uzun bir hikâye. Şu çok açık ki yakında Almanya'ya gelmeyi planlıyor. Eğer Viyana'da olduğu gibi Türkler onu başka bir düşünceye sevk etmezse bize karşı çok öfkeli olacağı açıktır. O zaman, en gururlu Bavyera Düklerini, sapkın prenslerden alçakgönüllülükle yardım istemeye zorlamıştı. Çünkü Türk baharda Almanya'ya dönme kararlı olduğundan, Macaristan'da geçireceği zamanı erteliyor.”³⁶³

³⁶⁰ Necipoğlu, s. 411.

³⁶¹ Alvise Gritti (1480-1534), Andrea Gritti'nin oğlu olup İbrahim Paşa ve Sultanla yakın ilişkiler kurmuş ve Osmanlı-Venedik ilişkilerinde önemli bir yeri olmuştur.

³⁶² Necipoğlu, s. 411.

³⁶³ Luther'in Nicolas Amsdorf'a 2 Kasım 1530 tarihli mektubu. Currie, s. 254.

1532 yılının haziran ayında ise şunları söylüyordu:

İmparator ile aramızdaki dini konulardaki barış görüşmelerinden ne bekleyeceğimi bilmiyorum. Bizimkiler, Türk'ün büyük bir orduyla Ferdinand ve Şarlken'e saldırmak üzere Almanya üzerine ilerlediğini yazıyordu...İmparator'un vaat edilen yardım için Alman prenslerine başvuracağı, diyet ve barış görüşmelerini yakında sonlandırılabilceği söyleniyor.³⁶⁴

Luther, Katoliklerle anlaşmaya varılıp Lutherci kuvvetlerin toplanmaya başlaması esnasında da Saksonya kuvvetlerinin komutanı olarak seçilen ve kendisinden dua isteyen Brandenburg'lu Prens Joachim'e 3 Ağustos'ta gönderdiği mektupta iyi dileklerini ve dualarını iletliyordu.³⁶⁵

Ranke'ye göre Osmanlıların harekete geçtiği yıl 17 Nisan'da Regensburg'ta toplanan diyetle İmparator uyruklarından kendisine daha önceden söz vermiş oldukları yardımı arttırmalarını istemişti. 20.000'i hafif süvarilerden oluşmak üzere 90.000 kişilik bir güce ihtiyaç duyulduğuna dair savaş konseyinin bir görüşü mevcuttu. Şarlken, imparatorluktan 60.000 kişi temin etmeye çalışıyordu. 30.000 askeri de masraflarını karşılayarak kendisi temin edecekti. Ancak imparatorluk delegeleri böyle bir miktarı toplamaya yanaşmıyordu. Daha önce söz vermiş oldukları 48.000 kişilik kuvvet dahi öncesinde görülmemiş bir güçtü. İmparator bu kuvvetlerin 15 Ağustos'a kadar Viyana'da toplanmasını istedi. Ancak bu kuvvetlerin toparlanması Luthercilerle uzlaşmaya bağlıydı. Ateşli silah ve barut için yardımına başvurduğu Strasburg, Augsburg, Ulm, Nürnberg, Konstanz ve Frankfurt gibi şehirlerin hepsi Reform yanlısıydı. Ayrıca Katolikler de dışa yönelik bir yardımın öncesinde Almanya'da iç barışın sağlanmasına bağlı olduğunu savunuyordu.³⁶⁶

Fischer-Galati de Şarlken'in, Luthercilerin din sorunları çözülmeden Türklere karşı yardımda bulunmayacaklarına dair son ifadelerine karşı, onlara bu konularda çeşitli vaatlerde bulunarak yaklaşan Türk tehdidine karşı mücadelede elini güçlendirmek istediğini söyler. En sonunda Luthercilerin Türklere karşı yardım vaatlerini yerine getirmelerine, Almanları kendi inançlarına çekme gayretlerinden vazgeçmelerine ve Ferdinand'ı "Romalıların Kralı" olarak seçmelerine karşılık olarak Luthercilerin o

³⁶⁴ Luther'in aynı kişiye 23 Haziran 1532 tarihli mektubu. Currie, s. 279.

³⁶⁵ Martin Luther, *Letters of Spiritual Counsel*, Theodore G. Tappert (Ed.), 2006, Louisville, KY: Westminster John Knox Press, s. 330-331.

³⁶⁶ Leopold von Ranke, *History of the Reformation in Germany*, s. 682. Steven Beller, *Kısa Avusturya Tarihi*, Kadir Purde (Çev.). Kronik: İstanbul, 2023, s. 69-72.

zamana kadar edinmiş olduğu coğrafi sınırların tanınmasını kabul edeceğini bildirdi. Şarlken, kendisini bunu yapmak zorunda hissetmişti çünkü Luthercilerin de desteği olmadan İmparatorluğu Türklere karşı savunması mümkün görünmüyordu. İmparatorluğa karşı büyük bir Türk harekâtı iyice belirmeye başladığında Lutherciler de uzlaşmaz tutumlarını değiştirmeye başladılar. Katolikler bir anlaşma zemini sağlanmasına itiraz etmelerine rağmen Lutherciler, ilke olarak bu esasları kabul etmeye hazır olduklarını bildirdiler. İki tarafın temsilcileriyle Nürnberg’te nihai şartların uygun bir şekilde tespit ve ifadesi üzerinde dönen tartışmaların sonrasında 23 Temmuz 1532’de “Nürnberg Din Barışı” adı verilen bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmayla yukarıda sayılan esasları hem Lutherciler hem de Habsburglar kabul ediyordu. Katolik prensler ise bu anlaşmayı tanımaktan kaçındılar. Bu barışı İmparator ve Lutherciler arasında özel ve acil şartlar altında yapılmış geçici bir anlaşma olarak kabul ettiler.³⁶⁷

Katoliklerin bu tutumuna rağmen Nürnberg Din Barışı Reformasyon’un en kritik aşamalarından biri olmuştur. Lutherciler için çok önemli bir dönüm noktası olan bu anlaşmanın hükümleri, onların bundan sonraki on yıl içindeki bütün taleplerinin de temelini teşkil etmiştir. Bunun ötesinde bu anlaşma, Lutherciliğin Alman topraklarında yaşaması, gelişmesi ve güçlenmesi için bir temel sağlamıştır.³⁶⁸ Luthercilerin fiili olarak kazanımlarının ve mevcut statükonun resmi bir onayı olan bu anlaşmayla birlikte Oberman’ın ifadesiyle Lutherciler ilk kez bağımsız ve birleşik bir hizip olarak müzakere imkânı bulmuştu. Bu dönemde kısa süreli bir uzlaşma olarak görünen bu çözüm 1555’teki Augsburg Din Barışı’nın da adeta habercisiydi.³⁶⁹

Şarlken’in böyle uyuşma yanlısı bir karar almasında Gattinara’nın ölümüyle bir nevi onun yerini almış olan Loaysa’nın da etkisi önemli görünmektedir. 1530’da Luthercilere inançları noktasında özgürlük tanınmasını ve böylece onların İmparatora gereğince hizmet edeceğini ve sağladıkları askeri destekle Almanya ve Macaristan’ı Türklere karşı savunabileceğini söylemiştir. Başlangıçta Şarlken buna yanaşmamış 19

³⁶⁷ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 54-55.

³⁶⁸ Fischer-Galati, *a.g.e.*, s. 56. Worms kararlarının belli bir süre askıya alınması olarak da yorumlanabilecek bu barış Osmanlı tehdidi sebebiyle 1544 yılına kadar 3 kez daha uzatılmıştır. Wilson, s. 99.

³⁶⁹ Heiko Augustinus Oberman. (1989). *Luther: Man between God and the Devil*. Eileen Walliser-Schwarzbart (çev.). New Haven: Yale University Press, 1989, s. 238.

Kasım 1530'da Luthercilere karşı Katoliklerle ittifak kurmuştur. Bundan iki ay sonra Luthercilerin de Schmalkalden Birliğini kurması gerilimin tırmandığının göstergesi olmuştur.³⁷⁰ Tırmanan gerilimin bir savaşa dönüşmemesinin ve Luthercilerin faydasına çözümlenmesinin en önemli etkeni Osmanlı harekâtı olarak görünmektedir.

Ranke'ye göre Almanya'daki bölünmüşlük Osmanlıların da gündeminde yer alan bir konuydu. Osmanlılara karşı gönderilen Habsburg elçileri İmparator'un tebasının ona olan bağlılığından memnun olduğunu ifade ettiklerinde, Osmanlı yetkilileri onlara Luther'le barışıp barışmadığını soruyorlardı. Nürnberg'te anlaşma sağlandıktan sonra tüm Almanya'dan gelen birlikler yaklaşan Osmanlı ordusuna karşı toplanmaya başladı. Osmanlıların Güns Kalesi'ni üç hafta kadar kuşatmak zorunda kalması da bütün kuvvetlerin toplanması için gerekli süreyi sağladı. İspanya ve İtalya'dan da hatırı sayılır birlikler gelse de asıl gücü Alman kuvvetleri oluşturuyordu. Nihayetinde Viyana yakınlarında iyi donanımlı 76.000-86.000 arasında olduğu tahmin edilen bir ordu toplanmıştı.³⁷¹

Osmanlı kaynaklarına göre ordu Viyana seferindeki gibi ağır hava şartlarının altında zorluklarla ve oyalanarak ilerlemek zorunda kalmıştır. Belgrad'dan sonra yol üzerindeki çeşitli kaleleri alarak Veziriazam İbrahim Paşa ve Sultan Süleyman komutası altında iki koldan ilerleyen Osmanlı ordusu Ağustos ayında Habsburgların elindeki Macar topraklarına girdi. Bu esnada Şarlken, aldıkları vaatler karşılığında Habsburg ordusuna katılan Lutherci prenslerin askerleriyle sayısı artan büyük ordusuyla Viyana yakınlarında beklemekteydi.³⁷² Osmanlı ordusu Ağustos ayı başlarında Viyana'nın 100 km kadar güneyindeki Güns (Közseg) Kalesi'deki direniş sebebiyle uzun bir süreyi burada harcamıştır. Önce İbrahim Paşa tarafından kuşatılan kale önündeki birliklere asıl orduyla İbrahim Paşa'dan ayrı olarak ilerleyen Süleyman'ın ordusu da katılmıştır. Küçük ancak başarılı bir şekilde savunulan kale üç hafta boyunca direnmiş ve alındığında seferin en değerli zamanı geçmiştir. Osmanlılar, Güns'ü Eylül ayında aldıktan sonra güneye dönerek bu bölgedeki Avusturya topraklarını yağmaladılar. Daha sonra Graz önlerinden geçerek Slovenya'ya girdiler.

³⁷⁰ Parker, s. 197-198.

³⁷¹ Ranke, a.g.e, s. 683-93. Parker'a göre özel olarak Şarlken'in kendi topraklarından topladığı kuvvetler: 12.000 Alman, 10.000 İspanyol, 10.000 İtalyan, 4.000 Hollandalı. Luthercilerden de 40.000 piyade ve 4.000 atlı sözü alınmıştı. Parker, s. 226-229.

³⁷² Zinkeisen, s. 521-524. Erkan, s. 180.

Bu bölgeyi de yağmaladıktan³⁷³ sonra Osmanlı topraklarına doğru geri çekildiler. Süleyman, bu sefer esnasında Şarlken'e sert içerikli mektuplar da göndererek karşısına çıkmasını istemiştir.³⁷⁴ Bu sefer çerçevesindeki tek çatışma ana ordunun arkasında kalan, Avusturya içlerindeki yirmi bin kişilik bir akıncı birliğinin Avusturya birlikleri tarafından pusuya düşürülüp bozguna uğratılması olmuştur.³⁷⁵

Sonucu belirsiz kalan bu sefer Habsburg kaynaklarına göre Şarlken'in Alman topraklarını korumak amacıyla Sultanın karşısında dikildiği bir nevi zaferdir.³⁷⁶ Osmanlı kaynaklarına göre ise Alman topraklarına giren Osmanlı ordusu karşısına çıkmaya esaret edecek bir Alman ordusu bulamadığı için Alman topraklarını yağmalamış ve geri dönmüştür.³⁷⁷ Gerçekten de Süleyman'ın Şarlken'le karşılaşp bu mücadeleyi bir sonuca bağlamak istediğini söylemesine rağmen küçük bir kalenin önünde oyalanıp 100 km kuzeyde kendisini bekleyen Şarlken'in karşısına çıkmaması ilginçtir. Aynı şekilde Şarlken'in de hükümdarlığı boyunca topladığı belki de en büyük ordu ile Alman topraklarında aylarca hareket eden Süleyman'ın karşısına neden çıkmadığı da bir soru işareti gibi görünmektedir. Tracy'ye göre Sultan, Şarlken'in kendisinden daha büyük bir kuvvet topladığını haber aldığı için savaştan kaçınmıştır. Şarlken'in Viyana'ya girdikten sonra Macar topraklarına girme ve Estergon'a yürüme fikri ise imparatorluktan toplanan birlikler tarafından reddedilmiştir. Onlar diyetle ordunun Alman topraklarını korumak için toplanması ve Macar sınırını geçmemesi kararının alındığını gerekçe olarak göstermişlerdir.³⁷⁸ Bu konuda yapılabilecek belki de en doğru yorum iki hükümdarın da birbirlerinin karşısına çıkmaktan çekinmiş olmalarıdır. Bu seferden, sonuçta Nürnberg Din Barışı'nı elde etmeleriyle en büyük faydayı Lutherçiler sağlamış gibi görünmektedir.³⁷⁹

³⁷³ Hammer, s. 104.

³⁷⁴ Peçevi bu mektupta Kanuni'nin özetle *"Bu kadar zamandır erlik davasın eder merd-i meydanım dersin şimdiye değin kaç keredir ki üzerine geliyorum ve mülküme dilediğim gibi tasarruf ediyorum ne senden ne de kardaşımdan nam ve nişan yok size saltanat ve erlik davası haramdır askerinden belki avratından dahi utanmaz mısın..."* dediğini kaydeder. Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi*, s. 92.

³⁷⁵ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 248.

³⁷⁶ *"Memorias'ında "Viyana'ya yürümek isteyen Türk, ...büyük kayıplar vererek İstanbul'a döndü ... bu bir başlangıçtı ve bundan böyle kudreti azalacaktır" yazan Habsburg hükümdarının bu efsanenin oluşturulmasında bizzat parmağı vardı"*. Fodor, s. 68.

³⁷⁷ Kapanşahin, s. 125.

³⁷⁸ James D. Tracy, *Emperor Charles V, Impresario of War: Campaign Strategy, International Finance, and Domestic Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s 139-140.

³⁷⁹ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 138.

Şarlken'in Luthercilere karşı olan politika değişikliği Venedik Elçisi Marco Antonio Contarini tarafından ilginç bir şekilde yorumlanmaktadır: *"Türkler Luthercilere güvenmişti", "...ama hayal kırıklığına uğrayacaklar çünkü yakında imparatorluk kampına sağlamayı kabul ettiklerinin iki katı adam getirecekler."* Regensburg'ta *"neredeyse her gün piyade birliklerinin geçtiğini...Majesteleri tarafından satın alınan 80 top olduğunu görüyorsunuz."* Ağustos ortasında herkesin birleştiğini dolayısıyla şüphesiz 120.000'den fazla piyade ve 20.000 atının olduğunu bildirdi. Coşkuyla *"Eminim ki 800 yıldan fazla bir süredir kimse iki büyük ordunun toplandığını veya böyle iki büyük imparatorun böyle büyük bir risk aldığını görmemiştir."* dedi.³⁸⁰

Başka bir Venedik elçisi Daniello de Ludovisi de seferden yaklaşık iki yıl sonra sunmuş olduğu raporda konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir:

Kara savaşında, dünyada olup bitenleri de göz önünde bulundurursak, İmparator ile Türk Beyi arasında bir kara savaşının çıkması pek de kolay olmaz. Çünkü daha önce gücünden bahsettiğim Türk Beyi'nin ordusu Almanya'yı mağlubiyete uğratmayı başaramayacaktır. Çünkü Almanlar dünyanın en iyi ordusuna sahipler. Onlar kendilerini savunmak için her zaman büyük bir birlik içinde olacaklardır. Türk Beyi iki kez bu saldırıyı denemiş olsa da her seferinde kendisi bu işten zararlı çıkmış, itibarı da zarar görmüştür. Beyin içine girdiği hatayı ve tehlikeyi çok iyi anladığını düşünüyorum. Almanya'nın büyük bir kısmı, Avusturya Kralı'nın aynı zamanda Macaristan Kralı olmasını istemediklerinden her zaman kendilerini savunmaya hazırdır. Hiçbir zaman Avusturya Kralı'na insan ya da başka çeşit bir yardımda bulunmayacaklardır. Macaristan saldırısı sırasında Türk Beyi'nin çekilmesinden sonra Macaristan'ı işgal etmek için ilerlememesinin sebebi de aslında bunu kendisinden Alman prenslerin istemiş olmasıdır."³⁸¹

Tehlikeyi şimdilik savuşturan ve Lutherci sorununu belirsiz de olsa bir çözüme bağlayan Şarlken iki yıl kaldığı Alman topraklarından İspanya'ya geri döndü. Doğudaki Safevi sorunuyla ilgilenmeyi planlayan Süleyman da Ferdinand'la barış yapmaya artık sıcak bakıyordu. Orta Avrupa cephesindeki barışa bir diğer sebebin de son iki seferin, mesafenin uzaklığından ve lojistik sorunlardan dolayı Osmanlıların Alman topraklarında bir hakimiyet mücadelesinin hayal olduğunu göstermesi olabilir. Süleyman bundan sonra böyle bir sefere girişmeyecektir. İspanya Kralı Şarlken'le doğrudan karşılaşmak isteniyorsa bunun yolu Akdeniz ve İtalya olacaktır. Bundan sonraki yıllarda Osmanlı askerî harekâtı Orta Avrupa'dan daha ziyade Akdeniz'e kayacaktır.

³⁸⁰ Parker, s. 229.

³⁸¹ Erhan Afyoncu (Ed.), *Venedik Elçilik Raporları*, s. 108-09.

Alman Seferi'nden sonra İstanbul'a gelen Ferdinand'ın elçileri de artık politik yaklaşıma daha uygun ve daha makul konuşuyordu.³⁸² Şarlken de kardeşinden Osmanlılarla gerekirse taviz vererek anlaşmasını istiyordu.³⁸³ Ferdinand'ın önceki yıllarda sunmuş olduğu Macaristan'ın kendisine verilmesi karşılığında bunun için yıllık ödeme yapma teklifi yine kabul edilmedi. Sonunda Ferdinand'ın elindeki Macar toprakları için Osmanlılara yıllık vergi göndermesi ve Budin'deki Zapolya'ya ilişmemesi karşılığında anlaşma sağlandı. Daha sonraki yıllarda resmileşecek olan Macaristan'ın bölünmesi durumu böylece fiili olarak ortaya çıktı. Osmanlılar bu anlaşmayla Ferdinand'ın Macaristan'daki varlığını kabul etmiş olsa da Hammer gibi Alman tarihçiler, veraset hakkı bulunmasına rağmen Macaristan'daki Osmanlı etkisini kabul etmiş ve özellikle onlara vergi vermeyi kabul etmiş olduğu için Ferdinand'ın bu anlaşmayı yapmasını utanç verici olarak değerlendirmişlerdir. 1533 yılındaki bu anlaşmada Şarlken dışarıda tutulmuştur ki Osmanlıların onunla savaşı devam edecektir.³⁸⁴

Zinkeisen'a göre bu barış görüşmelerinde İbrahim Paşa'nın, Ferdinand'ın elçilerine, İmparator'un hala dini bölünmeleri sona erdirecek bir konsey toplayamadığını ve onun yerinde olsa bir tarafa Luther'i diğer tarafa Papa'yı oturttarak bu sorunu çözüme bağlayabileceğini söylemesi de dikkat çekicidir.³⁸⁵ Bu konuşma, Osmanlıların Avrupa'daki dini bölünmeyi yakından takip ettiğine iyi bir örnek teşkil etmektedir.

³⁸² Barış görüşmelerinin başlaması aşamasında Şarlken'e yazdığı bir mektupta İstanbul'a gönderdiği elçilerin haberini verdikten sonra şunları söylemişti: "*Olabilecek tüm yolları deneyip imkanları zorlayarak barış ve sükuneti sağlayacağım. Bunu yaparken otoritem ve namım tehlikeye girse bile Majesteleri'ninki zedelenmesin diye elimden geleni yapacağım, bunun için çalışacağım.*" Özlem Kumrular, "İmparatorluğun 'Uçbeyi' I. Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları, Özlem Kumrular, (hızl.) *Muhteşem Süleyman*, içinde, (147-163), s. 151.

³⁸³ "*Protestan Alman prenslerine karşı yürüttüğü savaşla ve kendi imparatorluğunun topraklarıyla meşgul olan V. Karl kardeşine padişahla savaşmaktan kaçınmasını emretti ve "Sadece ikimiz Türklere karşı güçsüzüz" diyerek Ferdinand'ı Sultan Süleyman'la bir barış anlaşması koparmak ve Osmanlı ilerleyişini ilan edilen hedef olan Viyana'ya varmadan durdurmak için, Avusturya'daki ata topraklarının savunması açısından stratejik önemi büyük olan bazı önemli kaleler dışında Macaristan'dan vazgeçmeye hazırды.*" Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, s. 93.

³⁸⁴ Kapanşahin, s. 129.

³⁸⁵ Zinkeisen, s. 530.

4.4. NÜRNBERG DİN BARIŞI'NDAN AUGSBURG DİN BARIŞI'NA

Bu bölümde Nürnberg'te barış sağlandıktan sonra 1555 yılındaki Augsburg Barışı'na kadar olan dönem incelenecektir. Bu dönem tezin incelediği zaman aralığına dahil olmasa da konu hakkında tamamlayıcı bilgiler içerdiği için gerekli görülmüştür.

1532 yılında Orta Avrupa'da Osmanlılarla anlaşma sağlanması Ferdinand'ı bir süre rahatlatmış olsa da Luthercilerin Zapolya ile anlaşma ihtimali onu endişelendiriyordu. Fischer-Galati'ye göre Nürnberg Anlaşması ile birlikte Türk tehlikesinden ve Habsburgların kendilerine olan ihtiyacından nasıl faydalanabileceklerini iyice anlamış olan Lutherciler harekete geçerek Hesseli Philip önderliğinde Ferdinand'a bağlı Württemberg'i ele geçirdi ve Ferdinand tarafından tahtından alınmış olan Lutherci Dük Ulrich'i (1487-1550) tekrar başa getirdiler.³⁸⁶ Schmalkalden Briliği'nin gücünün iyice arttığını gösteren bu olay aynı zamanda Güney Almanya'da Lutherciliğin yayılmasına katkı sağlamıştır.³⁸⁷

Lutherciler, Ferdinand'a Macaristan'daki mücadelesinde destek olmaları ve onu "Romalıların Kralı" olarak kabul etmeleri karşılığında bu girişimlerini tanımlarını istediler. 1534 tarihli Kadan Anlaşması'nı imzalayan Ferdinand Nürnberg Din Barışı'na açıkça aykırı olan bu hareketi tanıdı. Lutherciler Ferdinand'la bu şekilde avantajlı anlaşmalar yaparken, Şarlken, yeniden alevlenen Fransa ve Osmanlı müttefikliğiyle hareketsiz kalırken, Alman Katolik prensler de Habsburg desteği olmadan Luthercilere karşı harekete geçmekten çekiniyorlardı.³⁸⁸ Şarlken de Tunus'a sefer düzenlemeyi tasarladığı esnada Almanya'daki güvenlikten emin olmak için Luthercilere gönderdiği elçilerle Kadan Anlaşması'nı kendisinin de kabul ettiğini bildirmişti.³⁸⁹

Owen'a göre 1532 yılındaki Nürnberg Barışı'na rağmen İmparatorluk Meclisi'ndeki Katolik çoğunluk her durumda Katoliklik lehine karar vermeyi sürdürüyor ve Şarlken'in gücü artıyor gibi duruyordu. Bundan dolayı Schmalkalden Birliği'nin süresi on yıl daha uzatıldı. 1536'da daha fazla sayıda prens ve şehir bu ittifaka dahil

³⁸⁶ Fischer-Galati, *ag.e.*, s. 57

³⁸⁷ Owen, s. 90

³⁸⁸ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 57-58.

³⁸⁹ Fischer-Galati, *ag.e.*, s. 60-61.

oldu. 1538’de bu Birlik, Lutherci Danimarka ile ittifak kurdu.³⁹⁰ Kadan Anlaşması ile kendilerine olan güvenleri artmış gibi görünen Lutherci prensler, Fransızlar ve Osmanlılar arasındaki ittifak ve İmparator’un İtalya’da tekrar muharebeye başlaması ile 1536 konumlarını güvence altına almak için tekrar harekete geçtiler. Bir yandan muhtemel bir konsil toplanması fikrine yanaşmazlarken³⁹¹ bir yandan Şarlken’e bir heyet göndererek Nürnberg Din Barışı’nın tadil edilmesini istediler. Onların talepleri bu inancı 1532’den sonra kabul eden insanlar için de bu anlaşmanın maddelerinin geçerli olmasıydı. Şarlken Luthercilere olan cevabını bildirmek, Macaristan ve Fransa cepheleri için Luthercilerden yardım almak amacıyla şansölyesi Mathias Held’i (1496-1563)³⁹² Alman topraklarına gönderdi.³⁹³ Fischer-Galati’ye göre Luthercilere karşı zor kullanılmasını savunan Held’in bu şekilde görevlendirilmesi Luthercilerin endişelerini artırmaktan başka bir sonuç vermemiş görünmektedir.³⁹⁴

Owen’a göre Schmalkalden Birliği’nin giderek artan gücünden rahatsızlık duyan Bavyeralı Wittelsbachlar, siyasi sebeplerle uzun süre Habsburglara karşı yakın durmak istememiş olsalar da Held’in önerisiyle Temmuz 1538’de kurulan Nürnberg Katolik Birliği’ne katıldılar. Birliğin içinde Ferdinand, Saksonya dükleri, Braunschweig’in iki dükü ve Mainz ve Salzburg başpiskoposları da bulunmaktaydı.³⁹⁵ Bu Birlik, diğer Luthercilerin de endişeye kapılarak Schmalkalden Birliği’ne girmesine yol açtı. Bu şekilde kamplaşmalar artarken Ağustos 1539’da Nürnberg’te, Kasım 1540’ta Worms’ta ve 1541’in başlarında Regensburg’da toplanan diyetler iki inanç arasında doktrinel bir uzlaşma aradı. Bu diyetlerden bir uzlaşma çıkmadı ve Şarlken, Regensburg’ta Luthercilerin de olumlu karşılayacağı şekilde yine hükümdarın dini halkın dini uygulamasının geçerli olacağı yönünde verilen hükme razı oldu. 1542 ve 1543 yıllarında Regensburg’ta toplanan diyetler iyice netleşen kamplaşmalara tanıklık etmişti.³⁹⁶ 1540’ların başında Macaristan’da tekrar Türk tehlikesi belirince Ferdinand,

³⁹⁰ Owen, s. 91.

³⁹¹ Setton, *The Papacy and Levant*, 1204-1571, s. 405.

³⁹² Matthias von Held (1496-1563), Şarlken döneminde Almanya şansölyesi olup Protestanlara karşı tavizsiz bir duruş sergilemiştir.

³⁹³ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 61-63.

³⁹⁴ Fischer-Galati, *a.g.e.*, s. 63-66.

³⁹⁵ Owen, s. 91.

³⁹⁶ Owen, s. 91-92.

Luthercilerin Nürnberg Din Barışı sonrasında da o zamana kadar Lutherçiliğe geçenlerin Nürnberg Din Barışı kapsamına alınmasını kabul etti.³⁹⁷

Elton'a göre Alman topraklarında Temmuz 1541'de sona eren Regensburg Diyeti'yle müzakere yoluyla dini ayrılıklara son verilmesine dair son umutlar da tükenmişti. 1530'ların başlarında sultanla mücadelesinde serbest hareket etmek için Luthercilerle anlaşma zemini aramış ve kısmen bir sonuca ulaşmış olan Şarlken'in dini politikasını on yıl boyunca bu tutum belirlemişti.³⁹⁸ 1541'de Luthercilere karşı askeri bir çözümün zorunluğu olduğunu gören Şarlken, önceki on yılda Luthercilerin toprak olarak ciddi ilerlemeler sağlamasına, içte güçlenip askeri destek kazanmasına şahit olurken belki de müzakere yoluyla çözüm için boş yere beklediğini geç anlamıştır.³⁹⁹ 1532'de Luthercilere karşı Şarlken ve Alman Katolik prensler silahlı seçenekleri görüşmeye başladıklarında gerçekleşen Osmanlı seferi silahlı mücadeleyi kesin olarak on yıl ertelemiştir. Şimdi de tekrar bu seçenek değerlendirilmeye başlandığında aynı durum söz konusu olacaktır. 1540'ların başında yenilenen Fransız-Osmanlı ittifakı Şarlken'i Luthercilerin üzerine gitmekten birkaç yıl daha alıkoyacaktır.⁴⁰⁰

Owen, 1540'larda Lutherci birliğin durumuna bakıldığında önceki yılların dini heyecanından ziyade farklı hesaplaşmaların devreye girdiğini iddia etmektedir. Ona göre Lutherci ittifakının zayıf yanları vardı. Philip, Saksonyalı Johann Friedrich'e (Johann'ın 1532'deki ölümünün ardından onun varisi olmuştu) "*Birliğimiz kötü bir şekilde inşa edilmiş ve deliklerle dolu*" diyordu. Birliğin bazı üyeleri aynı topraklar üzerinde rekabet halindeydi. Bazı üyeler, diğer üyelerin öne sürdüğü Fransa ile muhtemel ittifaka şüphe ile yaklaşıyordu. Üstelik Nisan 1540'ta, bir de Philip'in Şarlken'in iyi niyetine ve merhametine olan ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Philip, iki eşlilikle suçlanıyordu ve sadece İmparatorun onu affetme yetkisi vardı. Şarlken'in, Philip'i affetmek için sunduğu şartlar arasında Philip'in Şarlken'in hiçbir düşmanı ile herhangi bir anlaşma imzalamaması ve bir din savaşı durumunda İmparator'un yanında yer alması vardı. Philip bu şartları kabul etti ve Şarlken'le birlikte, -bunda başarısız olsa

³⁹⁷ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 69-76.

³⁹⁸ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 187-88.

³⁹⁹ Elton, *ag.e.*, s. 136-37.

⁴⁰⁰ Elton, *ag.e.*, s. 188.

da Schmalkalden Birliği içerisindeki dostlarına gelecek diyetlerde uzlaşmaya yanaşmaları için baskı yaptı.⁴⁰¹

1541’de Ferdinand kuvvetlerinin Budin önündeki yenilgisi ve Macaristan Krallığı’nın başkenti Budin’in bir Osmanlı toprağı haline getirilmesi Avrupa genelinde olduğu gibi özellikle Alman topraklarında da huzursuzluk yaratmıştı. Emecen’e göre Lutherciler, bütün olası avantajlarına rağmen zaman zaman Alman topraklarına da yönelebilen Türk tehdidine karşı kendi açılarından ne yapılabileceğini de düşünüyorlardı. Brandenburg Elektör Prensi Joachim, Saksonya Elektörü Johann, Hesseli Philip ve diğer Lutherci prenslerle Naumburg’ta buluşup “Türk vergisi” toplama işini tartışmışlardır. Osmanlıların daha da ilerleyip Moravya, Silezya ve Saksonya’yı da işgal etmeleri onlar arasında gündeme gelip korkulan bir mesele haline gelmişti. Bir yıl sonra Habsburglara, Osmanlılara karşı olan somut desteklerini arttıracak olan Lutherciler, Regensburg Diyeti’nde ilan edilmiş olduğu gibi Macaristan’ın “*kralliyet tahtının kilidi, ocak yeri, Alman milletin serhat suru*” olarak tanınmasına uygun hareket etmiş oluyorlardı. Geçmişte Osmanlı tehdidinin etkisiyle birçok fayda elde etmiş olan Lutherciler artık vatan topraklarının savunmasını da nceliyorlardı.⁴⁰²

Din ayrımlarına, kendini daha doğrudan bir tehdit altında hissettiği için şarlken’den daha ılımlı yaklaşmak zorunda gibi görünen Ferdinand, 1540’lı yılların başında hala Alman prenslerinden gelecek yardıma güvenmek zorundaydı. İstanbul’a barış sağlamak için gönderdiği elçi sultanın huzuruna dahi çıkamamıştı.⁴⁰³ 1542’de Speyer’de toplanan İmparatorluk diyetinde Alman prensleri, herkesi tehdit eden durum karşısında daha yardımsever bir görüntü sergilediler ve önceden vadettikleri yardımı iki katına çıkarak 40 bin piyade ve 8 bin süvari sözü verdiler.⁴⁰⁴ Lutherciler bu askeri yardımı verirken de şarlken’in bir yıl önce Regensburg’ta vermiş olduğu garantilerin Ferdinand tarafından beş yıl daha uzatılmasını sağlamışlardır.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Owen, s. 92.

⁴⁰² Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 252.

⁴⁰³ Vezir Rüstem Paşa, Ferdinand’ın elçisine “*Senin efendin yalnızca kendi uyruğu olan İşpanyolları, Almanları ve İtalyanları değil, tebaamız olan Macarları, Erdellileri ve Boğdanlıları da bize karşı kışkırtmaktadır.*” diyordu. Zinkeisen, s. 606.

⁴⁰⁴ Speyer Diyeti’nin 11 Nisan 1542 tarihli kararında “*Osmanlılara karşı sefere katılacak tüm din adamları anlaşmazlık çıkarmamaya ve savaşa katılacak birlikler arasında düşmanlığa sebep olabilecek hiçbir şey yapmamaya dikkat etmelidirler.*” deniyordu. Zinkeisen, s. 606.

⁴⁰⁵ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 85.

Lutherciler, bir yandan Habsburglarla avantajlı anlaşmalar yaparken diğer yandan güçlerini arttırma politikalarını devam ettirmişlerdir. Habsburglara da doğal olarak çok güven duymuyorlardı.⁴⁰⁶ Owen'a göre Kuzey Alman topraklarında ilerlemeler kaydetmeleri ve saldırılarının Şarlken'in doğrudan egemen olduğu Hollanda'ya kadar ulaşması Şarlken'i Lutherciler konusunda en kısa sürede somut adım atmaya ikna etmişti.⁴⁰⁷

Alman cephesinde ise daha önce Ferdinand ve Lutherci prensler arasında aracı rolü üstlenen ve askeri yeteneğinden çok bu özelliğiyle İmparatorluk ordularının başına getirilen Brandenburg Prensi II. Joachim, 1542'de Peşte'ye saldırmış ancak ilerleyen Osmanlı yardımcı kuvvetleri yüzünden ağır bir şekilde mağlup olmuştur.⁴⁰⁸ Lutherci ve Katolik prenslerin de desteği ile acele ile oluşturulup Macaristan üzerine gönderilen bu ordu Türkler tarafından neredeyse tamamıyla imha edilmiştir.⁴⁰⁹ Bu olay Osmanlıların Macaristan'a tekrar sefer açmasına yol açmıştır. Osmanlılar daha önce talep ettikleri birçok kritik yeri ele geçirdiler. Bunlar arasında Macaristan'ın eski başkenti olması ve kralların taç giydikleri yer olması gibi sebeplerle manevi değeri büyük iki yer Estergon ve İstolni Belgrad da vardı. Ertesi yıl da Bosna Sancakbeyi ve Budin Beylerbeyi birlikleriyle birçok önemli yeri ele geçirdiler⁴¹⁰

Zinkeisen'a göre Şarlken, 1544'te kendi iç sorunlarına dönmek ve artık tasarladığı gibi Luthercilerin üzerine yürüyerek sorunu kesin olarak çözmek için hem Süleyman'la hem de François ile barış arayışındaydı. Sultanla olan barışı François aracılığı ile elde etmeye çalışması da bu konudaki kararlılığını gösteriyordu. Fransa ile barış Osmanlılardan daha önce 18 Eylül 1544'te Crespy'de imzalandı.⁴¹¹ Osmanlıların son yıllarda hem Macaristan'ı topraklarına katması hem de başarılı seferlerle sınırlarını genişletmeleri Ferdinand için de artık barıştan başka bir çare olmadığını gösteriyordu. Gönderdiği elçiler Kasım 1545'te bir ateşkes sağladılar. Asıl barış anlaşması ise anlaşma iki yıl sonra imzalanacaktı⁴¹² ancak Fransa ile imzalanan barışla

⁴⁰⁶ Fischer-Galati, *a.g.e.*, s. 85-86.

⁴⁰⁷ Owen, s. 92.

⁴⁰⁸ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 252-53.

⁴⁰⁹ Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, s. 83-84.

⁴¹⁰ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 252-53.

⁴¹¹ Zinkeisen, s. 614.

⁴¹² Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 253.

birlikte bu ateşkes Habsburglar ve diğer Katolikler için Luthercilik meselesine daha özgür bir şekilde yaklaşabilmek için gerekli imkânı sağlamıştı.

Elton'a göre Osmanlılarla savaşın son safhasında Luthercilik tekrar yayılmak için bir zemin bulmuştu. Katolik Bavyera, Habsburg toprakları ve Kuzeybatı Alman toprakları dışında Almanya'daki her yer Lutherciliğin üstünlüğüne şahitlik ediyordu. Artık elektörlerden biri olan Köln Piskoposu topraklarını yeni inanca açma noktasında Melanchthon ve Bucer'den destek bekliyordu. 1544'te Palatinate Elektörü dahi Lutherciliğe sıcak bakmaya başlamıştı.⁴¹³ 1540 yılına gelindiğinde tüm güney Baltık sahili Lutherci olmuştu. 1545'te tüm kuzeydoğu ve kuzeybatı Almanya, güney Almanya'nın çoğunluğu gibi resmi olarak yeni inancı benimsemişti. Katolik prensliklerde bile artan sayıda soylu bu inancı benimsiyordu. Yedi elektörün çoğunluğu Lutherciliğe dönmüştü ve bu durum sadece Habsburgların değil bütün Katoliklerin İmparatorluk tahtına oturmasını tehlikeye düşürüyordu. Üstelik, kendi topraklarında hakimiyetlerini sağlamış olan Lutherci hükümdarların çoğu Katolikleri cezalandırıyor ve kendi topraklarında eski inancın tüm izlerini ortadan kaldırıyorlardı.⁴¹⁴

Şarlken, meseleye gerçekten eğilmeye başladığında Alman topraklarında durum bu vaziyetteydi ama o tüm devlet adamı hünerlerini kullanarak sorunun akılcı bir şekilde çözmeye kararlıydı. Elton'ın ifadesiyle Şarlken birçok siyasi manevra ve vaatle Schmalkalden Birliğini diğer müttefiklerinden ayıştırdı⁴¹⁵ Bunlara ek olarak, Luthercilerin endişelerini haklı çıkaracak şekilde son müzakereler ve konsil toplama çabaları Şarlken'in Luthercileri kendilerini bekleyen tehlikeye karşı oyaladığı taktiklerdi. Şarlken 1545'te Papa'ya gönderdiği mektubunda bunun böyle olduğunu vurgulamış ve ona en kısa sürede bir konsil toplaması için çağrıda bulunmuştu.⁴¹⁶ Luthercilerin, bu konsile (Trent Konsili'nin ilk bölümü (1545-47) katılmamaları da savaş öncesi hukuki olarak Şarlken'in elini güçlendiren bir husus olmuştur.

Şarlken, Katolik olmalarına rağmen hanedanının kadim düşmanları olan Bavyera'lı Wittelsbach'lara da bu amaçlar doğrultusunda elini uzattı. Ayrıca Schmalkalden

⁴¹³ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 193.

⁴¹⁴ Owen, s. 91.

⁴¹⁵ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 193.

⁴¹⁶ Kidd, s. 354.

Birliği içerisinde yer alan çeşitli Lutherci prenslere birlikten çekilmeleri için vaatler sundu. Çok azı bunu reddetti. Savaşın yaklaştığı noktada, silahlı bir çatışmanın karşısında yer almış olan Luther 18 şubat 1546'da öldü. Savaş çok uzun sürmedi ve Schmalkalden Birliği sayısal üstünlüğe rağmen İmparatorun birliklerine mağlup oldu. Birliğin liderlerinden Saksonya Elektörü Johann Friedrich ve Hesseli Philip yakalanıp hapse atıldı.⁴¹⁷

Emlio Sola, François'nın ölümüne (31 Mart 1547) dair haberin hemen ardından gelen İmparator'un Mühlberg'te Luthercilere karşı zaferinin (24 Nisan 1547) haberi Sultan Süleyman'ı oldukça rahatsız ettiğini söylemektedir.⁴¹⁸ Osmanlı divanını da etkileyen bu haber iki yıl önceki ateşkesin kesin bir barışa dönmesi noktasında çabaları hızlandırdı.⁴¹⁹ 18 Haziran 1547'de kararlaştırılan ve beş yıl için öngörülen anlaşma bu sefer şarlken'i de içeriyordu. Buna göre Macaristan'da Ferdinand'ın elinde kalan yerler için Osmanlılara yıllık 30.000 altın haraç ödenecekti. Osmanlılar bunu bir haraç olarak değerlendirirken Habsburg tarafı ise bunu bir hediye veya arazi vergisi gibi görmekteydi. Ferdinand için en karlı olan kısım ise Macaristan'ın kendi elinde kalan bölümünde Osmanlılara karşı bir savunma sistemi kurmak olacaktı.⁴²⁰

Elton'a göre Mühlberg'teki zaferden sonra İmparator, Lutherciliğin boyun eğeğini düşünüyordu ancak bu konuda yanılmıştı. Luthercileri mağlup edip gücünü doruğa çıkardığında bu, Pavia'daki zaferden (1525) hemen sonra olduğu gibi çevresinde bir korku oluşturdu. Papa ve İmparatorun arası din sorununun çözümü için toplanacak konseyin niteliğinin iki taraf için de belirsiz olması sebebiyle giderek açılıyordu. Trent'te toplanan konseyden din sorununun çözümü için bir şey çıkacak gibi görünmüyordu. şarlken, Luthercileri birkaç küçük tavizle eski inana döndürmeye çalışsa da artık iyice yerleşmiş olan bu yeni inanç için böyle bir durum söz konusu değildi. Üstelik bu dönemde, kendisinden sonra oğlu Philip'in İmparator olarak seçilmesine yönelik hareketleri kardeşi Ferdinand ve Ferdinand'ın oğlu Maximilian ile de arasını bozuyordu.⁴²¹ Haziran 1548'de Augsburg Interim'i (ara dönem) yayınlandı.

⁴¹⁷ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 193-196.

⁴¹⁸ Emilio Sola, "Uyuyan Adamı Uyandırmak: İspanyol "Haber" Edebiyatında Süleyman'ın Son Yılları" *Özlem Kumrular*, (hzl.) *Muhteşem Süleyman*, içinde (119-146), s. 120.

⁴¹⁹ Zinkeisen, s. 614.

⁴²⁰ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 253-54.

⁴²¹ Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 196-200.

Ancak Lutherciler yine de durumdan memnun değildi.⁴²² Memnuniyetsizler arasında Şarlken'in Lutherci müttefiki Saksonyalı Moritz de vardı. 1551'in sonbaharında Moritz, içlerinde Şarlken'in eski Lutherci müttefiklerinin de olduğu bir grupla birlikte diğer Lutherci prenslerle yeni bir ittifaka girdi. Kısa bir süre sonra, 1547'de babasının ölümüyle onun yerine geçen Fransa Kralı II. Henri (1519-1559)⁴²³ de bu ittifaka dahil oldu.⁴²⁴ Moritz, Şarlken'e, Innsbruck'da ikamet ederken ve yanında bir ordu yokken 1552'de saldırdı. Ferdinand ise hem İmparatorluğun veraseti meselesi yüzünden ağabeyiyle arası açıldığı hem de Macaristan'da yeni bir Türk harekâtıyla uğraştığı için yenilenen Lutherci saldırısı karşısında Şarlken'e yardım edemedi.⁴²⁵ Lindberg'e göre iki kardeş arasındaki rekabet, görüldüğü gibi Lutherciler Şarlken'e karşı ayaklandığında Ferdinand'ın onun yardımına gitmeye heves duymamasına varacak kadar derinleşmişti.⁴²⁶

Moritz'in ittifak yaptığı ve karşılığında batıdaki Alman topraklarını vaat ettiği II. Henri, 1552'de bu topraklara saldırıya geçti. Ferdinand, Şarlken adına Moritz ile görüşerek Passau Anlaşması'nı yaptı. Lutherciliğe karşı hoşgörü onaylandı ve liderleri serbest bırakıldı. Şarlken tekrar toparlanıp bir yıl sonra kısa bir süre önce Fransızlara geçen Metz'i kuşatsa da bunun başarıya ulaşamaması Şarlken'in son zafer umutlarını da tüketti.

Şarlken, mağlubiyetinden ve Alman topraklarından çekilişinden sonra din sorununun nihai çözümünü kardeşi Ferdinand'a bırakmıştı. 1555'in mart ayından eylüle kadar Augsburg'da toplanan diyet bu meseleyi Orta Çağların iki lider figürü, İmparator ve Papa olmadan çözdü. Diyetle din meselesi yanında prenslerin kendi hükümlerlik alanlarına müdahale edilmemesi gibi her zaman peşinde koştukları diğer amaçları uğruna da görüşmeler yapıldı. Ulaşılan barış bir hoşgörü eseri değil, politik düzlemin getirdiği zorunlulukların kabulüydü. Neticede her hükümdarın kendi bölgesindeki dini uygulaması esasına göre karara varıldı.⁴²⁷ Hükümdarın dinini tanımayan tebaa başka

⁴²² Owen, s. 93.

⁴²³ II. Henri (1519-1559), I. François'ın oğlu ve 1547-1559 yılları arasında Fransa Kralı.

⁴²⁴ Owen, s. 93.

⁴²⁵ Elton, Reformasyon Avrupası 1517-1559, s. 202-205.

⁴²⁶ Lindberg, s. 236-37.

⁴²⁷ Diyetin raporunda geçmemesine rağmen bu esas Latince olarak meşhur "*cuius regio eius religio*" (kimin bölgesi, onun dini) deyiimi ile ifade edilmektedir. Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, s. 207.

bir toprağa göçebilecekti. Luthercilerin 1552'ye kadar el koydukları kilise topraklarının da kendilerinde kalması kabul edildi. Bu barış Luthercileri kapsayacaktı, Anabaptist gibi radikal reformcular ya da Kalvincilik gibi Protestanlığın diğer kolları anlaşmanın dışında tutuldu. Yine Augsburg'ta varılan anlaşmaya göre Lutherciler ayrı bir inanca sahip olabilirdi ama bu onların İmparatorluktan ayrıldıkları manasına gelmeyecekti. Lindberg'e göre tek bir dinsel doğruluk argümanı Augsburg'la birlikte çökmüştü. Şarlken'in, Habsburgların Avrupa hakimiyeti emeli ve kilisede herhangi bir bölünmeye yol açmadan kiliseyi reforma tabi tutma amacı da bu anlaşmayla yok olup gitti.⁴²⁸ Şarlken, sonuçta 1556'da tahttan çekilerek iki yıl sonraki ölümüne değin çoğunlukla münzevi bir hayat yaşamıştır.⁴²⁹

⁴²⁸ Lindberg, s. 237-38.

⁴²⁹ Miguel Angel De Bunes Ibarra, "V. Carlos, Venedik ve Babilî: Diego Hurtado De Mendoza'nın Venedik'teki Büyükelçiliği", Özlem Kumrular, (hızl.) *Muhteşem Süleyman*, içinde (163-190), s. 187-88.

SONUÇ

Türk tehdidinin Lutherciliğe etkisini araştırdığımız tez çalışmamızda sonuçları çeşitli açılardan değerlendirmek mümkündür. Luthercilik ve genel olarak Protestanlığın gelişimi gibi büyük bir olgu için doğal olarak tek bir faktörden bahsetmek mümkün değildir. Birçok önemli faktörün burada etkisinden bahsedebiliriz. Ayrıca Habsburgların ilgili dönemdeki genel politikaları ve Lutherciliğe yaklaşımları da konumuz açısından ayrıca önemlidir. Son olarak, kritik bir etken olarak Osmanlıların bu olgudaki etkisine de araştırmamızın neticesi açısından değinilecektir.

Luther'in öncüsü olduğu 16. Yüzyıl Protestanlık hareketlerinin başarılı olmasında içsel (toplumsal-sosyolojik) ve dışsal (politik) bazı faktörlerin olduğu söylenebilir. İçsel faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Luther'in reform hareketinin tarihsel bir arka planı bulunmaktadır. Kilise'nin ve Papalığın uygulamaları ve esasları noktasında önceki yüzyıllara dayanan eleştiriler ve farklı görüşler mevcuttu. Katolikler dahi kendi içlerinde zaman zaman bir reformun gerekliliğini ifade ediyordu. Luther, böyle bir beklentiye hitap etmiştir.
- Luther'in hareketinin ortaya çıktığı coğrafya olan Almanya böyle bir hareketin filizlenmesi açısından iki açıdan müsaitti. Fransa ve İspanya gibi devletlerin aksine Almanya'da Katolikliğin savunucusu hâkim bir merkezi otorite bulunmamaktaydı. Ayrıca yine diğer devletlerin aksine Alman topraklarında çok sayıda Papalık arazisi bulunuyor ve Papalığın etkisi burada daha çok hissediliyor ve rahatsızlık oluşturuyordu.
- Papalığın etkisini ve eleştiri konusu olan bazı uygulamalarını Alman topraklarında daha fazla hissettirmiş olması yeni oluşan bir Alman milli bilincinde Papalık karşıtı hareketleri destekleme eğilimi oluşturuyordu.
- Önceki yüzyılda matbaanın ortaya çıkması ile birlikte Luther'in fikirleri çok kısa bir sürede geniş bir sahaya ulaşma imkânı bulmuştu.
- Luther'in güçlü kişiliği, etkileyici hitabeti ve yazıları da halka daha kısa sürede etki etmesini sağlamıştır. Ayrıca Luther'in yanında başta Melanchton olmak üzere

Bucer ve Bugenhagen gibi önemli ve etkili kişiler de bu hareketin yayılmasında önemli destekler sağlamıştır.

Dışsal faktörleri de aşağıdaki şekilde saymak mümkündür:

- Luther, hareketinin ilk çıktığı dönemlerden itibaren kendisine siyasi düzlemde koruyucular ve destekçiler bulmuştur. Bu koruyucu unsurlar hem Luther hareketinin korunmasında hem de yayılmasında kritik bir öneme sahiptir. Başlangıçta Saksonyalı Friedrich sonrasında Saksonyalı Johann ve Johann Friedrich ve özellikle Hesseli Philip gibi etkili ve güçlü liderleri örnek olarak verebiliriz.
- Luther'in hareketine karşı Katolik otoritelerin kendi içlerinde çekişme halinde olması da onların Luther'e ve destekçilerine karşı ortaklaşa bir harekette bulunmasını engellemiştir. Habsburglar Papalıkla ve Bavyera başta olmak üzere Alman Katolik prenslerle sık sık ciddi anlaşmazlıklar yaşamıştır. Habsburglarla çatışmaların Roma'nın yağmalanmasına kadar uzanması ve Bavyeralı Wittelsbach Hanedanı ile Habsburgların tarihsel rekabeti bu duruma örnek olarak verilebilir.
- Luther'in karşısında bulunan en büyük siyasi otoriteyi temsil eden Habsburglar, geniş topraklarını yönetme ve hanedan çıkarlarını savunma noktasında ciddi çabalara girmelerinden dolayı dikkatleri her zaman dini ayrışmaların üzerinde olmamıştır. Yeni Dünya'dan İspanya'ya Hollanda'dan İtalya'ya kadar uzanan toprakların problemleri ile ilgilenmek durumunda olan Habsburgların tüm dikkatini Alman topraklarındaki ayrılıkçı hareketlere sarf etmeleri mümkün olmamıştır.
- Habsburg Hanedanı da bu dönemde birçok dış tehditle mücadele etmek zorunda kaldığı için Protestanlık hareketine karşı somut olarak adım atma şansını uzun süre bulamamıştır. Bu dış tehditlerin en başında gelen unsurlar ise Fransa ve Osmanlılardır.

Konuya Habsburglar açısından bakıldığında hanedanın lideri olan Şarlken'in bu ayrılıkçı harekete karşı uzun süre harekete geçmemesinde birçok faktör öne sürülebilir.

- Şarlken için Almanya'daki problemleri ikinci planda değerlendirdiğine dair eleştiriler mevcut olmuştur. Bu argümanı bir derece doğru olarak düşünebiliriz. Şarlken gerçekten de İtalya'daki menfaatleri için Fransa ile girdiği mücadele ile

uzun süre meşgul olmuş ve gücünün önemli bir kısmını bu mücadeleye vermiştir. 1520-1529 tarihleri arasında sürekli bir savaş halinde olmuş bu savaşlarda Fransa'nın yanında Papalık ve bazı İtalyan devletleri de Şarlken'in karşısında yer almıştır. Ancak Şarlken, 1545 yılına kadar Lutherci harekete yönelik adım atma noktasında kısa barış dönemlerinde de harekete geçmemiştir.

- Şarlken'in çok geniş olan topraklarının yönetiminde zorluklar yaşadığı eleştirisi de bir dereceye kadar doğrudur. Örneğin Almanya'da 1521 tarihinde bulunmuş. Sonrasında ancak 1530 tarihinde bu topraklara tekrar dönme imkânı bulmuştur. Bu boşluk Luthercilere hareket alanı sağlamış görünmektedir. Ancak tek başına bir açıklama olarak yetersiz görünmektedir.
- Şarlken'in dini görüşlerinden dolayı Luthercilere toleranslı davranmış olduğu görüşü de bir dereceye kadar doğru görülebilir. Onun dindar bir Hristiyan olarak ve kendisinin de Kilise'de bazı reformlar yapılması gerektiğini düşünen bir kişi olarak bir din savaşı çıkarmak istemediği düşünülebilir. Ancak dindar bir Katolik, hatta kendi ifadesiyle Katoliklerin başı olarak ayrılıkçı hareketleri ortadan kaldırmayı kendinde birinci vazife olarak görmesi de aynı derecede geçerli bir argüman olarak gözükmektedir.
- Şarlken'in ekonomik sebeplerle Luthercilere yönelik adım atmadığını savunan tez ise daha zayıf görünmektedir. Yeni Dünya'dan gelen gelirler dahil onlarca gelir kaynağı olan Şarlken'in bu sebeplerle dini bölünmeleri ortadan kaldıramadığını düşünmek zordur. Tezimizde de belirtildiği gibi Şarlken en büyük savaş harcamalarını Schmalkalden Birliğine karşı yürüttüğü savaşlarda yapmıştır ve bunun için yeterli kaynağı bulmuştur.

Bu açıklamaların hepsinin bir derecede haklı olduğunu düşünebiliriz. Ancak bu tezde savunulan argüman ve Habsburgların neden Luthercilere karşı uzun süre harekete geçemediğinin en kapsamlı açıklamasının başta Osmanlılar olmak üzere dış tehditler olduğudur. Şarlken'in İmparatorluk işleri noktasında birinci temsilcisi olan Ferdinand, 1526 yılından itibaren hem önemli derecede Osmanlı baskısı altında olmuş hem de Macaristan'daki iddialarını gerçekleştirebilmek için büyük çabalar sarf etmiştir. Onun böyle bir dönemde Luthercilerle herhangi bir problem yaşamak istemeyeceği açıktır.

Konuya Osmanlılar açısından bakıldığında gerek Orta Avrupa gerekse Akdeniz'e yönelik faaliyetleri Habsburgları uzun süre meşgul etmiştir. Mohaç Savaşından sonra

Habsburglarla bir mücadelenin içine girmişler ve barış ortamı tam olarak 1545 yılında sağlanmıştır. Sultan Süleyman'ın Luther ile ilgilendiğine dair Batılı rivayetler, 1531 tarihli Draç'tan İstanbul'a ulaşan raporun Şarlken'in hareketleri yanında Luther'in isyanı hakkında bilgi vermesi,⁴³⁰ Osmanlıların Fransa'dan Protestanlarla ittifak yapmasını istemesine dair rivayet, 1533'teki barış görüşmeleri esnasında İbrahim Paşa'nın Lutherci hareketi noktasında birçok şey söylemesi Osmanlıların bu hareketle ilgilendiğini, gidişatını takip ettiğini ve belki de hareketlerini kısmen buna göre şekillendirdiğini düşünmemizi sağlayabilir. Bazı Batılı tarihçiler de Osmanlıların Lutherci isyanından faydalandığını iddia etmektedirler. Ancak Osmanlıların Luthercilerle doğrudan bir ilişkisi olduğuna dair elimizde bir kaynak yoktur. Osmanlıların Luthercilerin hareketlerini takip etmeleri veya onların oluşturduğu kargaşa ortamından faydalanmak istemeleri de dış siyasetin bir gereği olarak oldukça doğaldır.

Bütün bunlara rağmen Osmanlıların resmi bir politika olarak Luthercilere yardım etme gibi bir amacının olmadığını söylemek gerekir. İki tarafın karşılıklı fayda sağladığı iddia edilebilir ancak asıl büyük kazanımları Luthercilerin sağladığı açıktır. Lutherciler, ilgili dönemde bir varlık mücadelesi verirken Osmanlılar dönemin en güçlü siyasi yapılarından biridir.

Osmanlıların ilgili dönemde Batıya yönelik 5 askerî harekât yapmıştır ki Mohaç ve sonraki iki sefer başta Ferdinand olmak üzere Habsburglar için önemli bir endişe kaynağı olmuştur. Ayrıca Osmanlıların Habsburgların Avrupadaki en güçlü rakibi Fransa'yı açık bir şekilde desteklemesi de Habsburgların her cepheden zorlanmasına yol açmıştır. Bizzat François'in de ifadesiyle Osmanlı desteği olmadan özellikle Pavia Savaşı'ndan sonra Fransa'nın Habsburglarla savaşı güçlü bir şekilde devam ettirmesi mümkün görünmemektedir.

Son olarak Osmanlılar açısından bakıldığında Osmanlıların Lutherciliğe ne gibi bir fayda sağladığını en iyi iki örnekte görmek mümkündür:

- Bunlardan birincisi Mohaç Seferi esnasında ve bu sefer nedeniyle Luthercilere ilk defa tolerans tanınmış olmasıdır. 1521 yılındaki Worms Diyeti'nde Luthercilere karşı ağır kararlar alınmış ve bunların uygulanması beklenmiştir. Lutherciler

⁴³⁰ TSMA E7671, İnalçık, *Osmanlı ve Avrupa*, s. 222-24.

bunları uygulamaya yanaşmamış ve sonra 1522-1524 yılları arasında Nürnberg’te toplanan diyetlerde de bir sonuç çıkmamıştır. Bunun üzerine iki taraf karşılıklı olarak birlikler oluşturmaya başladı. Temmuz 1525’te Dessau’da kurulan Katolik Birliğine karşı Lutherciler Şubat 1525’te Torgau’da bir birlik oluşturdular. Ancak Ferdinand’ın başkanlık ettiği 1526’da toplanan Speyer Meclisi’nde yaklaşan Osmanlı güçlerinin etkisiyle dini meseleleri çözecek bir konsil toplanana kadar herkese kendi topraklarında dini hürriyet tanıyan bir karar alınması Lutherciler için büyük bir kazançtı. Sonraki yıllarda burada alınan kararı kendi lehlerine yorumlayan Lutherciler büyük kazanımlar elde ettiler. Mohaç Seferi’nden önceki yılların Reformasyon literatüründe Köylü Savaşları ve Habsburgların Fransa’ya karşı kesin galibiyeti gibi nedenlerle Reformun ilk ateşinin söndüğü ve zayıflamaya yüz tuttuğu bir dönem olarak anıldığını da belirtmek gerekir.

- İkinci büyük örnek ise Alman Seferi esnasında yapılan Nürnberg Din Barışı’dır. 1526 Speyer Diyetinde alınan kararları güçlerini arttırmak için kullanan ve giderek güçlenen Lutherciler Katoliklerde büyük hoşnutsuzluklara yol açtı. 1529’da Viyana Kuşatmasını savuşturan, aynı yıl Fransa ile de barış sağlayan Habsburglar için din sorununun kesin bir çözüme bağlanması mümkündü. Şarlken öncelikli olarak kardeşinin veraseti gibi sebeplerin de etkisiyle anlaşma yolunu seçti ve Augsburg’ta Luthercileri müzakereye çağırdı. Bundan bir sonuç çıkmaması üzerine tekrar iki taraflı ciddi kamplaşmalar başladı. İki taraf silahlı bir çatışma ihtimali üzerinde ciddiyetle durmaya başladı ki bu Şarlken ve Luther’in mektuplarına da yansımaktadır. Kasım 1530’da Şarlken dahil Katolikler bir birlik oluştururken, Lutherciler de Şubat 1531’de Schmalkalden Birliği’ni meydana getirmişlerdi. 1532 yılında Osmanlıların gerçekleştirdiği Alman Seferi askeri seçeneği uzun süre rafa kaldırdı. Lutherciler Osmanlılara karşı asker desteği karşılığında Nürnberg Din Barışı’nı elde ettiler. Bu esas olarak Speyer’de tanınan hakların daha geniş olarak bir tekrarıydı. Habsburglar, Luthercilere karşı tekrar harekete geçme şansını ancak 14 yıl sonra bulacaktır ki bu süre sonunda askeri seçenекle dahi onları iyice yerleşmiş, kurumsallaşmış ve yayılmış olan inançlarından döndürmek mümkün olmayacaktır.

Yukarıda savunmuş olduğumuz görüşler sadece olayların akışının bir değerlendirmesi değildir. Birincil kaynak olarak araştırmamız kapsamında örneklerini vermiş

olduğumuz hem Şarlken'in hem de Luther'in mektuplarında Türklerin Luthercilere nasıl bir fayda sağladığını ve Habsburgları onlara karşı harekete geçmekten alıkoyduğunu görmek mümkündür. Habsburgların ancak Osmanlılarla kesin barışı sağladıkları 1545 yılından hemen bir yıl sonra Luthercilerin üzerine yürümesi de buradaki dikkat çekici bir diğer konudur. Habsbuglar Osmanlılarla barışı Luther meselesine eğilmek için kesin bir şart olarak düşünmüşlerdir.

OSMANLI-FRANSIZ-HABSBURG CEPHESİ

1517

22 Ocak: Osmanlıların Memlûklere karşı Ridaniye Zaferi. Doğu Akdeniz sahillerinin ardından Mısır'ın da Osmanlı hakimiyetine girmesi.

1519

Maimilian'ın ölümü. François ile Şarlken arasında imparatorluk mücadelesi. Şarlken'in imparator olarak seçilmesi.

1520

François ve VIII. Henry'nin Şarlken'e karşı ittifak kurma amacıyla bir araya gelmesi. 22 Eylül: Sultan Selim'in ölümü. Sultan Süleyman'ın tahta çıkması (30 Eylül).

1521

Ağustos: Belgrad'ın Sultan Süleyman tarafından zaptı.

1522

21 Aralık: Altı aylık kuşatmadan sonra Rodos'un Osmanlı kuvvetlerince zaptı.

1524

Şarlken'le Fransa arasında savaş.

1525

Pavia'da François'in mağlubiyeti ve Şarlken'e esir düşmesi.

1526

Ocak: François'in Madrid Anlaşması'yla esretten kurtulması. 29 Ağustos: Osmanlıların Mohaç Zaferi. 10 Kasım: Zapolya'nın bazı Macar soylularınca Macaristan Kralı olarak seçilmesi. Şarlken'e karşı Cognac İttifakı'nın kurulması. Ferdinand'ın Bohemya ve Macaristan Kralı olarak seçilmesi.

LUTHERCİ-KATOLİK-HABSBURG CEPHESİ

1517

31 Ekim: Luther'in 95 Tez'i yayınlaması.

1519

Luther ile Eck arasında Leipzig Münazarası.

1520

Papalığın Luther'i aforozla tehdidi. Şarlken'in Aachen'de İmparator olarak taç giymesi. İspanya'da Şarlken'e karşı Comuneros ayaklanması.

1521

Luther'in aforoz edilmesi. Ocak - Mayıs Worms Diyeti. Reformasyonun ayrı bir inanç hareketi olarak kesin başlangıcı.

1522

Kasım 1522-Şubat 1523 Nürnberg Diyeti. 1522-23 Şövalyeler Savaşı

1524

1524-25 Almanya'da Köylüler Savaşı. Haziran: Ferdinand, iki Bavyera dükü ve güney Alman piskoposları tarafından Worms Bildirisi'ni uygulama amaçlı Regensburg Birliği'nin kurulması.

1525

1526

Haziran-Ağustos I. Speyer Diyeti. 27 Ağustos: Genel bir konsil toplanana kadar her devletin kendi bölgesinde dilediğin hükmedebileceğine dair karar alınması.

1527

23 Eylül: Zapolya'nın Ferdinand tarafından Budin'den çıkarılması.

1528

Şubat: Zapolya'nın kedilerine tabi olmak şartıyla Osmanlılardan yardım istemesi. Fransa ve İngiltere'nin İmparatora savaş ilanı.

1529

13 Ağustos: Şarlken'le François arasında Cambrai Barışı. Mayıs-Eylül: Osmanlıların Macaristan Seferi ve Viyana'nın kuşatılması (27 Eylül-Ekim ortası).

1532

Osmanlı ordusunun Macaristan Seferi. Güns Kalesi'nin kuşatması ve alınması (Ağustos). Andrea Doria'nın Mora'da Koron'u ele geçirmesi.

1533

Osmanlılarla Ferdinand arasında ateşkes anlaşması.

1534

François'in Lutherci liderlerle Şarlken'e karşı anlaşma yapması. Şubat: Barbaros'un Osmanlı donanmasının başına getirilmesi. Ağustos: Osmanlı donanmasının Tunus'u ele geçirmesi.

1527

Kral Gustav Vasa'nın İsveç'te Lutherciliği tesis etmeye başlaması. Marburg'ta ilk Lutherci üniversitenin kurulması.

1528

Luther ve Zwingli taraftarları arasında sonuçsuz kalan uzlaşma çabaları olan Marburg Görüşmeleri

1529

Mart-Nisan II. Speyer Diyeti. 19 Temmuz: Azınlığın çoğunluğun diyetinde aldığı Lutherci karşıtı kararlara karşı protestosu.

1530

Şarlken'in Bologna'da Papa'nın elinden taç giymesi. Nisan-Eylül Augsburg Diyeti. 25 Haziran Augsburg Bildirgesi. Bunu reddeden Confutatio'nun yayınlanması. 22 Eylül: Protestanlara 15 Nisan 1531 tarihine kadar inanç ve diğer kazanımları noktasında geri adım atmaları için süre tanınması.

1531

Şubat: Augsburg kararlarına karşı Luthercilerin Schmalkalden Birliği'ni kurmaları. Ferdinand'ın Romalıların Kralı olarak seçilmesi.

1532

23 Temmuz: İmparator ve Schmalkalden Birliği arasında Nürnberg Din Barışı.

1534

Luther'in Almanca İncil çevirisini tamamlaması. Ignatius Loyola tarafından Cizvit Topluluğu'nun kurulması. Hessenli Philip'in Dük Ulrich'i Witenberg'in başına geçirmesi. 29 Haziran: Luthercilerle Ferdinand arasında onların son kazanımlarını tanıyan Kadan Barışı.

1535

İstanbul'a gelen Fransız elçisi vasıtasıyla Osmanlı-Fransız ittifakının kurulması. Temmuz: Şarlken'in bizzat donanmanın başına geçerek Tunus'u ele geçirmesi.

1537

Osmanlı ordusunun başarısız bir şekilde Korfu Kalesi'ni kuşatması (Kasım).

1538

Şubat: İspanya, Venedik, Papa, Ceneviz ve Malta Şövalyeleri tarafından Osmanlılara karşı Kutsal İttifak kurulması. 28 Eylül: Preveze Zaferi. Temmuz: Fransa ile Şarlken arasında anlaşma. Zapolya ile Ferdinand arasında gizli anlaşma.

1540

20 Temmuz: Zapolya'nın ölümü ve Macaristan'da veraset sorununun ortaya çıkması. Venediklilerin Osmanlılarla anlaşarak Kutsal İttifak'tan çekilmesi.

1541

Şarlken'le Fransa arasında savaş. Mayıs: Ferdinand'ın Budin'i kuşatması. Osmanlıların Macaristan seferi ve bu toprakların doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması. Ekim: Şarlken'in Cezayir'i kuşatması ve mağlubiyeti.

1542

Brandenburg Elektörü II. Joachim'in Peşte'yi kuşatması (28 Eylül) ve mağlup olarak geri çekilmesi. Habsburg-Fransa savaşının tekrar başlaması.

1536

Danimarka ve Norveç Krallıklarının, Lutherci olması.

1538

Ekim - Matthias Held'in önderliğinde Ferdinand, Bavyera'nın iki dükü, Mainz piskoposu, Saksonya dükü ve Braunschweig'in iki dükünün katılımıyla Nürnberg Katolik Birliği'ni kurulması.

1540

Luthercilerle sonuçsuz kalan Hagenau (1540), Worms (1540-41) ve Regensburg (1541) müzakereleri.

1542

Schmalkalden Birliği'nin Kuzey Almanya'daki son Katolik kenti Braunschweig'i işgali. Papa tarafından Roma'da Engizisyonun başlatılması. Speyer Diyeti'nde Osmanlılara karşı yardım çağrısı. Bu vesileyle Protestanlara bazı imtiyazlar tanınması.

1543

Osmanlıların Macaristan Seferi, Estergon, İstolni Belgrad ve başka birçok kalenin ele geçirilmesi (Mayıs-Eylül). Osmanlı donanmasının Fransız donanması ile ortaklaşa hareketi ve Nice kuşatması. Osmanlı donanmasının Toulon'da kışlaması.

1544

Osmanlı kuvvetlerinin askeri hareketi ve Macaristan'da birçok kalenin ele geçirilmesi.

1545

Kasım: Osmanlılarla Ferdinand arasında ateşkes.

1545

1545-63 Katolik Kilisesi'nde reform amaçlayan Trent Konsili'nin toplanmaya başlaması.

1546

Luther'in ölümü. Haziran 1546-Nisan 1547 Schmalkalden Savaşı. Saksonyalı Moritz'in savaş esnasında Elektörlük topraklarına saldırması Saksonya Elektörünü topraklarını savunmak amacıyla savaş dışına itmiştir. Bununla birlikte Schmalkalden üyelerinin askerleri için yeterli koordinasyonu ve parayı sağlayamaması da yenilgide etken olmuştur.

1547

18 Haziran: Habsburglarla Osmanlılar arasında anlaşma yapılması. François'in ölümü ve II. Henri'nin Fransa kralı olması.

1547

24 Nisan - Mühlberg Savaşı ve İmparatorun zaferi. Eylül 1547 - Haziran 1548 "Silahlı Diyet" Augsburg Diyeti.

1548

15 Mayıs: Augsburg Ara Dönemi. Buna göre Trent'te toplanan konsil sonuçlanana kadar Luthercilere bazı imtiyazlar tanınmıştır. 1548-51: Magdeburg kenti önderliğinde birçok Protestan unsurun Augsburg kararlarını tanımaması ve karşıt yönde hareketlerde bulunması.

1551

Temmuz: Erdel'de çıkan karışıklıklar üzerine Osmanlıların bu bölgede askeri hareketi. 14 Temmuz: Osmanlı donanmasının Trablus'u ele geçirmesi.

1552

II. Henri 'nin Şarlken'e karşı savaşa girmesi.
II. Henri'nin Metz, Tolun ve Verdun
piskoposluklarını işgali. Osmanlıların
Temeşvar'ı ele geçirmesi. Alman
kuvvetlerinin mağlubiyeti.

1553

17 Ağustos: Osmanlı donanmasının
Korsika'daki Bastia'yı ele geçirmesi.

1555

Osmanlılarla Habsburglar arasında Amasya
Barışı.

1552

İkinci Schmalkalden Savaşı. Saksonyalı Moritz
önderliğinde Protestan Prenslerin, II. Henri'nin
de desteğiyle İmparator'a karşı ayaklanmaları.
Ferdinand'la Lutherçiler arasında Passau
Barışı.

1553

Şarlken'in tekrar yenilerek Alman topraklarını
terk etmesi.

1555

Augsburg Barışı.

Tablo 1. Dönemin Kronolojisi: Robert D. Linder, s. xviii-xix, Ocker, Church Robbers, s. 115, James Maxwell Anderson (2011), *Daily Life During the Reformation*, s. xvi. Aaron Saari Vol II, s. xx. Scott Dixon, xi-xv. Hans J. Hillebrand, (ed.). (1968). *The Protestant Reformation*. (Harper Perennial: New York, NY), s. ix-x. Leopold Ranke, s. xix-xx. Heiko Augustunis, *Masters of Reformation*, s. 303-305. Emecen, s. 225-59.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Bradford, William. ed. *Correspondence of the Emperor Charles V. and His Ambassadors at he Courts of England and France from the Original Letters in the Imperial Family Archives at Vienna*. Londra: Richard Bentley, 1850.
- Celalzâde Salih Çelebi. *Târîh-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman, [Kanuni Sultan Süleyman'ın Alaman Seferi (1532)]*. Haz. Fatma Kaytaz. İstanbul: Çamlıca, 2016.
- Currie, Margaret A. Çeviren. *The Letters of Martin Luther*. Londra: Macmillan, 1908.
- Erkan, Davut. “Matrâkçı Nasûh’un Süleymân-Nâmesi (1520-1537).” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. 2005.
- Gelibolulu Mustafa Ali. *Künhü'l Ahbâr*. Haz. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Hazlitt, William. ed. *The Table Talk of Martin Luther*. Londra: Bell & Daldy, 1872.
- Kapaşahin, Muhittin. “Mehmed Efendi ve İbtihâcü't Tevârih Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi.” Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, 2008.
- Kemal Paşa-Zâde. *Tevarih-i Âl-i Osman, X. Defter*. Haz. Şerafettin Severcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Kidd, Beresford James. ed. *Documents Illustrative of the Continental Reformation*. Oxford: Clarendon Press, 1911.
- Lokmacı, Süleyman. “Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi.” Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Lund, Eric. ed. *A Documentary History of Lutharanism, From the Reformation to Pietism*. Minneapolis: Fortress Press, 2017.
- Luther, Martin. *Letters of Spiritual Counsel*, ed. Theodore G. Tappert, Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2006. (birinci baskı tarihi 1955).
- Luther, Martin. *Works of Martin Luther*. 3. c. Albany, OR: Ages Software, 1997.
- Luther, Martin. *Works of Martin Luther*. 5. c. Albany, OR: Ages Software, 1997.

Matrakçı Nasuh. *Târih-i Âl-i Osman*, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu, 2019.

Topal, Seyid Ali. “Celalzâde Salih Çelebi’nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri.” Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 2008.

Araştırma Eserleri

Abbott, John Stevens Cabot. *History of the Habsburg Empire*. Madison & Adams Press, 2018. (orijinal baskı tarihi 1868).

Afyoncu, Erhan. ed. *Venedik Elçilik Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*. Çeviren Pınar Gökpar-Elettra Ercolino. İstanbul: Yeditepe, 2012.

Agoston, Gabor. *Osmanlı’da Savaş ve Serhad*. Çeviren Kahraman Şakul. İstanbul: Timaş, 2013.

Agoston, Gabor. *Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç*. Çeviren M. Fatih Çalışır. İstanbul: Timaş, 2015.

Akgunduz, Ahmet ve Gokcekuyu, Ertuğrul. “The Ottoman Sociopolitical Impact on the West during the European Reformation.” *Muslim World* 107, (2017): 632-651. DOI:10.1111/muwo.12213

Almond, Ian. “Deconstructing Luther’s Islam: The Turk As Curse or Cure?” *Yearbook of Muslims in Europe* 3 (2011): 617-654. DOI: 10.1163/9789004207554_049

Atkins, Sinclair. “Charles V and The Turks.” *History Today* 30, s. 12 (1980): 13-18.

Berman, Nina. “Ottoman Shock-and-Awe and the Rise of Protestantism: Luther’s Reactions to the Ottoman Invasions of the Early Sixteenth Century.” *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 41, s. 3 (2005): 226-245. DOI: 10.3138/sem.v41.3.226.

Bilge, Sadık Müfit. *Osmanlı’nın Macaristanı: Osmanlı Hâkimiyetindeki Macaristan’ın Tarihi Coğrafyası ve İdarî Taksimâtı (1526-1718)*. İstanbul: Kitabevi, 2010.

Birdal, Mehmet Sinan. *Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı: Küresel Emperyal İktidardan Mutlakiyetçi Devletlere*. Çeviren Barış Özkul. İstanbul: İletişim, 2017.

Blin, Arnaud. *War and Religion: Europe and the Mediterranean from the First through the Twenty-first Centuries*. Oakland, CA: University of California Press, 2019.

- Blockmans, Wilm ve Mout, Nicolette. ed. *The World of Emperor Charles V*. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, 2004.
- Brandi, Karl. *The Emperor Charles V, The Growth and Destiny of a Man and a World-Empire*. Çeviren C.V. Wedgwood. Londra: Jonathan Cape, 1971.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. 2 c. İstanbul: Eren, 1990.
- Buchanan, Harvey. "Luther and the Turks 1519-1529." *Archive for Reformation History* 47, s. 1-2 (1956): 145-160. DOI: 10.14315/arg-1956-1-209
- Bulliet, Richard W. "The Other Siege of Vienna and the Ottoman Threat: An Essay in Counter-Factual History." *ReOrient* 1, s. 1 (2015): 11-22. DOI: 10.13169/reorient.1.1.0011
- Burkert, Günther R. "Protestantism and defence of liberties in the Austrian lands under" *Crown, Church and Estates: Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, ed. Ferdinand I. Robert, John Weston Evans ve Trevor V. Thomas, s. 58-69. New York: St. Martin's Press, 1991.
- Coşan, Leyla. *16. Yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak için Yazdığı Dualar "Tanrım Bizi Türklerden Korum!"* İstanbul: Yeditepe.
- Curtis, Benjamin. *The Habsburgs: The History of a Dynasty*. Londra: Bloomsbury, 2013.
- Dixon, C. Scott. *The Reformation in Germany*. Oxford: Blackwell, 2002.
- Ellingsen, Mark. *Martin Luther's Legacy: Reforming Reformation Theology for the 21st Century*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2017.
- Elton, Geoffrey R. ed. *The Reformation 1520-1559*. 2. bs. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Elton, Geoffrey R. *Reformasyon Avrupası 1517-1559*. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea, 2012.
- Emecen, Feridun M. "Süleyman I." *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 38. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, ed. Ali Berktaş, 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

- Erbaş, Ali. (09-10 Haziran 2001). Protestan Reformu ve Martin Luther. *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*. Ankara, 197-245.
- Eroğlu, Ahmet. “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41, s. 1 (2000): 309-325. DOI: 10.1501/Ilhfak_0000000511
- Ertaş, Mehmet Yaşar. *Rodos Kuşatması 1522*. İstanbul: Timaş, 2022.
- Evans, Robert John Weston ve Wilson, Peter H. ed. *The Holy Roman Empire 1495-1806: A European Perspective*. Leiden: Brill.
- Febvre, Lucien. *Martin Luther: Alın Yazısı*. Çeviren Serpil Gürer. İstanbul: Cümle Yayınevi, 2016. (orijinal baskı tarihi 1928).
- Fischer-Galati, Stephen A. “Ottoman Imperialism and the Lutheran Struggle for Recognition in Germany, 1520-1529.” *Church History* 23, s. 1 (1954): 46-67. www.jstor.org/stable/3161182
- Fischer-Galati, Stephen A. “Ottoman Imperialism and the Religious Peace of Nürnberg (1532).” *Archive for Reformation History* 47, s. 1-2 (1956): 160-179. DOI: <https://doi.org/10.14315/arg-1956-1-210>
- Fischer-Galati, Stephen A. *Ottoman Imperialism and German Protestantism 1521-1555*. Cambridge: Harvard University Press, 1959.
- Fischer-Galati, Stephen A. *Türk Cihadı ve Alman Protestanlığı 1521-1555*. Haz. Nevâl Öke. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.
- Fodor, Pal ve David, Geza. *Osmanlılar, Macarlar ve Habsburglar, Osmanlı Fetihler Çağında Sınır Boyları*. Çeviren Özgür Kolçak. İstanbul: Yeditepe, 2024.
- Fodor, Pal. *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*. Çeviren Özgür Kolçak. İstanbul: Yeditepe, 2016.
- Fodor, Pal. *Kızıl Elma*. Çeviren Özgür Kolçak. İstanbul: Timaş, 2022.
- Forell, George W. “Luther and the War Against the Turks.” *Church History* 14, s. 4 (1945): 256-271. www.jstor.org/stable/3160965
- Fraaze, Charles A. *Katolikler ve Sultanlar: Killise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*. Çeviren Cemile Erdek. İstanbul: Küre Yayınları, 2019. (orijinal baskı tarihi 1983).
- Fulbrook, Mary. *Kısa Almanya Tarihi*. Çeviren Sabri Gürses. Kronik: İstanbul, 2024.

- Goffman, Daniel. *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Gökbilgin, M. Tayyib. "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alâka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 13, s. 4 (1955).
- Gökbilgin, M. Tayyib. *Avrupa'da İktidar Mücadelesi: Osmanlı-Macar İlişkileri*. İstanbul: Kronik, 2019.
- Grislis, Egil. "Luther and the Turks." *The Muslim World* 64 (1974): 180-193. DOI:10.1111/j.1478-1913.1974.tb03156.x
- Gürışık, Bihter. "Peçevi Tarihi." Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2005.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*. 2. bs. İstanbul: Kronik, 2017.
- Hammer-Purgstall, Joseph. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Çeviren Mümin Çevik. 5 c. İstanbul: Milliyet Yayınları, 2008. (orijinal baskı tarihi 1827-1835).
- Heer, Friedrich. *The Holy Roman Empire*. Çeviren Janet Sondheimer. New York: Frederick A. Praeger, 1968.
- Hendrix, Scott H. *Martin Luther: Visionary Reformer*. New Haven: Yale University Press, 2015.
- Hubatsch, Walter. *Studies in Medieval and Modern German History*. Hampshire: Macmillan, 1985.
- Isom-Verhaaren, Christine. *Kâfirle İttifak: 16. yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*. Çeviren A. Ortaç. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015. (orijinal baskı tarihi 2011).
- İnalcık, Halil ve Kafadar, Cemal. ed. *Süleymân the Second and His Time*. İstanbul: The Isis Press, 1993.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. 59. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*. 2. bs. İstanbul: Kronik, 2017.
- İyigun, Murat. "Luther and Suleyman." *The Quarterly Journal of Economics* 123, s. 4 (2008): 1465-1494. www.jstor.org/stable/40506214

- İyigün, Murat. *Allah Uğrunda Savaş, Barış ve Refah: Avrupa'nın Sosyoekonomik Evriminde Osmanlı'nın Rolü*. İstanbul: Fol, 2014.
- İyigün, Murat. *War, Peace and Prosperity in the Name of God, The Ottoman Role in Europe's Socieconomic Evolution*. Chicago: The University of Chicago Press, 2010.
- Kapaňahin, Muhittin. *Kanuni'in Batı Politikası*. İstanbul: Gökkuube, 2008.
- Karabulut, Yahya Metin. "Martin Luther'in Türklerle İlgili Sözleri." Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2019.
- Karpat, Kemal. ed. *Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri*. 5. bs. İstanbul: Ufuk Kitap, 2006.
- Kaya, Murat. "Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci." *Anasay* 11 (2020): 171-188. DOI: 10.33404/anasay.671267
- Kemp, Christian Raul. "The Hapsburgs and the Heretics: An Examination of Charles V's Failure to Act Military Against the Protestant Threat (1519-1556)." Yüksek Lisans Tezi. Brigham Young Univesity MA. <https://scholarsarchive.byu.edu/etd/2496>
- Kenan, Seyfi. ed. *Osmanlılar ve Avrupa; The Ottomans and Europe*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- Kleinschmidt, Harald. *Charles V: The World Emperor*. Gloucestershire: The History Press, 2012. (1. Baskı tarihi 2004).
- Koenigsberger, Helmut G. ed. *Martin Luther: A Profile*. Londra: Palgrave Macmillan, 1973.
- Kortepeter, Karl Max. *The Ottoman Turks, Nomad Kingdom to World Empire*. İstanbul: The Isis Press, 2010.
- Köftürcü, Hüseyin. "Martin Luther ve Osmanlı Devletiyle İlişkileri." *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 10, s. XXXI (2017): 57-70. DOI: 10.14225/Joh1064
- Kumrular, Özlem. Haz. *Muhteşem Süleyman*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Kunt, Metin ve Woodhead, Christine. ed. *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası*. Çeviren Sermet Yalçın. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lamb, Harold. *Muhteşem Süleyman Kanuni*. Çeviren F. Dikmen. İstanbul: Tutku Yayınevi, 2012.

- Lindberg, Carter. *Avrupa'da Reform Tarihi: Ortaçağ Avrupası'ndan Modern Avrupa'ya Reformların Tarihçesi*. Çeviren Özgür Umut Hoşafçı. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014. (orinijal baskı tarihi 2010).
- Linder, Robert D. *The Reformation Era*. Westport, CT: Greenwood Press, 2008.
- Lindsay, Thomas Martin. *A History of The Reformation, Volume I ve Volume II*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1906.
- MacCulloch, Diarmaid. *Reformation: Europe's Houses Divided*. Londra: Penguin Books, 2005.
- MacCulloch, Diarmaid. *The Reformation*. New York: Penguin Books, 2004.
- Marshall, Peter. *1517: Martin Luther and the Invention of the Reformation*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- McNeill, William Hardy. *Avrupa'nın Bozkır Sınırları: Osmanlı'nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu?* Çeviren S. Erdem Türközü. Ankara: Nika, 2017. (orinijal baskı tarihi 1964).
- Merriman, John. *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*. Çeviren Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları, 2018. (orijinal baskı tarihi 1996).
- Miller, Gregory J. "The Turks". *Martin Luther in Context*, ed. David Whitford, s. 152-159. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. DOI: 10.1017/9781316596715.019
- Miller, Gregory J. *The Turks and Islam in Reformation Germany*. New York: Routledge, 2018.
- Miller, Gregory J. Wars of Religion and religion In War: Luther and the 16th Century Islamic Advance Into Europe. *Luther Colloquy*, s. 38-59, 2006.
- Necipoğlu, Gülru. "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry." *The Art Bulletin* 71, s. 3 (1989): 401-427.
- Norwich, John Julius. *Dört Hükümdar, VIII. Henry, I. François, V. Karl, Kanuni Sultan Süleyman ve Modern Avrupa'nın Oluşması*. Çeviren Ebru Kılıç. İstanbul: Hep Kitap, 2023.
- Norwich, John Julius. *Four Princes: Henry VIII, Francis I, Charles V, Suleiman the Magnificent and the Obsessions that Forged Modern Europe*. New York, NY: Atlantic Monthly Press, 2016.

- Oberman, Heiko Augustinus. *Luther: Man between God and the Devil*. Çeviren Eileen Walliser-Schwarzbart. New Haven: Yale University Press, 1989.
- Oberman, Heiko Augustinus. *The Two Reformations: The Journey from the Last Days to the New World*. Ed. Weinstein, Donald, New Haven: Yale University Press, 2003.
- Ocker, Christopher. *Luther, Conflict, and Christendom: Reformation Europe and the Christianity in the West*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Olgun, Hakan. “Osmanlı Protestan Reformunu Nasıl Algıladı?” *Milel ve Nihal* 5, s. 2 (2008): 215-222.
- Olgun, Hakan. “Reform Hareketi ve Müslümanlar.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 34. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Owen, John M. “When Do Ideologies Produce Alliances? The Holy Roman Empire, 1517-1555.” *International Studies Quarterly* 49, s. 1 (2005): 73-99. DOI: 95.183.220.178
- Özsoy, Ergün. “Akdeniz’de Osmanlılar ve Habsburglar 1550-1600: Siyaset, Ticaret, Ziyaret.” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2016.
- Parker, Geoffrey. *Emperor: A New Life of Charles V*. New Haven: Yale University Press, 2019.
- Pettegree, Andrew. ed. *Reformasyon Dünyası*. Çeviren Mehmet Doğan. İstanbul: Alfa, 2020.
- Po-Chia Hsia, Ronnie. ed. *A Companion to The Reformation World*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2004.
- Rady, Martyn. *Habsburglar: Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü*. Çeviren Cem Demirkan. 2. bs. İstanbul: Kronik, 2021. (orijinal baskı tarihi 2000).
- Rady, Martyn. *The Emperor Charles V*. New York, NY: Routledge, 2014. (orijinal baskı tarihi 1988).
- Ranke, Leopold. *Ferdinand I and Maximilian II of Austria: An Essay on the Political and Religious State of Germany Immediately After the Reformation*. Çeviren Lady Duff Gordon. Londra: Longman, 1853.
- Ranke, Leopold. *History of the Reformation in Germany*. Çeviren Johnson, Robert A. ve Sarah Austin. Londra: Georg Routledge and Sons, 1905.

- Reston, James JR. *Kanuni ve Şarlken: Avrupa Uğruna Savaş 1520-1536*. Çeviren Deniz Arslan. İstanbul: Timaş, 2011. (orjinal baskı tarihi 2009).
- Roberts, John Morris. *Avrupa Tarihi*. Çeviren Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2019. (orinijal baskı tarihi 1996).
- Saak, Eric Leland. *Luther and the Reformation of the Later Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Saari, Peggy ve Saari, Aaron. ed. *Renaissance & Reformation: Primary Sources*. Farmington Hills, MI: Thomson & Gale, 2002.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church, Volume VII. Modern Christianity. The German Reformation*. Grand Rapids, 1882.
- Schorn-Schütte, Luise. *Reformasyon: Temelleri, Seyri ve Etkileri*. Çeviren Arif Ünal. İstanbul: Runik, 2021.
- Setton, Kenneth Meyer. *Lutheranism and the Turkish Peril*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, Society for Macedonian Studies, 1962.
- Setton, Kenneth Meyer. *The Papacy and the Levant 1204-1571, Volume III: The Sixteenth Century to the Reign of Julius III*. Philadelphia, PA: The American Philosophical Society, 1984.
- Skinner, Quentin. *The Foundtions of Modern Political Thought, Volume Two: The Age of Reformation*. Cambride: Cambridge University Press, 1978.
- Smith Preserved. *Rönesans ve Reform Çağı: Bir Sosyal Arkaplan Çalışması*. Çeviren S. Çağlayan). 4. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019. (orijinal baskı tarihi 1920).
- Solnon, J. F. *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*. Çeviren A. Berktaay. 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Sorensen, Rob. *Martin Luther and the German Reformation*, Londra: Anthem Press, 2016.
- Stollberg-Rilinger, Barbara. “The challenge of the reformation 1521-1555.” *The Holy Roman Empire: A Short History*, ed. Barbara Stollberg-Rilinger ve Yair Minztker, s. 60-75. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2008. DOI: 10.2307/j.ctvc778tr.10
- Stollberg-Rillinger, Barbara. *Kutsal Roma İmparatorluğu*. Çeviren Mete Tunçay. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.

- Sutter Fichtner, Paula. *The Habsburg Monarchy, 1490-1848: Attributes of Empire*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2003.
- Tansel, Sabahattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Tanyu, Hikmet. "Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, s. 1 (1981): 151-161. DOI: 10.1501/Ilhfak_0000000616
- Tarr, Russel ve Randell, Keith. *Luther and the German Reformation 1517-55*. 3. bs. Londra: Hodder Education, 2011. (orijinal baskı tarihi 1989).
- Thomas, Andrew L. *The Apocalypse in Reformation Nuremberg: Jews and Turks in Andreas Osiander's World*. University of Michigan Press, 2022.
- Tracy, James D. "The Habsburg Monarchy in Conflict with the Ottoman Empire, 1527-1593: A Clash of Civilizations." *Austrian History Yearbook* 46 (2015): 1-26.
- Tracy, James D. *Emperor Charles V, Impresario of War: Campaign Strategy, International Finance, and Domestic Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*. 2 c. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Waardenburg, Jacques. "Protestanlık." *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çeviren Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç, 1999. (orijinal baskı tarihi 1905).
- Whaley, Joachim. *Germany and the Holy Roman Empire, Volume I: Maximilian to the Peace of Westphalia 1493-1648*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Wiesner-Hanks, Merry E. *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*. Çeviren Hamit Çalışkan. 5. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017. (orijinal baskı tarihi 2006).
- Wilson, Peter H. *Heart of Europe: A History of the Holy Roman Empire*. Cambridge MA: Harvard University Press, 2016.
- Wright, David F. ed. *Martin Bucer: Reforming Church and Community*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Yıldız, Yusuf. *Osmanlı Habsburg İlişkileri: Kanuni-Şarlken-Busbecq.* 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Yücel, Yaşar. *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl.* Ankara, 1987.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi.* 2 c. Çeviren Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe, 2011. (orijinal baskı tarihi 1840-1863).